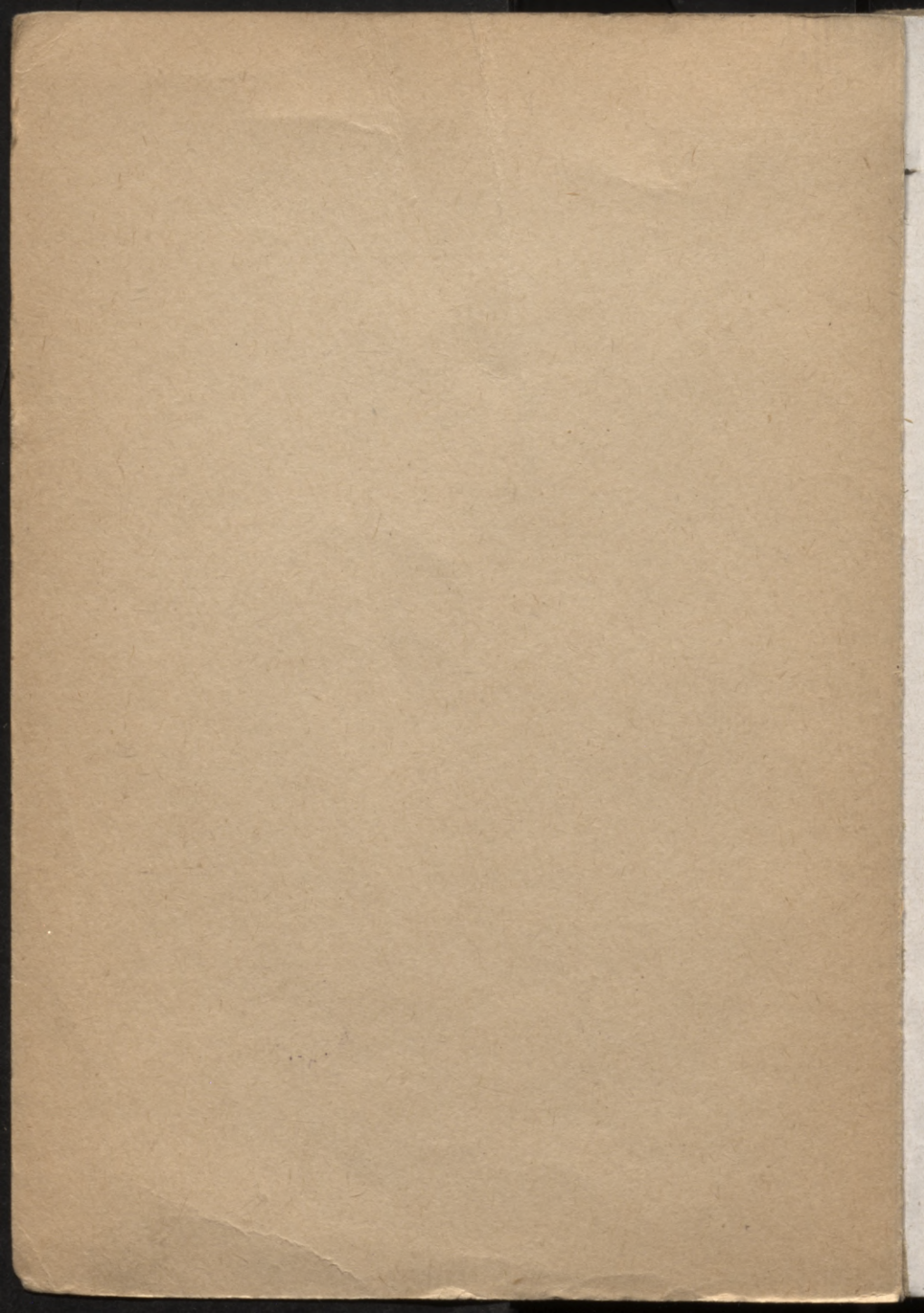

89-3
L 544

Zenta Maurina

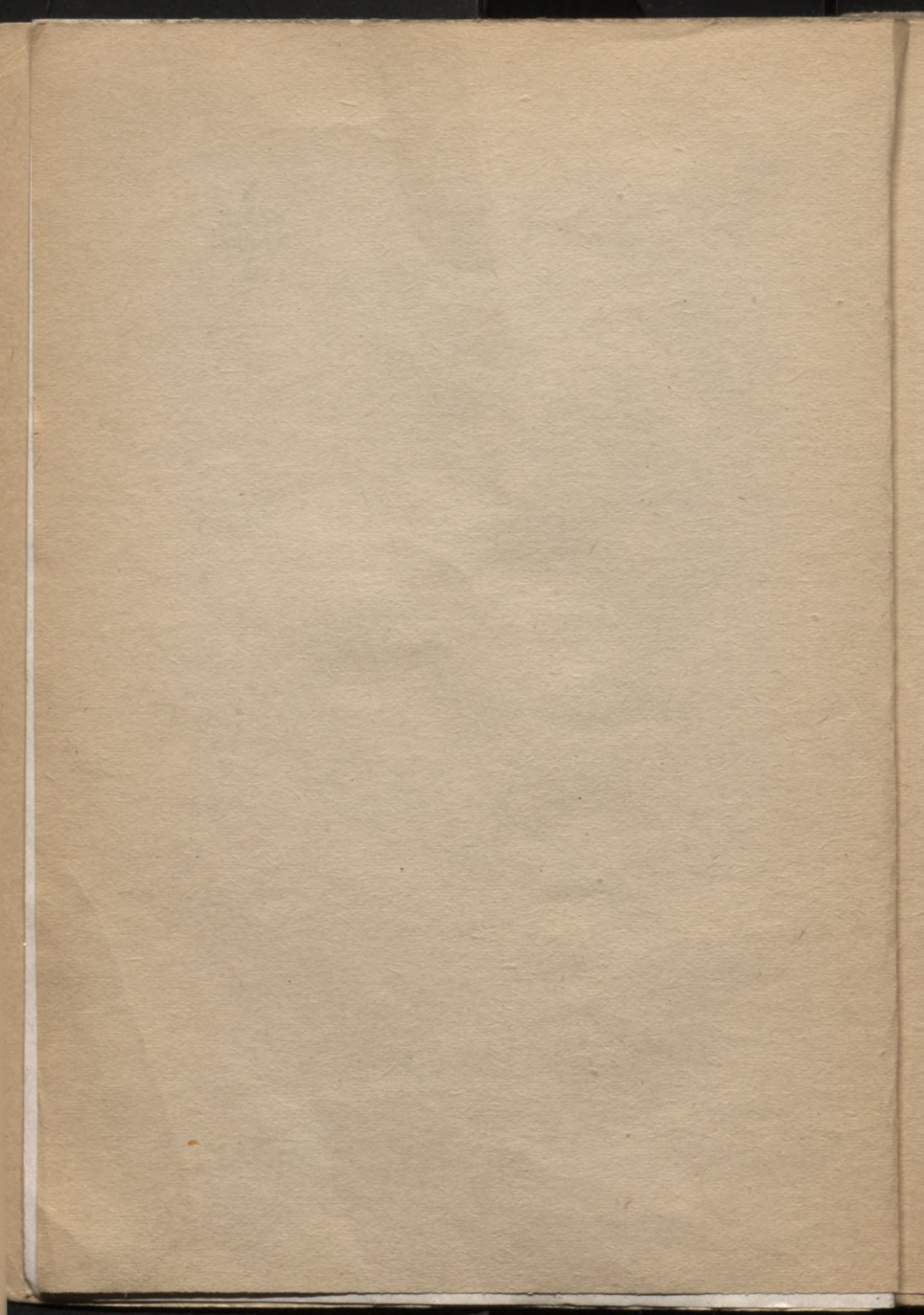
PROMETEJA
GAISMÁ

Zende Maurina

KÄLLIS
RAGINS

89-3
L 544

L
810

ZENTA MAURĪŅA

PROMETEJA
GAISMĀ

ESEJAS
1939 - 1942

K. RAUŠA
APGĀDI

L-

*E. Ābeles vāks,
ģimete un viņetes*

Viņa Lāča Latv. PSR
VALSTS BIBLIOTĒKA

87

~~25-8621~~

0305056871

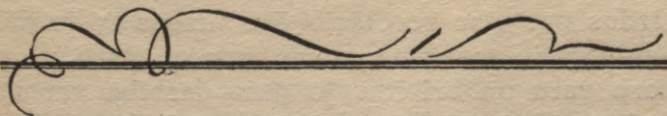
~~1-58.633K~~

AfV Nr. II/01706 Metiens 2.500 Papīrs Grafisko
materiālu un papīru centrāles 73 × 103 Iespiesta un
brošēta Stadtdruckerei, Rīgā, Blaumaņa ielā 10
Izdota 1943. g. decembrī. G. 33.345. P. 7019

Pārdomas par Prometeju

Vija Lāča Latv. PSR
VALSTS BIBLIOTĒKA

86

PROMETEJS — KULTŪRAS UN
TRAGĒDIJAS PIRMTĒLS

Ja negribam dzīvē zaudēt dižuma nervu, tad mums jāpaliek Prometeja tuvumā, kas, piekalts lieluma klintij, mūs ierauj savā gaismas lokā. Mēģināsim pateikt, ko mums vēl šodien nozīmē Prometejs.

Prometeja cīņa pret Zevu ir kultūras cīņa pret varu. Zevs līdzās sev necieš nevienu citu gribu, viņa prāts ir nežēlīgs; zīmīgi ir Hefaista vārdi: „Un katra jauna vara nežēlīga“. Zeva rīcība varmācīga, brutāla, viņš nepazīst līdzcietību. Koris, raksturodams Zevu, saka, ka viņš valdot bez likumiem. Pret barbaru un varmāku saulejas kultūras pīrpamatu licējs Prometejs. „Es uzdrīkstējos“, saka Prometejs, padarīdams šos

vārdus par visu revolūcionāru ticības apliecību. Sirmveca ir sadursme starp varu un garu, resp. starp varu un brīvību, jo gara darbība var atfistīties tikai brīvībā. Šai sadursmē slēpjas kultūras sākums, un ārkārtīgi zīmīgi, ka kultūras sākums ir arī traģēdijas sākums. Zevu skaidri raksturo viņa gribas izpildītāji, kas nav labā valdnieka drošākie balsti, likums un taisnība, bet barbaram nepieciešamais aklais spēks un aklā vara: Kratoss un Bia. Hefaists savu pirmo monologu sāk vārdiem: „Spēks, vara — divi esat Zeva iesākums. Un viņa gals — vairs tāda nav, kas saceltos.“ Prometejs, augstāko vērtību realizētājs, gaismas nesējs tiešā un pārnestā nozīmē, neglābjams bojā gājējs, ir pirmtraģiska figūra. Viens pats viņš saslejas pret pārspēku, viņš nebiedrojas ar bailīgo Hefaistu, viņam nav nekā kopīga ar piesardzīgo Ūkeanu vai verdziski pakalpīgo Hermeju, viņa lielums ir tas, ka viņš uzdrīkstas saslieties viens pats, viņam nav palīgu un biedru, jo tas, kas nāk ar jaunu, augstāku, pilnīgāku kārtību, vienmēr nāk viens. „Es uzdrīkstējos“ — tā ir pirmā svarīgā Prometeja atziņa.

Prometejs cilvēkiem dobajā nīdrē no debesu telpām atnesis uguni, kas līdz tam piederēja tikai dieviem, uguni, ar ko cilvēki varēja nodibināt labklājību, iznīcināt tumsu un apgaismot augšupceļu. Prometejs cilvēkus izrauj no trulas,

ēnainas dzīves, viņš ir pirmais, kas māca pazīt zvaigžņotās debesis, viņš iemāca cilvēkiem kalnraktuvju mākslu, zemes apstrādāšanas darbu, kuģniecības noslēpumu. Bet visi šie darbi iespējami tikai gaismā. Viņš cilvēkiem dod dārgu, visos laikos nozīmīgu mācību: „Ne sevi jūgā jūgt, bet vērsi“. Un tā ir otra atziņa, bez kuņas Prometejs un viņa cilts nav domājama. Laikmetos, kad cilvēki tāli aiziet no Prometeja, viņi sevi līdzīgi vērsim iejūdz jūgā, aizmirsdami, ka cilvēks ir kaut kas vairāk nekā jūgā jūdzams un uz kautuvi dzenams lops. Vecā derībā rakstīts: „Ar sviedriem tev būs maizi ēst“, bet tāds darbs, un kaut tas paša Dieva uzlikts, pazemo brīvo cilvēku, izraisa viņā sasliekšanos. Cita veida darbu māca Prometejs. Kur darbs ir lāsts, tur tas ir verga veikums: vergs strādā, baidīdamies soda, bet Prometeja gara cilvēkam darbs ir brīva, spontāna, neviena neierobežota radišana. Runājot vēlākā laikmeta, Šekspīra tēlu valodā: cilvēks tikai tur piepilda sevi, kur strādā nevis kā nejauki smirdīgais Kalibans, bet kur veic Prospero jaunradītāju darbu. Prometejs ir izgudrojis ne tikai kuģi, kas brauc pa jūru, bet arī ilgu kuģi: viņš cilvēku no skudras pārvērtis par būti, kas ilgojas. — Mūsu dzīves ceļu nosaka ilgas pēc dzimtenes, un prometejiskā cilvēka dzimtene ir gaisma. Tāpat kā stādiem piemīt heliocentrisks spēks, kas zemē ie-

mestai sēklai liek tiekties uz augšu, pret sauli, tā arī prometejiskos cilvēkos iemīt šis spēks.

Prometejs cilvēkiem iedāvāja apziņu: pirms viņš pieskārās viendienas radījumiem, viņu dzīve bija trula, viņiem bija acis, bet viņi neredzēja, viņiem bija ausis, bet viņi nedzirdēja, kā miegā viņi akli taustījās, zemē ierakušies, skudrām līdzīgi dzīvoja bezsaulainās alās, viņi nejuta ne bargās ziemas elpu, ne smaržīgā pavasara dvašu, viņi nepazīna pilnības ilgas. Bez kārtības, bez mērķa bija viņu darbība. Arī dziedināšanas māksla ir Prometeja izgudrojums, viņš ir ārstu ciltstēvs, kā vispār izgudrojis visu, kas remdina cilvēku sāpes un atver tiem vārtus uz saules resp. kultūras dzīvi.

Prometejs kā uguns nesējs labi pazīstams, bet kultūras cilvēkam tikpat nozīmīga kā fiziskā uguns ir sirdī aizdedzinātā gaisma, proti cerība, ko viņš uzpūtis cilvēku krūtīs, lai tie spētu panest savu likteni. Kur vairs nav cerību, tur cilvēku dzīvē sākas elle. To labi zinām no Dantes Dievišķās komēdijas. Šķīstīšanās kalnā pa daļai tās pašas mocības, kas ellē, bet tās nav tik drausmas, jo ir cerība no tām atbrīvoties. Bet ellē, un ne tikai Dantes elle, visu dzīvo cilvēku elle sākas tur, kur vairs nav cerību. Kas cilvēkam nolaupa cerību, tas to iegrūž elles tumsā. Pat Prometejs, kas ir vairāk nekā cil-

vēks, savas bezmērīgās ciešanas var izturēt tikai cerībā, ka reiz nāks kāds, kas viņu atbrīvos no važām.

Kaut gan Prometeja atklājumi, viņa dāvanas cilvēkiem, traģēdijā minēti juceklīgi, tomēr dzejnieka doma ir skaidra: Prometejs cilvēku atbrīvojis no verga stāvokļa, no vērša un skudras dzīves, to padarījis par patstāvīgu, garīgi darbīgu, saprātīgu būti, proti, par kultūras cilvēku, kas bez cīņas par savu eksistenci pazīst vēl arī citas problēmas. Lepni un mierīgi Prometejs atzīstas: „Un īsos vārdos visu kopā saņemot, es, Prometejs, it visu ļaudīm dāvinājis.“ Kā īstu revolūcionāru un atklājēju Prometeju raksturo pašapziņa: viņš nešaubās par savas rīcības pareizību. Prometejiskā cilvēkā nav vietas mazvērtības izjūtai. Kas baidās noslīkt, nedosies pāri okeanam, lai atklātu jaunus kontinentus. Prometejs apzinās savas uzdrīkstēšanās lielumu, pats sevi nosaukdams par Dievu, tā savu nelokāmo garu padarīdams līdzīgu stāvajai, tvirtajai klintij, pie kuŗas viņš piekalts. Viņš ir lepns, jo lepnums, tāpat kā pašapziņa un uzdrīkstēšanās, ir sakne, no kuŗas izaug personības koks. Bet lepnums jāšķīŗ no augstprātības. Augstprātīgais uzskata sevi par tik augstu, ka prasa, lai visi apkārtnes cilvēki viņam kalpotu, lepnaiss — par tik stipru, ka var iztikt viens pats bez citu palīdzības.

Varētu jautāt, kādēļ Prometejs cilvēka dzīvi izrāva no tumsas, tai piešķirdams gaismu un jēgu? Pats Prometejs ir devis atbildi: „To apzinādamies es grēkoju un neliedzu nekā, lai glābtu cilvēkus, šīs ciešanas sev pats es esmu uzlicis. Es ļaudīm cietu līdz...” Tā ir trešā svarīgā Prometeja atziņa. Līdzcietība, tāpat kā jau minētā uzdrīkstēšanās un gaismas alkas ir Prometeja darbības kustinātāji un līdz ar to trīs galvenās kultūras saknes. Prometejs gribēja, lai gaisma piederētu ne tikai dieviem, nebaidīdamies soda, viņš uzdrīkstējās to atnest nabaga cietējiem, un tas ir viņa grēks Zeva acīs. Caurmēra cilvēks ir būte, kas baidās, baidās sāpju un slimības, nabadzības un aukstuma, baidās, sabiedrības sprieduma un smieklīguma, baidās Zeva soda. Baiļu fantazijas radījušas elli, bet kultūra rodas tur, kur cilvēks pārlauž baiļu un tumsas loku, līdzī ciezdams, mīlēdams un spītēdams. Līdzī ciezdams tiem un mīlēdams tos, kam trūkst gaismas, un spītēdams tiem, kas šo gaismu grib paturēt tikai sev.

Kā dāsns devējs, kā izšķērdīgs cilvēku apdavinātājs Prometejs ir Dievs, bet viņš negaida upurus, viņš arī nedraud, viņš neprasa aklo paklausību, kas pazemo katru brīvu būti, viņš nemāca cilvēkiem lūgšanas, viņš neprasa, lai tie locītu muguras un ceļus, gluži otrādi, viņš grib pacelt cilvēku. Tik bezgala daudz cilvēkiem devis,

viņš nekā cita no tiem neprasa, kā vienīgi saprāta gaismotu dzīvi. Tik ļoti viņš cilvēkus mīlējis un tik daudz viņu dēļ cietis, ka viņu varētu salīdzināt ar Kristu. Bet Kristus atzīst vēl kādu augstāku varu par sevi, Kristus saka: „Tavs prāts lai notiek debesīs un zemes virsū“, turpretī Prometejs grib, lai viņa paša prāts notiktu debesīs un zemes virsū. Kristum krustu uzlicis Dievs, bet Prometejs pats uzņēmies ciešanu nastu. Ja Prometejs kā cietējs un mīlētājs ir tuvs Kristum, tad kā uzdriksētājs un spītētājs viņš tuvs Luciferam; viņš sadumpojies pret veco Dievu, arī viņš ir kritis eņģelis, bet kritīs nevis aiz augstprātības un egoisma — kā Lucifers, bet aiz mīlestības un neremdējamām pilnības alkām. Bet tas, kas sevī nes Lucifera un Kristus līdzību, kas sevī spēj apvienot tik pretstatīgus pirmsākumus, tas ir cilvēks, un tā Prometejs, vienādi gigantisks, līdzcietībā un spītī, ir visaugstāk attīstītais cilvēks.

„Lūkojieties šurp, kādas ciešanas man, Dievam, uzlikuši dievi —“ tā ir ceturtā svarīgā Prometeja atziņa. Bez ciešanām kultūra nav realizējama, bet jāņem vērā, ka pašgribētas ciešanas, kas tiek uzņemtas, lai realizētu vērtības, cietēju pielīdzina dieviem. Tautas un cilvēki, kas lielas idejas dēļ pretojas pārspēkam, gūst prometejisko mirdzumu. Vergam uzkrauj mokas, no kuņģam viņš labprāt atkratītos, vienalga, kādiem

līdzekļiem, bet Prometejs uzņemas ciešanas labprātīgi, lai atbrīvotu cilvēkus no posta. Prometejs neloka celi varmākas priekšā, viņš neprot tirannam glaimot. Hermejs, varmākam nepieciešamais glaimīgais kalps, Prometeju nosauc par prātā jukušu, uz ko Prometejs atbild: „Jā, slimis ir mans gars, ja ārprāts nozīmē savus ie-
naidniekus nīst“. Un tā tas parasti mēdz būt: jaunas, augstākas, smalkākas kārtības nesējs primitīviem cilvēkiem šķiet slimis vai pat ārprātīgs. Saniknotais Zevs, kā jau tiranns, baidīdamies, ka, Prometeja gaismoti, viendienas radījumi kļūs pārāk spēcīgi, jaunā laika nesēju līcis piekalt pie tuksnesīgās klints, kur saules stari nežēlīgi dedziņa miesu un nakts nenes veldzi sāpēm. „Taisni saslējies, bezmiedzīgs, ar ceļiem, kas nelokās“, viņš izcieš savas ciešanas. Prometeju moku aprakstā mani vienmēr visdziļāk saτραuc vārds bezmiedzīgs. Bezmiegs viņa ciešanas padara nepārtrauktas, jo cilvēku moku patiesākais remdētājs ir dziļš miegs. Bet lai ciešanas būtu cik lielas, tās pašas par sevi vēl nevienu nepadara par hēroju, netuvina Dievam, to dara veids, kā ciešanas tiek nestas. Lielais cietējs, kas reizē ir spītētājs un izturētājs, saka: „Nastu reiz man nolemto visvieglāk varu nest ar drosmo apziņu, ka nevar savādāk, ka piespiež likteņspēks“. Mazcilvēku ciešanas ieslēdz bezloģu cietumā, no kuŗa pasaule un tās iemītnieku

sāpes nav redzamas, bet prometejiskais cilvēks, ciešanu klintij piekalts, pārdedzina savas ciešanas liesmā, kas pāri gadusimteņiem cilvēcei gaismo ceļu. Ciešanas viņu ne aklina, ne arī trulina, bet padara vēl redzīgāku, vēl jūtīgāku. Viņš jūt līdzī citu ciešanām un grib, lai arī viņam justu līdzī: „Dalāt manas sāpes ar mani, sāpju piemeklēto...“ Prometejs nespēj klusu ciest par savu likteni, un tas viņu padara par cilvēku vistuvāko brāli, jo vienīgi cilvēks, vārdā, skaņā, gleznā ietverdams savu pārdzīvojumu, to dara pieejamu citiem, pats juzdamies atvieglināts. Bet nav viena alga, vai stāsta akmenim vai jūtīgai sirdij. Pēc līdzjūtības asarām ilgōjas pat Prometejs.

Prometejs, kas tik daudz spējis dot citiem, pats sev nevar palīdzēt, daudzas mākslas viņš izgudrojis, lai atvieglotu cilvēku dzīvi, bet nezina nevienu — kā sevi atbrīvot. Te ir jādomā par Krustā sisto, ko virsnieki apsmēja sacīdami: „Viņš citiem palīdzējis, lai palīdzas pats sev, jo šis ir Kristus, tā Dieva izredzētais“. Te jādomā arī par daudziem dižgariem, kas ar savu darbu atbrīvojuši tūkstošus, bet paši sevi nespējuši atbrīvot, kas gadu simteņiem fautas veduši kalnup, bet paši dzīvojuši klintij piekalti. Lielais darbs, kas turpmākām audzēm liekas kā sniegota kalna gāle, kurā neviens nevar uzkāpt, bet kuŗu tikai var apbrīnot, viņus pašus spieda

nost. Es te domāju par Gogolu, kas mūža beigās sadedzinājis otru daļu no Mirušām dvēselēm, par Rasīnu, kas uzrakstījis labākās franču traģēdijas, bet vecuma dienās kļuva eremīts, nolādēdams teātri un visu savu darbu. Kas pēcnācējiem liekas spožs lauru vainags, pašam dižgaram ir durstošo ērkšķu kronis. Kas pēcnācējiem liekas mirdzošā, pāri zemēm un robežām spīdošā kalna galotne, pašam radītājam ir kaila klints, pie kuņas viņš piekalts.

Kamēr cilvēks dzīvos, mūžam stāvēs ciešanu klints, bet tikpat mūžam arī liesmos cilvēka salsiešanās pret to. Un ja vēl gaišos, harmoniskos, relatīvi drošos laikmetos var ļauties pesimismam, bezcerīgai sājju kultivēšanai, tad tais posmos, kad atsevišķa cilvēka, tautas un visas cilvēces izturēšanās spēki tiek pārbaudīti, viens no lielākiem grēkiem ir padoties melancholijai. Dzelzs tīklā Hefaists ir piekalis Prometeja rokas un kājas, krūtis un muguru, piekalis visu miesu, bet viņa garu pat Zeva vara nespēj saistīt. Vara gan spēj garīgi vissīprāko sagūstīt, bet ne iznīcināt, un tā ir Prometeja traģēdijas mūžīgā jēga. Liekas, katrā Prometeja šausmu monoloģā vai arī dialogā gavilē kāda balss: „Bet nenoslāps tik gars un mūžam nemirs“.

Prometeja dzirksts vēl šodien glabājas visos tais cilvēkos, kas ar kailu garu vien uzdrīkstas

saslieties pret varu, kas ciešanu piemeklēti vēl
nenīst dzīvību, bet ar Gētes un Raiņa muti saka:

„Vai tu gan domāji,
Lai es dzīvību nīstu,
Tuksnešos bēgtu,
Tādēļ ka ziedu sapņi ne visi
Ienāca augļos?
Še es sēdu, veidojis cilvēkus
Pēc sava veida,
Dzimumu, kurš lai manim ir līdzīgs,
Ciest un raudāt,
Baudīt un liksmoties
Un necienīt tevis
Kā es“.

PROMETEJS LAIKMETU SKREJĀ UN TAUTU SPOGULI

Ne visos laikos Prometejs vienādi cienīts. Jau antīkā pasaulē varam saskatīt divējādu attiecību pret viņu. Pret Aischila Prometeju nostājas Diogēns, kas mācīja, ka Prometejs ar savām dāvanām cilvēku padarījis nelaimīgu, izrāvis to no pieticīgā dabas stāvokļa, kur tas nepazīna ne vēlēšanos, ne ilgu. Titāns atraisījis cilvēkos kaitīgo tieksmi pēc luksa un komforta — visu nelaimju sakni. Ērglis esot bezgalīgo moku simbols, kas plosa cilvēku, tikko tas pametis dabas

stāvokli. Vēlākos laikos Ruso un Tolstojs filozofiski padziļinājuši šo Diogēna uzskatu.

Jau senos laikos netrūka kā Prometeja noliedzēju, tā arī Prometeja izsmējēju; tāds bija Aristofans. Viņš, kariķēdams Prometeju, to tēloja kā tenkotāju un lielībnieku, kas aiz saules sarga slēpjas no Zeva, un te jāpiemetina, ka saules sargs toreiz bija mīkstčaulības izpaudums, „modes klieziens“, — un tā Aristofanam Prometejs ir tikai jaunas, untumainas modes pārstāvis. Diogēna un Aristofana uzskati par Prometeju liecina, ka nav tādas vērtības, ko nevarētu apkaņot; nav tāda lieluma, ko nevarētu padarīt smieklīgu, bet ja lielums pats sevī dibināts, tad to iznīcināt nevar. Diogēna un Aristofana uzskati atkārtojas dažādos laikmetos dažādā veidā. Viduslaiki Prometeju varēja tikai noliegt, jo viduslaikos likās, ka tas, kas daudz izgudro, daudz prasa un daudz iespēj, ir saistīts ar pašu sātanu. Pretprometejiskais nostādījums raksturo viduslaikus, kur augstākais ideāls bija padoties Dieva gribai, nekurnējot panest ciešanas. Viduslaikos izauga visspilgtākais Prometeja pretstats, kas savā lielumā var nostāties viņam līdzās: visupanesējs Frančesko. Viduslaiku pasaules uzskatu satricināja renesanse. Renesanse bija laikmets, kas visaugstāk cienīja individu un radītāju darbu, kas dievišķoja cilvēku, raisīja viņā dusošos iekšķīgos spēkus un

nodibināja personības kultu, kas ir tikai cits vārds Prometeja kultam.

18. g. s. Prometejs kļūst par saprāta personificējumu, viņa tēls tiek vienkāršots, racionālizēts, atskurbināts. 18. g. s. reprezentatīvais cilvēks ir „dabīgais cilvēks“, un tāds tikai palielinātā mērogā tiek tēlots arī Prometejs. Viņš ir pieklājīgs un gudrs valdnieks „*un prince poli et savant*“, kas Kaukazā ierīkojis savu observatoriju, tur dzīvodams par eremitu. Labdarīgs pret saviem pavalstniekiem, viņš izraisījis drūmā despota Jupitera, sava brālēna, rupjā barbara nīknumu, kas viņu bez žēlastības soda.

Sīkāki nekavēdamies pie dažādu laikmetu Prometeja iztulkojumiem, sintētiski skatīdamies pagātnē, varam teikt: laikmeti un dižgari, kas mīl cilvēku un tic cilvēkam, piegriežas Prometejam un glorificē to. Laikmeti un gari, kas atzīst ekstazi, atzīst arī Prometeju; viņa draugi ir tie, kas par augstāko vērtību atzīst nevis pirmatnējo dabas stāvokli, bet kultūru, tāpat tie, kas aizstāv nevis aklo paklausību, bet personības atbildības izjūtu. Visi, kas atzīst nevis masas valdību, bet individa tiesības, ir bijuši un būs Prometeja mantinieki, jo Prometejs nav masas elks, bet ceļa rādītājs tiem, kuŗu augstākā laime ir personība.

Tāpat kā ne visi laikmeti, tā arī ne visas tautas vienādi cienījušas Prometeju. Slavu tautām

tas būtiski svešs: krievu klasiskie rakstnieki glificējuši nevis dumpīgo sasliešanoss pret ciešanām, bet to pacietīgo panešanu (Dostojevskis) un pat nepretošanos ļaunumam (Tolstojs). Svētā tips, sirdsšķīstais idiots slaviem tuvāks par spītnieku. Angļu vidū ir bijuši spilgti Prometeja apdziedātāji. Francis Bēkons (Bacon) no Verulamas, viduslaiku sastingušā burta naidnieks, lielais 17. g. s. valstsvīrs un dabaszinātnieks, savā darbā *De sapientia veterum* uguns nesēju Prometeju slavē par apziņas nesēju. Viņš sumina Prometeju, jo viņa uztverē patstāvīga darbība ir cilvēciskas, dzīves galvenais faktors. Skurbuma pilnu Prometeja tēlu radījis Šellijs savā drāmatiskajā poēmā *Prometheus unbound*, kur Prometejs saslejas pret Zevu, puritāņu Dievu un politisko varmāku. Ievadā Šellijs raksta: „Vienīgais fantazijas radījums, kas mazliet līdzīgs Prometejam, ir Sātans, bet Prometejam, manuprāt, ir daudz poētiskāks raksturs nekā Sātanam.“ Viņš runā par Prometeja drosmi un majestāti. „Prometejs ir augstākās pilnības tips, kā garā, tā dvēselē; vispatiesākie un vistīrākie motīvi viņu dzen sasniegt vislabākos, viscēlākos mērķus“. Šellijs dzied himnu Prometeja atpestītāja spēkam. Kad Šelliju atrada nosliukušu Leriči līcī, viņš sastingušā rokā turēja Aischila Prometeju. Šis kultūrvēsturiskais fakts ir mūsu laikmeta lielisks simbols: arī šodien tie, kas

izmisuši cīnās par brīvību, mirst, sevī glabādami Prometeja garu. Pirmie Bairona pantī ir Aischila Prometeja tulkojums, un Prometejam viņš veltījis vienu no saviem skaistākajiem dzejoļiem.

Iztulkotājus un mantiniekus Prometejs atradis vācu tautā. Herders sarakstījis drāmatisku dziedājumu, kur Prometeja atnestā uguns ir arvienu progresējošā cilvēku izglītība, bet Herders, izlietodams Prometeja sižetu, pats bija tikpat pasvešs Prometeja garam, cik lielā mērā tam tuvs bija Gēte, kas trīs reizes atgriežas pie Prometeja sižeta. 1773. g. fragments, ko arī Rainis tulkojis — ir vissvaigākais un visvērtīgākais, tur nodun lieliskais prometejiskais jautājums: „*Vermögt ihr zu scheiden Mich von mir selbst?*“ Tur elpo Aischila suverēnā radītāja majestāte. Bet vērā liekams arī Atbrīvotais Prometejs 1795. g. un 1808. gada drāmatiskā dzeja ar virsrakstu Pandoras atgriešanās, kur mūs valdzina vīrišķīgās vārsmas: „*Des echten Mannes wahre Feier ist die Tat*“ (Īsta vīra lielie svētki tikai darbs). Ar nopūtu Gēte šeit atvadās no sava Prometeja. Dziļu Prometeja iztulkojumu ir devis Šellings: „Prometejs ir tas cilvēces princips, ko mēs saucam par garu. Garā aprobežotajiem viņš piešķīris saprātu un apziņu“. No jaunlaiku Prometeja iztulkotājiem vēl būtu minams atvasarīgi rāmais šveicietis Špitelers (Karl Spitteler 1845.—1924.). Viņa pārāk stieptais, bet spēcīgais dzie-

dājums „*Prometheus und Epimetheus*“ uzskatāms par Nīčšes Zaratustras uvertīru. Te vecā mītā iedvesta jauna elpa. Te atveras milzīga, nekad neaizbeņama plaša starp Dieva radīto un cilvēka gribēto pasauli. Špītelera Prometejs nav tik lielā mērā tvirts spītētājs kā dziļš cietējs. „*Und dennoch ist mir süß ob alledem dies Leid, und gerne mag zu Ende ich's geniessen*“. Beidzot vēl minēsim lielāko jaunlaiku Prometeja gara mantinieku, visdrosmīgāko individuālistu, kas cilvēkā gribēja iznīcināt tārpā līdzību, Nīčši. Viņš par āriskās kultūras pamatu uzskatīja prometejisko, aktīvo grēku, to prefī nostādīdams židiski pasīvajam grēkam. Prometeja traģēdija viņam bija „*ein Hymnus der Unfrömmigkeit*“. Savu tuvību Prometejam viņš apliecināja atziņā: „*Das Beste, Höchste, dessen die Menschheit teilhaftig werden kann, erringt sie sich durch einen Frevel*“.*

*

Vēl būtu jājautā, kāda vieta Prometejam ierādīta latviešu literātūrā un kultūrā? Prometeja apdziedātāji, iztulkotāji, cildinātāji var rasties tikai tur, kur cilvēku nostāda visa esošā centrā, tā tas latviešu literātūrā līdz šim nav bijis ne dainās, ne klasiskā, ne arī modernajā literātūrā, un tādēļ mums līdz šim nav radies neviens Pro-

* Labāko, augstāko, ko cilvēce var sasniegt, tā sasniedz aktīvi grēkojot.

metejam veltīts plašāks vārdumākšlas darbs. Latviešu pasaules uzskatam grieķu „hūbriss“, šī spītīgā pacelšanās pāri visai dabai, sveša. Dainās nav tāda visudrīkstētāja varoņa, kādu, piemēram, daudz Kalevalā; dainās varonis ir anonīmais cilvēks. Personības kults līdz šim latviešu literātūrai nebija raksturīgs, tādēļ arī Prometejs pavīd tikai šur tur visai niecīgā veidā. Viņš parādās Viktora Eglīša pasaules mistērijā kā individuālists, pilns pasaules slāpēm. Viktors Eglītis Prometeju rāda divos īsos gabaliņos. Pirmajā Prometejs nosaukts par sātanu, kas atrod uguni, svezdams klinti pret klinti. Otrā dziedājumā klintij piekaltais varonis saucas Prometejs Kristus: „Pienāca brīdis, kad manas sāpes izsīka. Un līdzcietība līdzī ar sāpēm“. Zīmīgi, ka Viktora Eglīša Prometejs nepazīst bezgalīgo līdzcietību, Aischila Prometeja būtisko stīgu. Arī neskaidri simbolistiskajā dzejolī Piekaltais Prometejs sastopam grieķu titānu, nolādēta dzejnieka personā. Eglīša Prometeji nav jaunas, augstākas kārtības nesēji, bet egoisti ar milzīgām pretenzijām. Prometejs parādās arī Fallija dzeju grāmatā „Prometejs un Dionīss“. Fallija ļoti neskaidri zīmētais Prometejs ir ego-centriķis, kam ar grieķu varoni kopīgs vienīgi vēl vārds. Prometeju pieminējuši vēl citi latviešu dzejnieki, bet arī tais nedeg Prometeja liesmas. Āspazija Saulainā stūrītī sevi pieskaita

Prometeja ciltij un savu „cilts tēvu“ uzrunā netīkami familjari: „Ak, Prometej, mans tēvoci.“ Visvērtīgāko dzejoli par grieķu mītu cildināto varoni sniedzis Plūdonis: Diekaltais Prometejs (Balādes un baladeskas). Jūrmalā guļ klinšu akmens „liels melns kā milzīgs bruņu rupucis. No jūras dzelmēm tikko izlēdis“. Pie tā piekalts cietējs un spītētājs Prometejs. Melns, milzīgs ērglis plosa varoņa vātis, bet upurim „nesavelkas ne vaibstiņš“, šis deminutīvs tāpat kā asiņu „strautiņš“ bojā iespaidu lieliskumu. Bet Plūdoņa Prometejam tomēr ir īsta titāna spīts un ciešanu spēks, Zevam nepadodamies, viņš sauc tam pretim: „Prometejs māc ciest“. (Bet Plūdonis nemin, kādēļ Prometejs cieš, un tas viņa varoņa tēlu padara neskaidru.) Ka Plūdonim Prometeja ideja bijusi tuva, liecina arī viņa Hilera Diekaltā Prometeja tulkojums, bet vēl vairāk to apliecina Ātraitnes dēls, ko varbūt varētu uzskatīt ja ne par latviešu Prometeju, tad par latviešu kultūras cīnītāja simbolu, un tādā neapšaubāmi arvienu ir Prometeja dzirksts. Ātraitnes dēlā, kas tumšā rīta stundā, vienīgi savas vecās nabaga māmuliņas izvadīts, iziet cīņā par gaismas pili, ir vairāk no Prometeja nekā Viktora Eglīša vai Fallija augstprātīgos individuālistos. Ātraitnes dēls, kas piekalts nežēlīgajai nabadzības klintij, sevi spēku ziņā var pielīdzināt Atlantam un vienīgi ar garu apbru-

ņots iziet cīnīties par pilnīgāku dzīvi ne tikai sev, bet visiem tiem, kam šūpulis karājas „dūmistabiņā“. Pat nāvē viņš vēl nepadodas: „Nāc, ļaunais briesmekli, es tevis nebīstos“. Izstiepdams rokas pēc saules — latviešu kultūras simbola, viņš saka:

Es mērķi sasniegšu...

Es pie saules tikšu...

Ko viņa spīd tur tālā tukšumā,

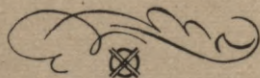
Kur dzīvotāju nav... Es viņu likšu

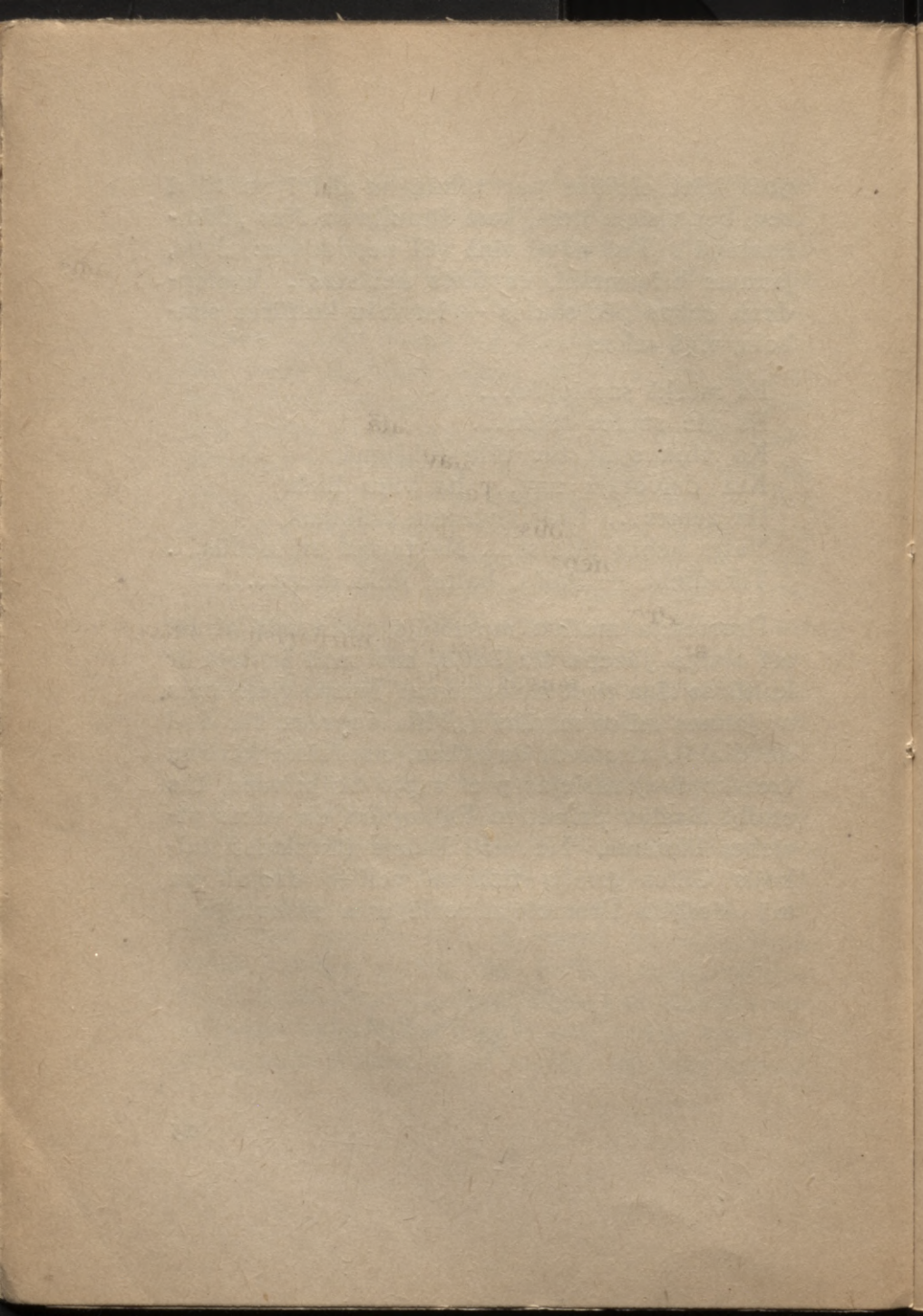
Uz zemes... Tad nevienam trūkumā

Vairs nebūs jāsalst... Nakts tad arī nebūs...

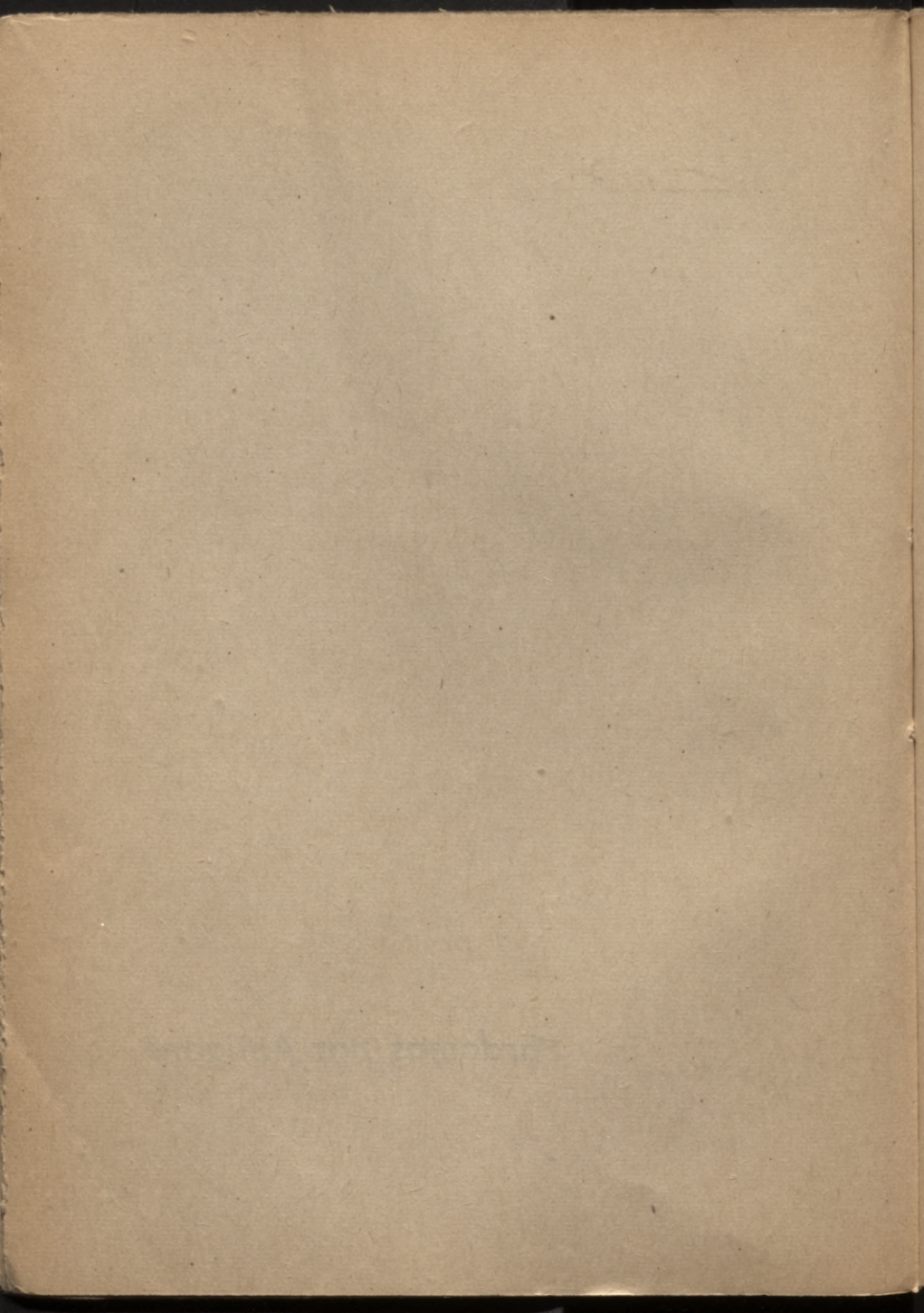
Tik diena — gaiša, balta, liela diena...

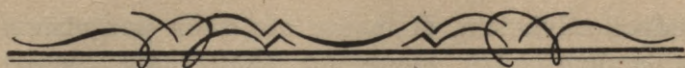
Prometeja motīvu meklētājs tos varēs atrast arī Raiņa Jāzepa traģēdijā, kas savā kodolā ir kultūras cīņa pret barbarismu: Jāzeps viens pats ar jaunas mīlas mācību („Mīla neprasa, tik dod un dod“), aizstāvot augstāku, smalkāku kārtību (zemkopību) saslejas pret rupjo brāļu varu, kas stulbi aizstāv primitīvo lopkopību un vecos atliebes likumus. Ne velti Rainis tik skaisti tulkojis Gētes grieķu titānam veltīto dzejoli un arī Aischila Prometeja noslēguma monologu.

Pārdomas par Antigoni

Ja Prometeju uzskatām par vispilnīgāko vīrieti, tad dabīgi jāmeklē viņa pretpols — vispilnīgākā sieviete. Tāda ir Sofokla Antigone. Prometejs suverēni sevi piepilda radītājā darbā, nepazīdams nekādas utilitāras aplēses, sekodams tikai savam radītājam impulsam; Antigone ne tikai saka, bet arī piepilda vissievīšķīgākos vārdus, kas tapuši par vadzvaigzni visām tām sievietēm, kas ir ceļā uz pilnīgāku cilvēku: „Ne līdzī nīst, bet līdzī mīlēt esmu dzimusi“. Ja runājam par Antigoni kā Prometeja līdzinieci, kā par tēlu, kas garīgā vērtīguma ziņā nostājas blakus titānam, tad jāpatur prātā, ka viņu radījis cits laikmets un cits dzejnieks. Sofokla mākslā pasaule vēl vairāk cilvēciskota. Aischila traģēdijās valda drausms kosmisks spēks, bet Sofokls ir cilvēka un cilvēka saprāta slavinātājs. Ar sava varoņa muti viņš saka: „Un dievi prātu

iedveš cilvēkiem, šī manta augstāka par visiem guvumiem". Un viena no skaistākām vietām Sofokla traģēdijās ir koŗa slavas dziesma cilvēka garam un drosmes lielumam: „Ir brīnišķā pasaulē daudz, par visu brīnišķāks — cilvēks“. Tādus cilvēku slavinājumus mēs Aischila darbos velti meklēsim. Sofokls bija divdesmit piecus gadus jaunāks par Aischilu, un tas vētraiņajā piektajā gadsimtenī daudz nozīmēja. Aischils piedalījās kaujā pie Salaminas, bet Sofokls piedalījās korī, kas šo kauju slavē. Aischila laikā Grieķija cīņās pret Persiju, pierādīdama, ka arī mazas valstis var saslieties pret lielām, ja tās garā ir stīpras. Sofokla laikā Ātēnas top par lielvalsti.

Bet atgriezīsimies pie Antigones, Prometeja īstinieces. Kas Antigonei piešķīris tādu dižumu, ko nav spējuši sadrupināt 2000 gadu? Vēl šodien mēs sievieti, kuŗas vērtība sakņojas vairāk cilvēcībā nekā bioloģiskā sievišķībā, saucam par Antigoni. Kas ir bijis viņas nemirstīgais varoņdarbs? Kādas ir viņas personības būtiskās iezīmes? Antigones brāļi, Etiokls un Polineiks cīnās par Tēbām. Etiokls krīt kā Tēbu aizstāvis, Polineiks kā uzbrucējs. Bet Polineiku nedrīkstam uzskatīt par noziedznieku, jo arī viņam, kā Oidipa dēlam, bija tiesības valdīt Tēbās, kaut gan pēc likuma burta viņš ir Tēbu ienaidnieks, un tādēļ Tēbu valdnieks Kreonts aizliedz viņu

apglabāt, pavēlot to suņiem un putniem nomest par barību. Un jāatceras, ka senajā Grieķijā nedot cilvēkam kapa vietu, nozīmēja viņam laupīt cilvēka cieņu, aizliegt viņam dievu svētību un mūžīgo mieru. To nepieļāva Antigones sirds. Viņa apglabā brāli, kaut zina, ka viņai par to draud nāve. Viņa mīl savu brāli, un neviena vara viņu nevar aizturēt viņam parādīt pēdējo godu. Antigone piepilda savu māsas misiju pret brāli Polineiku, kā piepildījusi savu meitas misiju pret tēvu Oidipu. Viņa sevī apvieno maigumu un spēku. Maigums bez spēka ir glēvums, spēks bez maiguma — varmācība. Un kā glēvums, tā varmācība vienādi bīstami kultūrai. Bieži sievietes lielumu saskata pasīvā izturēšanās. Nekavēsimies pie pārāk pazīstamā Grietiņas tēla, bet garām ejot pieminēsim Hebbelu, kas teicis, ka sievietes lielums ir: „durch Leiden tun“, — ciešot veikt. Ne tāda veida lielums raksturo Antigoni. Viņa nav mērojama ar pasīvu mērauklu, viņa veic nevis piedodot un panesot, gaidot un ciešot, bet aktīvi, bezbailīgi darbojoties. Mūsu dienām Antigone tuvāka par Grietiņu.

Taisni tas, ka Antigones mīlestības spēks aizsarga brāli un nevis mīļāko, vīru vai savu bērnu, viņu paceļ pāri tām sievietēm, kas spēj būt lielas, aizstāvēt savu perekli. Mīlestībā pret mīļāko bieži slēpjas bioloģisks spēks, neapzināta

Kreontu raksturo viņa paša teiciens: „Varai pretī stāt un varenēm, tas neklājas nekad“. Bet Antigone neatzīst varenos un nevarenos, viņa zina tikai sirds ceļu. Kreontam, stulbas un stūrgalvīgas varas pārstāvim, ir vienalga, vai pavēle pareiza vai nepareiza, vai tā dibināta vai nedibināta, tā jāuztur spēkā tikai tādēļ, ka reiz izdota. Tikai tad, kad viņš jūtas personīgi apdraudēts, viņš groza savus rīkojumus. Prometejs pazīst mīlestību un līdzcietību, ko Zevs nepazīst; Antigone pazīst sirds likumus, ko Kreonts nepazīst, un tādēļ viņai jākrīt no Kreonta, tāpat kā Prometejam no Zeva rokas. Tāpat kā Prometejs grēko no Zeva viedokļa, tā Antigone — no Kreonta viedokļa, bet abi šie titāni — jo arī Antigone pieder titānu ciltij — dara to, kas ir jādara, lai cilvēki paši sevi nesamītu kājām. Antigone nerīkojas tumša instinkta dzīta, līdzīgi Prometejam viņa apzinās savu rīcību, lepni viņa, nīcšeāniskā gara priekšnojautēja, saka: „Ja tas ir grēks, tad tas ir svēts grēks...“ Un šie vārdi skan kā atbalss Prometeja atzinumam: „To darīju, es atzīstos un neliedzu nekā.“

Antigone neaizstāv kodekos rakstīto likumu, kas šodien izdots un varbūt jau rīt tiek atcelts, viņa aizstāv Mūžīgo likumu, kas cilvēku atšķir no zvēra, kultūras būtī no barbara. Viņa stiprāka un dziļāka nekā apkārtne un tādēļ uzdrīkstas viena pret to saslieties. Antigonei ne-

palīdz māsa Ismena, līdz cilvēciskajam dižumam vēl neizaugusi sievietē, labi raksturota pašas teiktajiem vārdiem: „Jel atceries, ka sievietes tik esam mēs“, it kā sievietes būtu zemākas šķiras radījumi, kas gan var nojaust vīriešu rīcības aplamības, bet nedrīkst tās ne kritizēt, ne arī saslieties pret tām. Ismena iekšķīgi nepievienojas Kreonta pavēlei, bet bailēs no viņa spēka un varas padodas tam. Ismena nestāv Antigonei klāt, kad tas tai visvairāk vajadzīgs, un tādēļ Antigone lielās ciešanas gaitas pēdējā cēlienā bargi atraida Ismenas glēvo, nokavējušos iežēlu. Viņa prasa, lai māsa darbotos, rīkotos, bet nevis lai pasīvi žēlotu. „Kas tikai vārdos mīlē vien, to nemīlu“, — tā ir Antigones otra svarīga pašatzīšanās. Viņas tvirtā daudzprasība robežo ar nežēlību, bet katra liela mēraukla ir nežēlīga. — Māsa pamet Antigoni, tēvs un māte miruši, brāļi krituši kaujā, nekur viņa neparādās kopā ar līgavaini Haimonu. Ap Antigones tēlu aust ziemīga vientulības gaisma, kas apvij daudzus Sofokla tēlus un varbūt visus traģiskus tēlus, jo taisnība Antigonei: „Tikai tas, kas spēj vientuļš būt, spēj veikt lielus darbus“. Liela radītāja darba veicēji nedzīvo tīrgus laukumā, piekaltiņiem tuksnesīgai klintij tiem jāzstur.

Tas, ka Antigone, līdzīgi Aijantam, apvieno skaisto dzīvi ar skaisto nāvi, viņai piešķir pārcilvēcīgu mirdzumu. Jo lielākais skaistums, kāds

cilvēkam zemes virsū iespējams, ir atrast savu ceļu un to nostaigāt līdz galam.

Hermejs, kā jau teikts, pārmet Prometejam, ka tas ārprātīgs. Ismena divas reizes pārmet Antigonei, ka tā grib neiespējamo; bet tikai tur, kur radītājs indivīds grib neiespējamo, sākas kultūras augšupgaita. Neiespējami un ārprātīgi ir uguni noraut no debesīm un to nodot cilvēku vajadzībām. Bija laiks, kad neiespējami un ārprātīgi likās atcelt gadusimteņiem atzīto verdzību vai arī apturēt mēra postītāju gaitu... Kas reiz licies ārprāts, vēlāk top par nepieciešamību, par likumu, ja tikai rodas kāds pietiekami stiprs likuma devējs.

Kā ar savu gara spēku un vientulības baigumu, tā arī ar savu ciešanu lielumu Antigone līdzīga Prometejam. Viņa zina, ka viendienu radījumiem nav lemts aizbēgt no ciešanām. Nav moku, ko viņa nepazītu. Viņai, kas tikko sākusi dzīvot, piespriež nāvi, kas savā drausmīgumā varbūt pat vēl pārspēj Prometeja mokas: viņu dzīvu ierok pazemes pagrabā. Dzirdot nāves draudus, viņa nepiekāpjas un savu prometejisko rīcību nenozēlo. Kā pātaģas cirtieni skan Kreonta rupjais izsmiekls, viņu nododot nāvei: „Tad mīli, kad tev jāmīl ir.“ Tā vairāk kā 2000 gadus tas, kam vara, izsmējis to, kas vienīgi ar savu gara vai sirds spēku spēj pretoties. Antigone,

kuņai pēc tautas domām pienāktos „zelta alga“, tiek nofiesāta, viņa pati mirst, bet uzvar viņas mīlestības spēks, — aiziet bojā cilvēcīgā eksistence, bet uzvar dzīves heliocentriskais spēks.

Antigones tvirtais dzižums tādēļ jo sevišķi aizgrābj, ka viņa nav amacone, Sofokls viņu salīdzina ar biklu putnu. Būdama līgava — kad caurmēra sieviete kļūst visai egoistiska — viņa aiziet nāvē, lai brālim būtu mūžīgs miers. Viņas pēdējā monologā uzliesmo ļoti sievišķīgas, nedzīvotas dzīves sāpes, kas viņu mums padara cilvēcīgi saprotamu un māsīgi tuvu. Viņa ilgojas pēc visa tā, pēc kā ilgojas katra sieviete: pēc mīļā glāstiem, pēc vīra kaislības, pēc bērna maiguma: „Vēl prieku neizbaudījušai, man dzīvai jākāpj kapā“. Bet savu sievišķību, savu trauslumu, savu vārgumu, savas mīlestības un dzīves alkas viņa pārspēj augstākas patiesības vārdā. Jo Antigone ne tikai tā, kas iet līdz galam, bet tā, kas, pati sevi pārspēdama, veic neiespējamo. Nevis aiz doktrinārās ietiepības vai egoistīgās godkāres, vai aizvainotās patmīlības viņa saslejas pret netaisno varu, bet saslejas tādēļ, ka cilvēks cilvēkam un vēl sevišķi tam, kas pats nevar aizstāvēties, nedrīkst izdarīt pāri. Viņas vārdi: „Kādēļ, kāpēc man jācieš, kad svēto svēti pildu es“, skan kā atbalss Prometeja pēdējam izmisuma saucienam: „Lūkojieties šurpu, kā ciešu bez vainas“.

Mūsu laikmetā, kur masa apdraud individu, instinkts — garu, racionālisms — sirds valodu, konstruktīvisms — organisko mākslu, nepieciešams ik vakarus palasīt kaut vienu lapas pusi no Prometeja vai Antigones, lai nezaudētu pareizas mērauklas. Taisnība Gētem, kas sarunās ar Ekermani teicis: „Grieķu traģēdijas priekšmets ir tīri cilvēcīgais visā savā apjomā“. Antigone nav bijusi tik lielā mērā kultūrvēsturiska problēma kā viņas vīrietiskais pretmets. Nav pazīstami tādi Antigones noliedzēji, kādi bijuši Prometejam. Māsas mīlestību, sievieti — māsu kā filozofisku problēmu pirmo reizi iztirzājis Unamūno savā esejā Abisaga. Caurmēra cilvēku Unamūno nosauc par dzīvnieku, kas nonāvē brāli, un šo brāli nāvētāju dzīvnieku tikai māsas mīlestība, tikai Antigone, spēj šķīstīt.

Māsas mīlestība pret brāli un otrādi: brāļa mīlestība pret māsu smalkjūtīgi un bezgala poētiski izpaudusies mūsu tautas dziesmās, kur brālis ne tikai sarga māsas vainadziņu, bet aptur kumeliņu, lai māsiņa pušķotos ievziediem, citiem vārdiem: lai tās sūro mūžu greznotu daiļums un prieks.

*

Beigās vēl varētu jautāt, vai kādreiz būs iespējams izlīdzināt Zeva un Prometeja pretestību, citiem vārdiem, rupjas varas un gara kultūras antagonismu? Aischils cer, ka reiz nāks laiks,

kur Zevs piekāpsies Prometeja priekšā. Arī Šellijs savā Atbrīvotajā Prometejā runā par laiku, kur debesu tirannija zudīs un visa zeme pateicīgi slavēs savu lielāko dēlu — Prometeju. Bet vērojot kultūras gaitu, pārliecināsimies, ka Prometejs visos laikos bijis saistīts, un taisni šai lielajā spraiģumā dzimst vērtīgākie kultūras darbi. Ja Zevs galīgi atbrīvotu Prometeju un Prometejam vairs nedraudētu briesmas, viņš varbūt aptaukotos. Ja Antigonei nedraudētu Kreonts, viņa apprecētu savu Haimonu un pārvērstos par sava perekļa sargātāju. Jo cēlais pēc savas būtības ir kluss, un tikai pretspēks to izaicina aktīvi darboties. Kultūra nav stāvoklis, bet augšupkustība, un tā ir Prometeja traģēdijas dziļākā jēga: filozofiskā ticība pastāvīgajai, šķēršļu uzvarētājai, spirālveidīgajai evolūcijai, ticība aizvien pilnīgākai un smalkākai kārtībai, kas cilvēku atbrīvo no vērša jūga.

Prometejs, tāpat kā Antigone cīnās par cilvēku cieņu, sekojot viņiem cilvēks pārvar sevi dzīvnieku.

Prometejs ir jaunu ideju herolds, jaunas kārtības nodibinātājs, zinātnes un mākslas nesējs, visaugstāk organizētais gars, — un tādēļ arī ģeniju ciltstēvs.

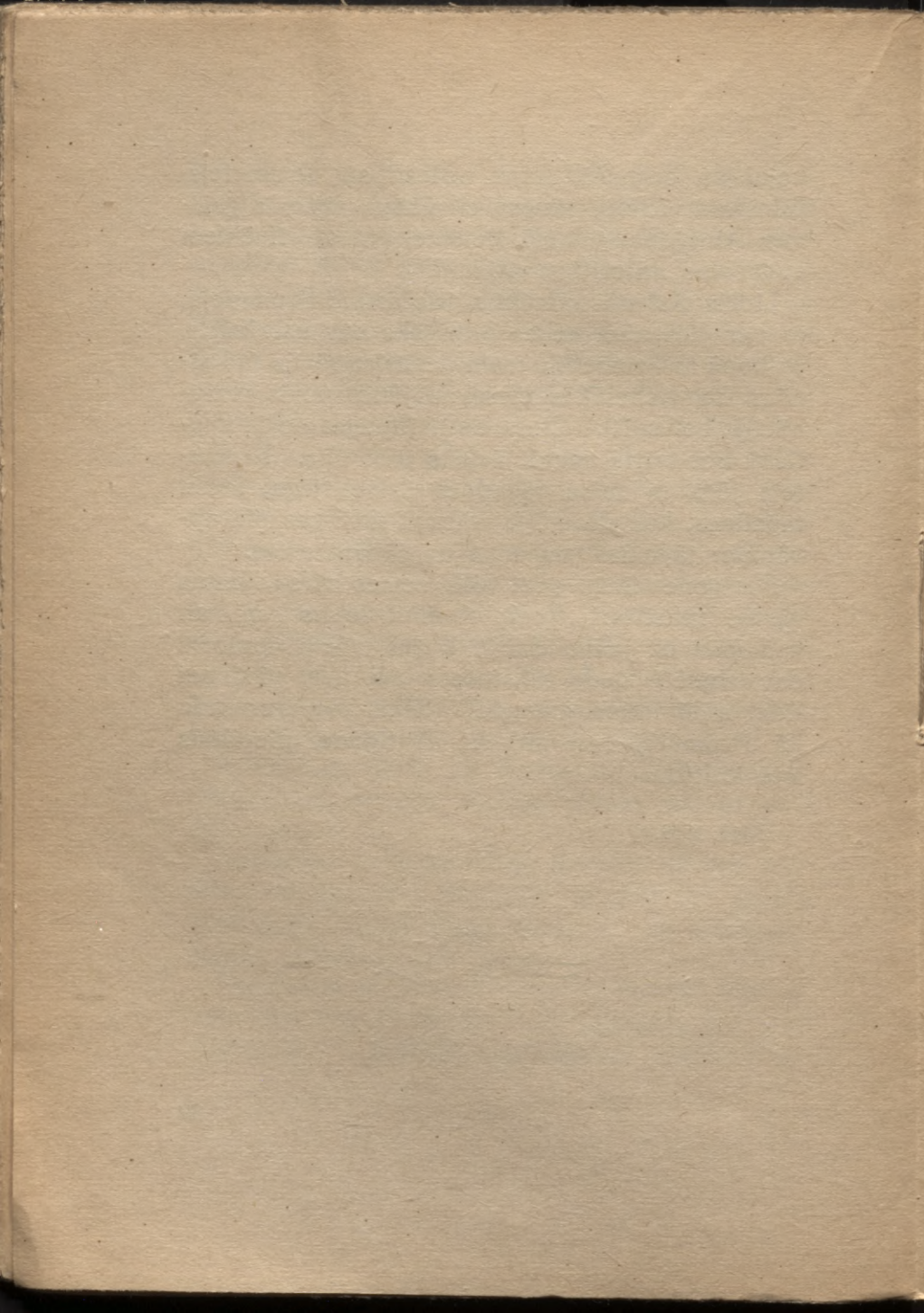
Prometejs ir simbols tam, ko cilvēka suverēnais gars iespēj un kas tam jāiespēj, tāpat kā Antigone — simbols viscēlākajai, visnesavtīgā-

kajai un bezbailīgākajai mīlestībai. Prometejs, pilnīgais vīrietis, atnesa cilvēkiem apziņas gaismu; Antigone, pilnīgā sievietē, atnesa cilvēkiem apgarotas mīlestības gaismu.

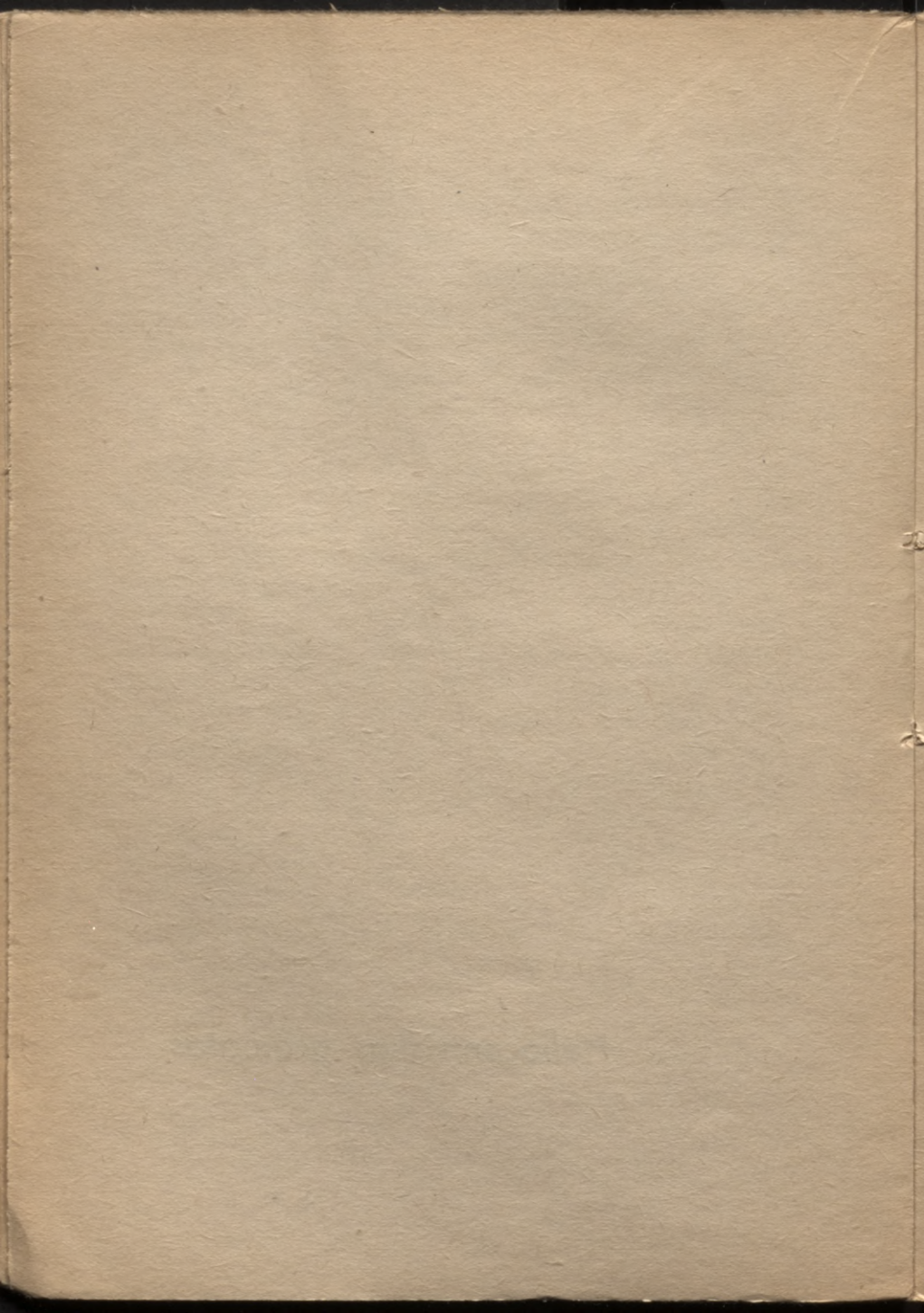
Lielās ciešanās cilvēki atgriežas pie Prometeja, jo par ciešanām nekas pilnīgāks nav uzrakstīts. Ja kopā ar Prometeju esam devušies sāpēs, tad zinām, ka vislielākās ciešanas jānes nevis rezignācijā, bet spītī. Ciešanas ir jāpanes nevis apātiski, bet tvirtā sparā jācīnās pret tām. Prometeja jēga ir mūsu taģadnes dzīves jēga, mūsu taģadnes, kur draudīgi mākoņi savelkas pie apvāršņa: jāpazīst izmisums un jāpārvar tas.

Antigone cīnās pret elļi zemes virsū, kuŗas vārtos rakstīts: „*Homo homini lupus est*“, un ved mūs uz jaunu dzīvi, kuŗas vārtu ieraksts nav izbalējis gadu tūkstošos: „Ne līdzī nīst, bet līdzī mīlēt esmu dzimusi“. Tikai tur, kur rada kā Prometejs un mīl kā Antigone, piepildās īstā kultūra.

Rīgā, 1939. g.

Heliocentriskas grāmatas

iena no tām problēmām, kas mūs šodien nodarbina, ir, cik lielā mērā kaŗš iznīcina gara kultūru. Nav šaubu, ka kaŗš iznīcina ne tikai miljūgu cilvēku daudzumu (pirmajā pasaules kaŗā desmit miljonu cilvēku dabūja galu), bet arī kultūras vērtības. Iedomājoties kaut tikai Toledā iznīcinātos mākslas darbus, mūsu laikmetu varētu raksturot ar vārdu neobarbarisms: un liekas, ka cilvēks, kam Dievs ir licis staigāt divām kājām, par varu grib ņēt četrpārus. Bet meditējot par kaŗu, rodas arī pretējā doma, kas tikpat gaiša, cik nule izteiktā drūma: postītāji kaŗi bijuši kopš sākta gala un tomēr nav iznīcinātas visas katedrāles ne pilsētas laukumos, ne cilvēku iekšienē — un pēdējās svarīgākas par pirmajām. Ja kaŗi un katastrofu laikmeti bez atlikuma iznīcinātu vērtības, tad mēs šodien dzīvotu kā Robinsons Krūziņš mežonīgā salā. Bet par spīti kaŗiem, revolūcijām un neobarbaru postītāju tieksmēm, mums, neiekrītot hysteriskos pārspīlējumos, jāpievienojas tiem domātājiem,

kas aizstāv kultūras spirālveidīgo gaitu: augšup-
posmi mijas ar lejupgaitu, bet radītāji spēki galu
galā varenāki par postītājiem.

Cilvēka gara darbība mūžam apdraudēta. Ne
tikai kaŗš un katastrofas to apdraud, bet arī
miers, tikai citādā veidā. Kaŗa laikā gara va-
lodu reizēm pārkliedz lielgabalu dunoņa, bet
miera laikā to reizēm nosmacē mīksti spilveni.
Kaŗa laikā kultūru apdraud ne tikai lielgabali,
bet arī cilvēka suverēnitātes trūkums. Pūļa cil-
vēks, sevī nenesdams savu pasauli, zaudē līdz-
svaru, ļauj sevi aizraut un apstulbināt no ārē-
jiem notikumiem, zaudēdams miera laikā izstrā-
dātās un par pareizām atzītās mērauklas. Bet
tikai tas, kas arī kaŗa un katastrofu laikā sa-
glabā savu gara neatkarību, ir patiesi kultūrāls
cilvēks, ir rakstnieks, kas savās grāmatās tau-
tai un cilvēcei var palīdzēt dzīvot.

Bailes cilvēka seju padara neglītu, un no vi-
sām bailēm, bailes par savu fizisko eksistenci
ir visnožēlojamākās. Ja vairs nevar dzīvot, tad
vismaz jāprot mirt, kā miris Cēzars: vairākus
dunča dūrienus saņēmis un juzdams tuvojamies
nāvi, viņš sakārto savas toģas krokas, lai pa-
krizdams kārtīgi būtu apsegts. Tā mirdams cil-
vēks, kaut ienaidnieku nodurts, ir uzvarētājs.
Cēzara nāvē sevi apliecina cilvēks, kas savā bū-
tībā vislielākā mērā pretstats tam valdniekam,

mu sarakstīja, kad Itālija bija asiņaini saplo-
sīta un viņam bija jāēd trimdas rūgtā maize,
vai arī par cietuma, kara, verdzībai līdzīgās gūst-
niecības izspīdināto Servantesu. Ākuraters savu
labāko, smaržīgāko stāstu Kalpa zēna vasara,
sarakstījis, badodamies Kristianijā. Skalbe savu
vislatviskāko un vienkāršības ziņā vispilnīgāko
pasaku, Kaķīša dzirnavas, sacerējis cietumā sē-
dēdams. Rainis Faustu tulkojis cietumā tik krāšņi
un mūzikāli skanīgi, ka pat tagad, gandrīz pēc
piecdesmit gadiem, mūsu vārdu varētāji nekā
labāka nav spējuši sniegt.

Bet minētos piemērus nedrīkst uztvert tā, it
kā rakstniekam jānovēl šausmas un posts. Ne-
viens liels rakstnieks nav bijis brīvs no ciešanām.
Ja ārējie apstākļi nav bijuši draudīgi, tad tādi
ir bijuši iekšējie: slimības un ar prātu nesagro-
žojamas kaislības. Dižgaru biografijas liecina,
ka garā spēcīgie radītāji kā slimībās, postā, tā
arī kara un katastrofu laikā saglabā radīšanas
spēku un dzīvības vērtību pārbaudījumu brīžos
izjūt vēl asāki. Kam garīgais ir nevis nepiecieša-
mība, bet tikai lukss, vainags, ko var uzkārt
spāru svētkos, pieskaitāms gara nabagiem, kas
nekad sevī nav pārdzīvojuši mākslas katarzi.
Kas nepazīst inteliģences svētību, tos jau Dante
īgni nolādējis, bet viņa lāsti nav iznīcinājuši šo
kropļu sugu.

Visos laikmetos ir dzīvojuši rakstnieki, kas par spīti postam, negaidot atzinību un honorāru, ir rakstījuši, jo savādāk nav varējuši dzīvot. Franču literatūras vēsturē atrodam visai zīmīgu sarunu starp diviem taģadnes franču rakstniekiem. Andrejs Žids saka Polam Valerijam: „Ja man aizliegtu rakstīt, es nogalinātos.“ Uz ko Valerijs atbild: „Un es sevi nogalinātu, ja mani piespiestu rakstīt.“ Kaŗš iznīcina mākslu tikai tur, kur tās radītāji nedzīvo saskaņā ar citētiem franču rakstnieku vārdiem.

Kas kaŗa un katastrofu laikā apklust, par to mums nav ko skumt, jo gara lielumu var vienīgi mērit ar pārvarēto šķēršļu lielumu.

Minēsim vēl dažus piemērus, lai pierādītu, ka kaŗš un katastrofas gan apdraud, pārbauda, reizēm iedragā, bet neiznīcina gara diženumu.

Vismēžonīgāks, dzīvo cilvēku sadedzinātas miesas tvana piesātināts, bija psihiski slimā terorista Nērona un neķītrībās izvirtušās Mesalīnas laiks. Līdz tādām nezvēriskumam nevienā citā laikmetā cilvēks nav nogājis; miesas kārīgā, neķītrā māte Āgripina iemāca savam dēlam Nēronam saldkāres un slepkavības sadismu. Un vēlāk dēls savu māti notiesā ar nāvi kā neskaitāmas citas, viņam apnikušas būtes. Un šai laikā un tautā, par kuŗu neierobežoti valdīja Nērons, radušās grāmatas, kuŗas lasot mūs vēl šodien pārņem miers un dvēseles ģiedrums: Epikteta

rāmā dzīves gudrība un Senekas *De vita beata*, *De otio* u. c. Grūti teikt, kas mūs, šīs grāmatas rokā turot, dziļāk saviļņo, vai tas, ka Nērona vajāts cilvēks spēja rakstīt tik apgaroti mierīgus vārdus, vai tas, ka priekš gandrīz divtūkstoš gadiem ir radušies sacerējumi, kas mums, nerimstoša progresa aizrautiem, vēl šodien nepieciešami ar savu dzīves gudrību: priecāties par to, par ko vēl var priecāties, un ko nevar novērst, to stoiciskā mierā panest. — Mediči laiks Florencē bija kaŗa briesmu piesātināts, bet taisni šajā laikmetā Florencē spoži uzplauka māksla. Kaŗi dedzināja un postīja, bet kad kaŗu gruveši bija aizmesti un aizmirsti, cilvēki svētceļoja uz Florences mākslas darbiem. Andrejs del Sarto gleznoja savu labāko darbu, Sv. Vakarēdienu, San Salvi klosterī, kad burboņu naidīgie spēki apdraudēja Florenci. Viņš gleznoja, bet Florences kaŗaspēks iznīcināja baznīcas, villas, klosterus, lai ienaidnieks ienākot atrastu tikai postažu. Bija izdots rīkojums iznīcināt arī San Salvi klosteri, bet kareivji, ieraudzījuši Sarto gleznu, bija tik aizgrābti, ka nespēja tai pieskarties. Viņi griezās pie iznīcināšanas šefa, kas nebija neviens cits kā Mikelandželo. Un tas deva sevišķu rīkojumu saudzēt klosteri šīs gleznas dēļ. Un tā mēs to vēl šodien varam apbrīnot.

Kad plosījās trīsdesmit gadu kaŗš, T. Mors (*Thomas More*) savu Utopiju, ko naidnieki sa-

dedzināja, bet kas vēl šodien uzskatāma par angļu humānisma meistara gabalu, pa lielākai daļai uzrakstīja cietumā. Nezvēriskos laikos rodas lieli humānisma pravieši. Kondorsē (*Condorcet*), vajāts kā žirondīns, uzrakstīja savu ticības apliecību par cilvēka neaprobežojamām attīstības iespējām, 18. gadsimta rezimē: *L'esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain*, un, lai glābtos no giļotīnas, noindējās.

Tie, kas grib apgalvot, ka miera un labklājības laikā rodas labākie mākslas darbi, kā piemēru parasti min Gēti, kas savas dzīves lielāko daļu pavadījis Veimaras galmā. Bet šī dzīve nemaz nebija tik mierīga, kādu to notēlo apsūņojušies skolmeistari, lielā spraiguma nespēnieki. Gētes laikā Eiropā plosījās Napoleona karī, kas nesaudzēja arī Veimaru. Napoleons postīja un skaldīja Vāciju, Gēte to vienoja savā klasiski mierīgajā romānā *Wahlverwandtschaften*, kas parādījās 1809. gadā, bet Napoleona uzvaras savu kulminācijas punktu sasniedz 1810. Hēgeļa Fenomenoloģija pabeigta 1806. gadā, bet šis gads ir Jēnas kaujas gads. Un noslēdzot šo piemēru virkni, vēl kāds piemērs no latviešu gara dzīves: Krišjānis Barons, daudz nebēdāms par lielgabalu dunoņu, strādāja gar Dainām, latviešu senatnes arhitektonisko celtni, noslēdzot to 1915. gadā, kad neviens vēl nezināja, vai tie būs brīvie latvieši, kas šai celtnē dzīvos.

Cauri gadiem un gadu simteņiem, kur cilvēks sen pārspējis Dievu un dabas nežēlību, var vērot tādu kultūrvēsturisku faktu: rakstnieki, gleznotāji, filozofi, mūziķi, sāpēs un izmisumā par dzīves nepilnību, ilgās pēc pilnības, sadzird kādu balsi, kas vieno visus cilvēkus savā starpā un arī cilvēku ar Dievu. Gara kareivji, viņi sargā kultūras cietoksni, kur katrai tautai uzticēts savs īpašs forts.

*

Ka gars ir cilvēka augstākā vērtība, to miera laikā bieži pārvērš par frazi, bet kaŗa un katastrofu laikā, kad vienā dienā zūd ne tikai gadiem krātā manta, bet vienā naktī veselas valstis nozūd no kartes un varenie valdnieki pārvēršas nožēlojamās bēgļos, tad skaidrāk kā jebkad zinām, ka vienīgi gars ir tas, kas mums var palīdzēt izturēt un ka šā gara naidniekiem nesasniedzamais spēka avots dus mūsu iekšienē. Kaŗa un katastrofu laikā vājāki raksturi top par nihilistiem: cieņas vietā stājas cinisms. Oskars Uailds tik labi ir teicis, ka ciniķis ir tas, kas gan pazīst lietu cenu, bet nepazīst to vērtību. Un man gribētos teikt, ka cieņas apziņa ir tikai tam cilvēkam, kas apzinās, ka dār-

gākais šai pasaulē nav pērkams par naudu. Bet šie dārgumi jāaizsargā; tikko mēs īsu mirkli atstājam savu sargposteni, jau negantais Nihils no visiem kaktiem grūž pretī savu neķītro purnu. Nihilistiskais cilvēks ir negācijas cilvēks, nicināšanas un iznīdēšanas cilvēks, kam vienmēr ir vajadzīgs kāds apkaņojams ienaidnieks. Katram laikmetam ir savas viegli pamanāmas un arī viegli zūdamas putas un savs, grūtāki saskatāmais, nākamām audzēm nepieciešamais, auglību glabātājs kodols. Mūsu dienās dekultūrālizācijas procesa veicinātājs ir šis putu cilvēks, nihilists un ciniķis, kas, pats sev un savai tautai svešinieks, būdams visai viegls, tiek izskalots augstākās vietās. Ja mistiskais dziļuma filozofs Paskals ir teicis, ka cilvēks ir niedre, kas domā, un mūsu filozofiskais dzejnieks Rainis: cilvēks ir ūdens, kas domā, tad mēs, piegriezdamies putu cilvēkam, proti, caurmēra cilvēkam kara laikos, varētu teikt, ka tas ir būte, kas neprot domāt. Cilvēka skaistākā rota, ko kodes un rūsa nemaitā, ko karš un revolūcija nespēj iznīcināt, ko barbari un varmākas nespēj nolaupīt, ir doma. Cilvēkiem, kuņus grezno šī rota, nav vajadzīga neviens cita. Viņi ir valdnieki un, kaut gan neprasa uzticības zvērestu, pavalstnieki tiem paliek uzticīgi gadu tūkstošiem. Putu cilvēks šo savu skaistāko rotu ir nometis, to aizstādams lēti pērkamiem vai pat irētiem vizuļiem,

vai arī lētām skārda grabažām, sauktām par lozungiem, kas viegli pārkrāsojami modes krāsās. Ātbaidošas ir tādas cilvēku sejas, kuŗu acīm nav sava skata, kuŗu mutei nav sava smaida un kuŗu pierēi nav savas domas, un ja tādi cilvēki raksta grāmatas, tad rodas Toričellija tukšums: telpa, kur mirst jebkuŗa skaņa un dzīvība.

Bet cilvēka dvēsele un sirds ilgstoši nevar dzīvot no negācijām vien. Nav tāda laikmeta, kas būtu raksturojams tikai ar negatīvām parādībām. Taisni tais laikos, kad viena cilvēces daļa, putu cilvēki, sairdina augstākās cilvēces vērtības, otra, kodola cilvēki, apjauš cik šīs vērtības dārgas un visiem spēkiem aizsarga un saglabā tās. Fausts, zaudējis acu gaismu, kad viņam uzbrūk Trūkums, Vaina, Rūpes, Posts un pa durvju šķirbu jau zogas iekšā Nāve, saka: „Nakts tumša visu dziļi, dziļi klāj, Bet iekšā spoža gaisma spīd.“ Šo faustisko iekšpasaulas gaismu ārējā vara nespēj iznīcināt. Nihilistiskos, ciniskos laikos cilvēks ilgojas pēc grāmatas, kas aizdedzina šo iekšienes gaismu, kas saglabā un restaurē dievišķo tēlu cilvēkā. Ja no vienas puses kaŗš un katastrofas lielā mērā atkailina mūsu dzīvi, nolaupa tai noslēpumu un burvību, tad no otras puses cilvēks piespiests pārvērtēt vērtības, ieskatīt, ka pārāk bija pieķēries ārīšķībām, bieži vērtējis cilvēku pēc nama, kuŗā viņš mīt, bet nevis pēc dvēseles, kas viņā mīt.

Neobarbari dreb par savu fizisko eksistenci, bet patiesi kultūrāls cilvēks, jeb, kā mēs viņu nosaucam, — kodola cilvēks, kvēlāk kā jebkad meklē grāmatas, kas palīdz dzīvot. Dzīve ir kļuvusi tik grūta un pretrunām pilna, ka cilvēks viens pats nevar tikt galā, jāmeklē sabiedrotie visos kontinentos, lai izturētu naidnieku uzbrukumus.

Kas kopš 1939. gada septembra vērojās literārus laikrakstus un žurnālus, jauniznākušo grāmatu katalogus un grāmatu skatlogus, būs pamanījis dažas radikālas pārmaiņas. Nedominē vairs ne aktuālais jaunums, ne arī tukšo vārdu grabēšana vai sensāciju literātūra. Māksla atkal aug no saknēm; nostiprinājusies ārpus laika, tā kļūst klusa un skaista. Lasītājs vairs negrib grāmatu laika kavēklī, bet gan grāmatu — laika piepildītāju. Saņemtais šoks ir tik stiprs, ka cilvēks, pilnīgi atmodies, zina, ka viņam dāvinātais dienu skaits zemes virsū nav neaprobežots. Ja arī ne tieši viņu izraus no vēl nepiepildītas, bezgala grūtas un bezgala skaistas dzīves, tad viņa draugu, vai nu tepat dzimtenē, vai arī tur tālajā svešumā. Un tad roka tiecas nevis pēc grāmatas, kas kavē laiku, jo laika dzīvot mums atlicis pārāk maz, bet pēc grāmatas, kas piepilda laiku, pēc klasiķiem, kas, gadsimtiem aizritot, saglabājuši savu mirdzumu, pēc

dzīves gudrības grāmatām. Vācijā Gēte, Štifiers, Paracelzs, Erasms pārdzīvo savu renesansi. Un nekad latvieši tik kāri, kā pagājušā neobarbaru valdīšanas laikā, nav tvēruši pēc savu klasiku grāmatām, kā arī pēc tām, kas meklē dzīves jēgu, min pasaules mīklu.

Vērā liekami arī ziņojumi laikrakstos, ka karēvis frontē nealkst vieglas, dēkaini raibas lektūras, bet tādas, kas palīdz izstrādāt pasaules uzskatu, kas iepazīstina ar pasaules problēmām. Tāpat kā pirmajā pasaules karā, arī šai karā cīnītāji labprāt lasa Nīcši, lasa „smagās grāmatas“. Atgriešanās pie klasiskām grāmatām liecina par gara spēku un nopietnību, tā nozīmē atgriešanos pie gadu tūkstošos atzītām vērtībām.

Tā nav nejaušība, ka 1939. g. Vācijā parādījušies grieķu traģēdiju jauni izdevumi, kā arī apcerējumi par tām. Laba traģēdija, kā arī interese par traģēdiju rodas tur, kur centrā nostādīts patstāvīgais, par savu darbību atbildīgais cilvēks, brīvais radītājs. Visu dzīvo būtņu virknē vienīgi cilvēks spēj būt traģisks, tikai no viņa var prasīt zemes virsū nekad bez atlikuma nepiepildāmo ētisko dižumu.

Un taisni mūsu laikā, kur cilvēka cieņa tik bieži tikusi samīta kājām, kur cilvēkus, kā uz kautuvi vedamus lopus, varmācīgi sabāza lopu vāģos, mātes šķīra no bērniem, cilvēks kāri

ka cilvēks nekad totāli nevarēs aptvert pasaules likumību, bet mūžam tieksies to panākt. Kaŗa un ūausmu laikos mēs atgriezāties pie traģēdijas, no kuŗas vairāties ar mīkstāulību saslimušie, tāpat kā tie, kas aptaukojušies omulībā, jo traģēdijā mums atklājas, ka cilvēku cilts dzīve bez ciešanām ir neiespējama. Un ja tas tā, tad būtu neglīti un pāvīgi prasīt, lai taisni viens no šīs cilts locekļiem būtu pasargāts no tā, kas lemts visiem. Bet cilvēku cilts skaistums, kur tā nav deģenerējusies, ir: visdrausmīgākās ciešanās glabāt savu morālisko suverēnitāti, pat nēroniskā tumsā nezaudēt tuvību mūžīgajai gaismai. Lai ziema būtu cik bargā, reiz tai seko pavasaris; lai cik neželīgs būtu kaŗš, reiz tam seko miers. Ziemā glabāt pavasāra domu, kaŗā — gara modrību un ticību mieram, ir kultūras būtes pienākums.

Ne tikai klasiskas un traģiskas grāmatas paceļ lasītāju, to dara visa istā māksla. Labi uzrakstīta grāmata, vienalģa, vai tā klasiska vai moderna, traģiska vai komiska, reāla vai romantiska, arvienu palīdz dzīvot, ja tās dziļumos slēpjas dzīvais cilvēks, vai arī diža ideja. Lai cik lielā mērā dzīves ārējais iefērps mainīties, cilvēks savā būtībā palicis tas pats. Un arī tas, pēc kā viņš visdziļāk ilģojas — labestība, kā arī tas, no kā viņš vienmēr mēģinājis atkrāties — nebrīvība, nav būtiski mainījusies. Ja

aiz traģiskās, satiriskās, reālās vai romantiskās izteiksmes slēpjas dzīvais cilvēks, tad lasītājs atradīs tiltu, pa kuŗu aiziet uz lasāmo grāmatu vai izrādāmo lugu. Ne jau tā saucamās pozitīvās grāmatas ar nedabīgo happy end, ar dzīves falsificējumu un dzīves apsukurošanu palīdz dzīvot, bet to dara tā grāmata, kas, skaistuma un šausmu piesātināta, elpo dzīvības dvesmu.

Arī nežēlīgi asas, satiriskas grāmatas var tapt par cilvēka balstu tuksnesīgā ceļojumā. Satiriskais autors var izģērbt savus varoņus kailus, bet nedrīkst pats saplūst ar saviem nožēlojamiem upuŗiem. Satiriskā grāmata, pat tā, kur nav neviena pozitīva tēla, var pacelt lasītāju, ja pāri smieklīgiem skopuļiem, sliņķiem, liekuļiem, muļķiem lidinās autora brīvais gars, kā tas izjūtams ģeniālajā satiriskajā darbā par skumjā izskata bruņinieku, un kur tikpat spilgts kā komisms ir autora sašutums par pasaules ačģārnībām. Lasītājs jūt, ka šī ķekatainā pasaule ar meļiem, cietsirģiem un stūrgalvjiem nav vienģģā, ir vģl kāda cita, kuŗas dģļ ir vģrts šiem nabaga ļautiņiem vai nu sašust vai vienkārģi pasmieties. Bet smieties nenozģmģ ņirģģaties. Ciniķis, kas ģan labi pazģst visu lietu tģrgus cenu, bet nepazģst cilvēku cieņģ, ņirģģajas. Un ņirģģāģanģ nosaldģ dzģvģbas dģgli, turpretģm smieklos ir šķģstģtģģjs spģks. Labs satiriķģs, tģpat kģ talantģģģs komģ-

ķis, neizsmej pašu cilvēku, bet tikai dažas cilvēka īpašības, allaž tās rādīdams palielinātā veidā. Servantess vienā no savām Parauga novelēm zīmīgi saka: „Ja tu mazliet un bez ļaunuma spēj pasmieties par cilvēku, tad es tevi uzskatīšu par gudru,“ — pats laikam neapzinādamies, ka pēc šīs definīcijas viņš ir viens no visgudrākajiem rakstniekiem, jo savos smieklos viņš zināja mēru, un ļaunuma viņā nebija neviena grauda. Vai citādi viņš, dzīvodams nežēlīgā Filipa II. laikā, būtu varējis teikt šos apbrīnojamus vārdus: „Taisnība un iežēla — gara rotas Dieva priekšā vienādi skaistas, bet cilvēka acīs iežēla gūst lielāku nozīmi“ (Don Kichots II. d.). Likdams mums smieties, satirīķis mūs paceļ pāri dzīves nīcīgumam un ķēmīgumam, liek mums ieskatīt mūsu pašu nepilnīgumu. Laba satiriska grāmata nefotografē netikumiem apsēstu cilvēku, bet summē un sabiezina to, kas netikumus smieklīgs. Ja satiriska grāmata modina riebumu nevis pret netikumu, bet pret pašu cilvēku, tad tā nav kvalificējama kā laba. Šī Aristoteļa Poetikas 5. nod. izteiktā doma vēl šodien liekama vērā.

Tāpat kā traģiskais vārdu mākslasdarbs, izejot no dzīva cilvēka, tēlo tā cēlumu palielinātā veidā, un satiriskais vārdu mākslasdarbs, kas arī izejot no dzīva cilvēka, tēlo tā vājības palielinātā veidā, tāpat arī reālais mākslas darbs,

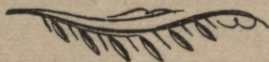
kas cenšas cilvēku nevis cēlināt vai ļaunināt, bet tēlo to tādu, kāds tas īstenībā ir, var pacelt lasītāju, ja ir vairāk nekā tikai esošā atkārtojums, ja aiz precīzi tēlotās īstenības jūtam radītāja lielo personību, kas — kā Gēte sarunās ar Ekermani teicis — ir vienīgais, kas pāriet tautas kultūrā. Dvēsele, ko lielais rakstnieks ielicis savā darbā, top ar laiku par tautas dvēseli. Te arī atbilde, kādēļ dažas grāmatas dzīvo gadu tūkstošiem: autora lielā personība, sevi iededzinādama darbā, to glābj no iznīcības. Ja mazs gars pieskaņas lielām temām (dzimtenei, varoņiem, nemirstībai), lasītājs jūtas nepatīkami aizkarts, bet ja liels gars pieskaņasniecīgām lietām, kā to reizēm darījuši reālisti savos ēdienu un apģērbu aprakstos, tad arī visniecīgākais gūst nezūdamu skaistumu.

Tāpat kā traģiskās, satiriskās un reālās, tā arī romantiskās grāmatas var palīdzēt dzīvot: romantisma gaismā slēpjas ilgu jaunradītājā spēkā, un ilgās pazīst vienīgi cilvēks, kas pārkāpis dzīvnieka attīstības pakāpi.

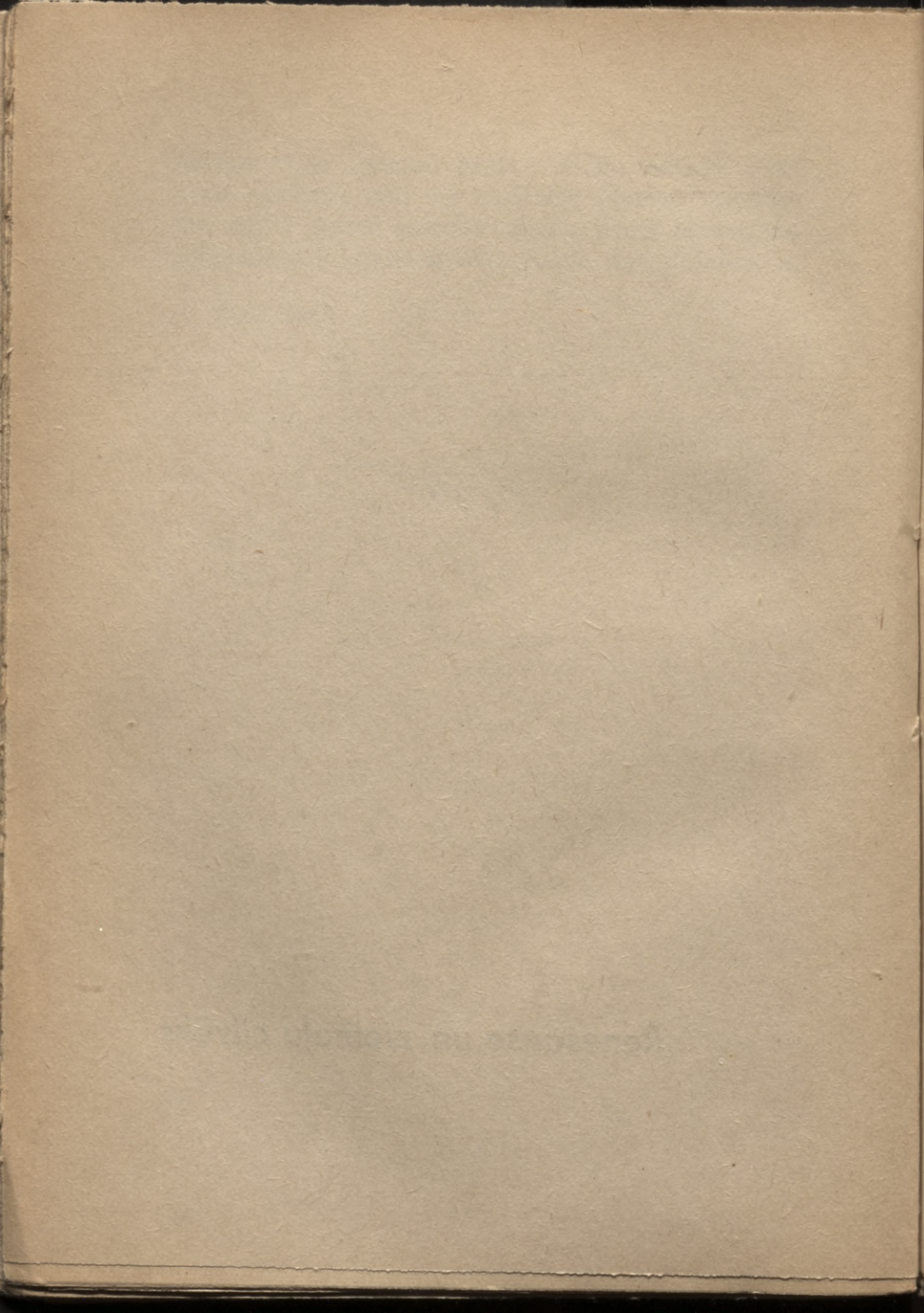
Noslēdzot varētu teikt: palīdz dzīvot heliocentriska grāmata, neatkarīgi no tā, kurā laikmetā tā radusies, un vienalga, vai tā šo pasauli tveļ traģiski, satiriski vai romantiski, jo heliocentriskā grāmatā iemīt tas pats spēks, kā zemē iesētai sēklai, kurās dīgļis netiecas tumsai, bet

mūžam tikai gaismai pretī. Heliocentriskā grā-
mata neaizveļ acis šīs pasaules šausmu priekšā,
bet cauri visam postam tiecas pretī labestības
gaismai, bez kuņas cilvēka dzīve nav domājama.

Rīgā, 1940.

Renesanse un ziemeļu cilvēks

RENEŠANSE UN MĒS

Katrs laikmets jau raksturots ar to, kādi iepriekšējie laikmeši tam tuvi. Šodien, kur mēs pamazītēm atkrātamies no boļševiku nivelēšanas gada, kas vienā otrā ziņā atgādina nāja viduslaikus, no šā mūsu dzīves posma, kur masa draudēja aprīt individu un dzīves krāšņā varavīksna tika noziesta vienmuļā pelēkā krāsā, mēs jūtam zināmu tuvību ar 16. gadsimtu, ko mākslas vēsture pazīst ar nosaukumu kvinkvečento, kultūras vēsture — ar nosaukumu renesanse un kas ar saviem spilgtajiem pretstatiem, ar savu nežēlīgo asiņainību, bet arī ar savu dižumu un cēlumu aizšalca pār Eiropas vēstures skatuvi kā krāšņs karnevāls, visspilgtāko liesmu aizdedzinādams Vācijā un Itālijā.

16. gadsimta cilvēki domāja, ka viņi atdzemdinajuši grieķu un romiešu kultūru un ka tā ir galvenā šā laikmeta īpatnība. Bet runājot par renesansi kā par antīkās pasaules atdzimšanu, mēs izsakām vēl ļoti maz. Tuvāk kļūstam

raksturojumam, ja pasakām, kas renesanses cilvēku saistīja antīkā pasaulē. Renesanse necienīja sistēmas dižmeistaru, scholastikas tēvu — Aristoteli, viduslaiku gara valdnieku, tāpat arī ne visai cienīja otro lielo sistēmatiķi — Plātonu. No seniem grieķiem sevišķi iecienīts bija biografs un morālists Plutarchs, kā arī anekdotu krājējs — Diogens Laertijs. Renesansē veltī meklēsim sistēmu radītājus un pētītājus, tas ir laikmets, kas radīja un apbrīvoja patstāvīgo un stīpro cilvēku. Kā viduslaikos Dievs bija reliģijas centrs, tā tagad — cilvēks. Kā viduslaikos cilvēks pielūdza Dievu un cīnījās ar Dievu savas dzīves jēgas dēļ, tā tagad dievišķoja cilvēku, ne jau cilvēku vispār, bet lielo varētāju, stīpro valdnieku, atbrīvoto, pacelto, pacilāto cilvēku, hēroju, entuziastisko, prometejisko cilvēku, kādu to jaušam Dž. Bruno personā; titānisko cilvēku, kuŗu nevarētu atšķirt no Dieva, ja tam nebūtu līdzī iedotas skumjas — kā to skatām Mikelandželo skulptūrās; bruņniecisko cilvēku, kāds tas nostājas mūsu priekšā Servantesa mākslā. Tas nav „mazākais brālis“, pelēkais cilvēks, vai masas loceklis, bet cilvēku cilvēks — *homo homo*, kā to foreiz mēdza teikt. Mikelandželo lepni pasludināja, ka nav cēlāka mākslas sižeta par kailo cilvēka ķermeni. Un renesansē Dieva vietā nostājušais cilvēks parādās visā savā kailumā, gan skaislā, gan zvēriskā, tapdams par pasaules

kodolu un mērķi. 16. gadsimts ir lielisku mākslinieku, drosmīgu atklājēju, fanatisku ekstatiku, žultainu satiriku, dēkainu ceļotāju, drosmīgu iekarotāju laikmets, kur cilvēks sev izlauž ceļu uz patstāvīgu skatīšanu, patstāvīgu domu, jūtu un ticības pasauli, tas ir cēlu atbrīvotāju, niknu dumpinieku, nežēlīgu sazvērnieku, atraisītu spēku un plašu apvāršņu laikmets.

Renesanse nav mākslas stils, bet pasaules uzskats, kur pirmā vieta ierādīta cilvēkam un nevis idejai, kā tas bija viduslaikos, nevis svētlaimīgai dzīvei debesīs, bet pilnskanīgai dzīvei zemes virsū. Pasaule top pasaulīga. Atdzimst ne tik daudz grieķu un romiešu kultūra, kā cilvēks ar visu savu alkatību, savām prieka un dzīvības slāpēm, saviem instinktiem un savu atbrīvoto garu.

Renesanses laikmeta vērtus atvēra trīs lieli notikumi: vispirms — Gutenberga izgudrojums (1450.) vienkāršā un lētā veidā vairot grāmatas, tās padarīt pieejamas ne tikai nedaudziem izredzētiem, bet arī tautai. Grāmata, kuŗu vairs nevajadzēja pārrakstīt ar roku, izrauta no priesteru šaurās celles un sevī noslēgtas valdnieka pils, tika izmesta cilvēku jūrā. Otrkārt: Kolumba Amerikas atklāšana (1492.), kas nojauc šaurās ģeogrāfiskās robežas un cilvēku izrāva no Vidusjūras norobežotās joslas plašā okeana dēkainībā. Un treškārt: Savonarolas sadedzinā-

šana (1498.). Šim pēdējam notikumam vairāk simbolistiska nekā faktiska nozīme: sadedzinot svēto mūku, pasaulīgā skaistuma naidnieku, iznīcināja vienu no spilgtākiem un pēdējiem askētisko viduslaiku pārstāvjiem. Zīmīgi, ka šis drausmais akts notika Florencē tieši tai laukumā, kas slavens ar saviem renesanses mākslas darbiem.

Renesanses vēsture ir patvaļīgu, izvaļīgu personu, kā arī dižcēlu personību vēsture, kuŗas sākumu iezīmē Kardans (Cardanus), kas dzima šā gadsimta pirmajā gadā, un noslēgumu — Dž. Bruno, kas mira uz jauna gadsimta sliekšņa. Ja renesanse vispār ir oriģinālu un ūniku laikmets, tad viens no visspilgtākiem šo atraisīto, atbrīvoto cilvēku vidū ir pirmais patstāvīgais italiešu dabas filozofs Kardans. Viņu, kas reizēm pat smieklīgs savā patvaļībā, savā čigāniskā dēkainībā un mežonībā, kā īstu renesanses cilvēku raksturo kāpinātā pašapziņa. Cik viduslaiku cilvēks centās izdzēst savu Es, tik lielā mērā renesanses cilvēks centās to izteikt. Lai kuŗam renesanses cilvēkam pievēršamies, visus gaismo, visus liesmo, dažus sadedzina pašapziņa, kas viņiem liek uzticēties saviem spēkiem, nešaubīties par savu domu pareizību, kaut arī to dēļ jākāpj sārtā. Uzskatāmi mums šī pašapziņa tēlojas, gara acīm salīdzinot skaistos tēlus Giberti baptistērijas durvīs ar Rafaela tēliem Ātēnu

skolā. Giberti tēli, iespiesti šaurā telpā, vēl lāgā nav atmodušies dzīvei, turpretī Rafaela figūras brīvi un pašapzinīgi kustas plaša portāla priekšā. Bet atgriezīsimies pie Kardana, ko varbūt varētu uzskatīt par vienu no laimīgākajiem cilvēkiem: nekad viņš nav šaubījies par savu nozīmīgumu un mūžīgumu. Viņš apgalvojis, ka kopš pasaules radišanas dzīvojuši tikai septiņi lieli ārsti, un viņš — viens no tiem, jo viņam līdzīgas būtes piedzimst tikai tūkstoš gados reiz! Ārpus renesanses Kardans liktos kā ķēms, bet šai laikmetā viņš iederas kā dārdīga fanfara karnevāla svētkos.

Renesansi — patības un patstāvības laikmetu, neviens cits vārds tik lielā mērā neraksturo kā krāšņais un bīstamais vārds „pats“. Pašapziņa, pašportrejas krāsās un vārdos, pašatzīšanās iezīmē 16. gadsimtu. Daudzo tā laikmeta autobiografiju virknē Kardana autobiografija ir visamizantākā, kaut gan vairāk pazīstama ir tai pašā laikā radusies Sv. Teresas un Čellini autobiografija. Neticami vaļsirdīgi dabas pētnieks Kardans stāsta par sevi; tiksmīnādamies ar sevi un lielīdamies, viņš izklāsta savus tikumus un netikumus, apraksta visus sīkumus, pat savu mīļāko ēdienu, savu rakstāmlietu cenu, sava papīrnaža formu un pat — savu zobu skaitu. Viņa rakstīšanas veids atgādina nīderlandiešu žanra gleznotājus. Viņš pats sevi grib satvert visā

raibumā, un lai gan viņa dzīve bijusi ļoti raiba, viņam tā likusies vēl nepietiekami spilgta. Viņš pārspīlē un sabiezina krāsas, lai gan šķiet, ka pati dzīve to jau gana darījusi. Lielas nežēlības viņu nesatricina, gluži otrādi: viņš pats tās izdara. Viņš neskumst, kad vienu no viņa dēliem notiesā ar nāvi; otram, lielam palaidnim, viņš pats lika nogriezt abas ausis. Un šī rupjā nežēlība notika apmēram tai pašā laikā, kad Lorencio Mediči dzejoja savus apģarotos sonetus un Rafaels gleznoja savas puķēm līdzīgās madonnas. Nevarēdams gana dabūt no visām dēkām, Kardans skraida apkārt gan turku tautas uzvalkā, gan samtā un zīdā, gan driskās un skrandās. Ne tikai visas baudas viņš sev grib paņemt, bet arī visas iespējamās ciešanas: viņš pats sevi spīdzina, pats sevi šausīja, pats sevi dedzina, pats uzplēš savu miesu, lai zinātu, kā tas ir, kad sāpes sāk aptumšot apziņu. Savā dzīves stāstā viņš lielās ar savām mežonīgajām vīzijām un patvaļīgajām fantāzijām. Viņa darbu virsraksti *De varietate rerum*, *De subtilitate* varētu būt renesanses nodaļu virsraksti.

Un kā Kardans stāv šā laikmeta sākumā, tā to noslēdz Džordano Bruno, kuŗa ilgas pēc bezgalības jau ir pāreja uz nākamo, 17. gadsimtu, un kuŗa individuālisms vairs nav ieslēgts norobežotā Es-čaulā, bet vienots ar bezgalību. Arī Dž. Bruno ir ekscentriskā daba, un arī viņu

varētu iztīrīt kā renesanses laikmeta simbolu. Aizbēdzis no vajātājiem, viņš uzgavilē, ka tagad viņu nekas nevar saistīt: ne cietums, ne važas, ne maldi, viņš saldā brīvībā elpošot jaunu dzīvību. Visa viņa dzīve aizrit ceļojumos. Un pat tur, kur viņš apmetas īsu laiku, viņš nepazīst miera, vienmēr viņš staigā, vienmēr raksta, vienmēr risina problēmas. Ārī viņu visur nes un sargā drosmīga pašapziņa. Oksfordas universitātē viņš lepni stādās priekšā kā gulošu garu modinātājs, rejošās, uzpūtīgās muļķības dīdītājs. Visur naidnieku vajāts, bet visur arī apbrīnotāju dievināts. Grūti teikt, kuŗu spēks bijis varenāks: naidnieki viņu sadedzina sārtā, apbrīnotāji viņam palikuši uzticīgi jau 400 gadus: viens no iezīmīgākiem tagadnes Vācijas rakstniekiem, Kolbenheiers, viņam ir veltījis savu labāko drāmu ar zīmīgu virsrakstu Hēroiskas kaislības, — tiešām tas bija laikmets, ko raksturo kaislības, un šīs kaislības bija hēroiskas. Kā dārgā, smalki slīpētā glāzē viņā dzirkstīja renesanses skurbīgais zelta vīns. Pāvests satricēja šo glāzi, bet Džordano Bruno gara vīns mūs vēl šodien reibina. Viņš, noslēdzot renesanses maldus un skurbo skaistuma sapni, mirst uz romiešu sārta 1600. gadā, kā kādus simt gadus agrāk bija miris Savonarola, ko ar nāvi notiesāja tie, kas bija pārliecināti, ka rakstīs jaunus likumu galdiņus jaunai, pilnskanīgai dzīvei, jauniem, brī-

viem cilvēkiem. Bet Dž. Bruno nāve ir pierādījums, ka šais simt gados ne zvērs, ne muļķība nav tikuši galīgi uzvarēti. Un vai mēs drīkstētu teikt, ka šodien šī uzvara panākta?

Kā viduslaiki bija jēdzienu un sistēmu laikmets, kā 18. gadsimtenis bija saprāta laikmets, tā renesanse ir stipru afektu, neaprobežotu dziņu laikmets. Televīzija savā ētikā un psiholoģijā galveno vērību piegriež afektu iztirzājumiem, reducēdams visu cilvēku rīcību uz pašuzturēšanās un pašizpaušmes tieksmēm. Pēc viņa domām visi tikumi ir tikai pašuzturēšanās dzīves piepildījumi. Prieks ir mūsu pašuzturēšanās izpaušums, sāpes rodas, ja nav iespējams sevi izteikt, sevi apliecināt. Cilvēks tiecas atraisīties gan labā, gan sliktā nozīmē. Dievišķais un zvēriskais pirmsākums cilvēkā vairs nepazīst robežu. Cilvēks grib būt brīvs no baznīcas žņaugiem, no gavēšanas pienākumiem, no cēlibāta, bet arī no normām un likumiem. Tieksme atraisīt un atraisīties vērojama gan kā svētība, gan kā lāsts, gan kā skaistums, gan kā grēks. Negatīvā nozīmē šī atraisīšanās tieksme savu kulmināciju sasniedz mežonīgi drosmīgajā Cezarā Bordžā. Bet ne tikai Cezars Bordža trako Itālijā, trako hugenotu kaņi, zemnieku dumpji, asins kāzas Parīzē, kas īsā laikā prasa divtūkstoš cilvēku upuru, un tas toreiz bija nedzirdēti liels skaits. Spānijā trako Filips II., Krievijā Ivans

Briesmīgais, Anglijā Marija Asinainā, un Stokholmas asins pirts ir viena no drausmīgākajām lapaspusēm pasaules vēsturē, ko vienīgi čeka pēdējos gados pārspējusi. Rafaela madonnu laikmets ir arī drausmu nāves sodu laikmets. Der atcerēties, ka inkvizīcija nav viduslaiku iestāde, tā ar likumu tika atzīta renesanses priekšvakarā 1478. g., un kad uzausa renesanses diena, tad atbrīvoto, dievišķoto cilvēku spīdzināja un dedzināja, it kā cilvēks nepazītu lielāku ienaidnieku par pašu cilvēku: 1553. g. sārtā sadedzina zinātnieku Servetu, 1564. gadā nāvi piespriež brīvības karotājam Egmontam, un tie ir tikai divi piemēri no bezgalgarās piemēru virknes.

Tas ir visu drīkstētājas jaunatnes laikmets, tās jaunatnes, par kuŗu Gēte vēlāk teicis, ka tā esot skurbums bez vīna. Jaunieši, Fortūnas lutekļi, tiek sumināti Lorencu Mediči brīnišķajos sonetos. Ja viduslaiki bijīgi tuvojās sirmajam pāvestam, un šai ziņā arī kvatročento nebija savādāks, tad činkvičento vitālitate aizrauj visus: pat pāvests piedalās medībās, dejās, rotaļās.

Tas ir dialogu un disputu laikmets. Luters, tāpat kā Dž. Bruno, savu mācību ietver dialogā. Viena no visvairāk izplatītām grāmatām, Lutera katķisms, rakstīta jautājumos un atbildēs. Bet dialogs raisās tikai tur, kur drīkst jautāt, meklēt un pētīt. Tas ir izsmieklu un smieklu, kritikas un satiras laikmets. Visģeniālākais satiras darbs,

Don-Kichots, radies šai laikmeta izskaņā. Mēs renesansi raksturojam kā atbrīvotāju laikmetu, un nekas jau tā neatbrīvo kā smiekli. Tas, kas neprot smieties, nekad nejūtas īsti brīvs. Satiras uģuņošana apgaismo šo aristofanisko laikmetu. Pūcesspieģelis deĵo tautas priekšā. Lielā cieņā ir joku stāsti, tā piemēram 1555. ģ. iznāk 8 vācu joku stāstu krāĵumi (*Schwanksammlungen*). Tautas farss, *Commedia del'arte*, Rablē satiras bul-tas pāršķeļ laiku, un 14. ģadsimtenī sarakstītās Bokačo noveles taĵad top par visvairāk lasītām ģrāmatām. Ja viduslaiku ĵanrs bija lūĵsna, kas savu skaistāko izpausmi atrada Frančesko Saul-es dziesmā, tad renesanses laikā lūĵsnas vietā stāĵās satira. Kā iepriekšēĵam laikmetam re-prezentātīvs bija priesteris, zinātnieks, ierēdnis, mūks un amatnieks, tā taĵadēĵam — brīvi rado-šais mākslinieks, kas stāĵas priesterā vietā; bez-bailīĵs jūŗas braucēĵs stāĵas darbnīcā ieslēĵtā amatnieka vietā. Vēstures skatuvē parādās muiŗ-nieks un zemnieks, toreiz vēl brīvs no dzimtnie-cības, kas Vakareuropā to savalĵo tikai 17. ģad-simtā. Zemnieks pirmo reizi sāk pacelt savu balsi reformācijā, un nav jāaizmirst, ka refor-mācija chronoloĵiski sakrīt ar renesansi: Luters un Rafaels dzimuši tai pašā (1483. ģ.) ģadā, un tai pašā ģadā atraduši savas būtības tīrāko iz-pausmi: 1517. ģadā, kad Luters piesīta tezes Vītenbergas baznīcā, Rafaels ģleznoĵa Siksta

Madonnu, — arī tās bija tezes, daiļuma tezes, kas tikpat skaidri izteica renesansi, kā Lutera tezes — reformāciju. Renesanses laikmets runā uz tautas dvēseli, un pati tautas dvēsele sāk runāt šai laikmetā. Universālais, autoritātīvais latīnisms tiek atkratīts, mostas atkal mātes valoda, kurai Vācijā pamatus liek Luters savā bībeles tulkojumā. Viens otrs tā laikmeta rakstnieks, jā, pat izsmalcinātais Montēns, franču renesanses paudējs, savās grāmatās lieto paraupjus tautas izteicienus. Vācijā kurpnieks, Hanss Saks, ir sava laika īstākais pārstāvis. Itālijā kurpnieks Paskino (Pasquino) raida izsmiekla bultas pret kardināliem, un kurpnieka dēls Āretino top visiem bīstams kritiķis un pamfletists. Šai laikā tauta runā tik skaļi, kā agrāk vēl nekad nebija runājusi, gan reliģiskā, gan literārā, gan politiskā, gan mākslinieciskā plāksnē.

16. gadsimtenis pielīdzināms aukai, kas atmodina, sakrata visus slāņus, tā atbrīvo, šķīstī un tīra, bet arī uzvanda un izposta. Renesanses gari kaisli raujas ārā no universāli atzītām autoritātēm: Luters no Romas, Paracelzs — no Āvisenas un Galena, Koperniks — no Ptolomeja, Makiavels — no kristīgās morāles, Dž. Bruno no jebkuŗas baznīcas, Montēns — no jebkuŗas sistēmas, lai skurbā priekā no jauna atklātu cilvēku un pasauli. Dzīve diferencējas un privātizējas. Kūltūra iekaŗo pilsoņu mājas un istabas, kas

pildās ar mājīgumu un mākslu. Stingrās cunftes sabrūk, sākas saimnieciskais individuālisms. Amerikas zelts kāpina naudas saimniecību un aicina pirmos dēku meklētājus tālos ceļojumos. Brīvais pilsonis pasūtina savu portreju. Blakus portrejai plaukst ainava, klusā daba un žanrs, bet visraksturīgākais šā laikmeta glezniecības veids tomēr ir portreja. Labprāt glezno arī neglītas sejas, ja tikai tās ir individuāli izteiksmīgas. Savu augstāko pakāpi portreja sasniedz Leonardo da Vinči un Dürera gleznās. Arī grupās izceļas raksturgalvas, kas mūsu apziņā dzīvo kā mūžīgi cilvēki. Šai vitālajā laikmetā, kas svešs mechanizācijai un intelektuālismam, dzimst interese par dabas zinātņi. Toreiz daba tēlojās cilvēkam pilna daimoniskiem spēkiem, brīnumiem, dīvainībām, kuņas pētnieki pētīja kaislīgā ziņkārībā. Konrads Cesners nodibina zinātnisko botaniku, Āgrikola — mineraloģiju, Paracelzs — jaunlaiku ķīmiju, Parē — ķirurģiju.

Kā zinātnes un mākslas, tā diferencējas arī ikdienas dzīve. Lomozza 1590. g. rakstītā grāmatā atšķir septiņus gleznošanas veidus. Paracelzs raksta par 40 ķermeņa pamatslimībām (*Vierzigerlei Leibkrankheiten*). Ir uzglabājusies gaužam interesanta pavāra grāmata no 1587. g. Tur lasām, ka no vērša gaļas var izgatavot 83 un no līdakas 40 dažādus ēdienus. Grūti būs mūsu laikmetā atrast kādu pavāru vai pavārieni,

kas varētu sacensties ar renesanses kulinārās mākslas pratējiem. Tas bija laikmets, kad katrs gribēja dzert no savas glāzes, un arī šai ziņā šis laikmets mums tuvs, sevišķi, ja atceramies, kādu riebumu mūsos modināja boļševiku gads jau tādēļ vien, ka par personīgo glāzi nevarēja būt ne runas: visi tika dzirdināti no kopīgas siles. Ja boļševikiem pateiktu, ka no līdakas var izgatavot 40 dažādus ēdienus, tad viņiem būtu tikai viena atbilde: tāds pavārs jānodod čekai. Padomju pilsonis ēd kopgaldā, laimīgs, ka nav jānomirst badā.

Renesanses laikmetā cilvēks skurba no dzīvē iespējamām dažādībām. Pitoreskais, ziņkārīgais Rablē, dzīves apreibis, tēloja tās atsevišķos momentus sulīgās krāsās, drastiskos izteicienos, un to pašu, ko Rablē literātūrā, Breugels darīja glezniecībā, gleznodams zemnieku dzīves kontrastus, atsevišķus mirkļus ar tādu pašu aizrautību, ar kādu iepriekšējā laikmeta gleznotāji bija gleznojuši caurspīdīgas madonnas.

Latviešu iemīļotais un labi pazīstamais dzīves filozofs Ortega ir teicis: ja gribam saprast kāda laikmeta intīmo seju, tad jāiepazīstas ar tā laikmeta sievieti. Viduslaiku sievietes ideāls bija *'donna bella e beata'*, Beatriče, kas neraudzījās uz Danti, bet tikai uz sauli debesīs. Viņa bija svētīta un skaista, un šiem diviem epitētiem pilnīgi raksturota. Bet renesanses laikmeta sie-

vieta ir *donna di sua opinione* — sieviete, kuŗai paŗai ir savs spriedums. Nepietika, ka sieviete ir skaista un svētīta, ŗķīta nepiecieŗams, lai viņa pati spriestu, domātu un valdītu, jā, arī valdītu par vīrieti un pasauli. Cik stīpriem vajadzēja būt vīrieŗiem, lai panestu tādu sievietes spēku, un ne tikai panestu, bet pārspētu, mīlētu, apbrīnotu, apdzejotu to! Par pirmo pasaules sievieti — Primadonna del Mondo — toreiz tika atzīta sieviete, kuŗai paŗai bija sava pārlicība, paŗai sava seja, paŗai sava gaisma, vai arī paŗai sava nakŗņainība un savs ārprāts. Valdnieku un mākslinieku apbrīnota ir Izabella d'Este un Lukrecia Bordža. Pēdējā atveŗ salonu, kas top par parraugu 18. g. s. saloniem.

Grāfienes un princeses sacenŗas ar hetērām augstākā izglītībā, nevis lai iegūtu diplomu vai ar izglītību pelnītu naudu (tas viņām būtu izlicies tāpat, it kā ar skaīstumu pelnīt naudu), bet lai kāpinātu pašapziņu un dzīves baudas.

Sievietes top par dzejniecēm, kā Navaras Margrieta un Vitoria Kolonna. ŗā laikmeta gleznās mēs bieŗi redzam sievieti sēŗam pie spinēta un mūzicējam. Karaliene Elīzabete labprāt spēlē klavieres, lai izklīdinātu savu melancholiju, kas viņai uzmācas vienatnes brīŗos. Ne vairs madonna ar Pestītāju rokās, bet Mona Līza ar neizdibināmo kairinātāju smaidu ir ŗā laikmeta simbols. Tai laikā arī Vives raksta savu sla-

veno sievietēm un viņu ierašām veltīto apcerējumu *Institutio feminae*. Sieviete pamet savu vientulības torni, lai taptu par valdnieci. Drošiem soļiem viņa uzkāpj tronī. Parmas Margarieta pārvaldīja Nīderlandes, Katrīne Mediči valda par Francijas vājajiem ķēniņiem, Marija Stjuarte valda Skotijā un Anglijas Elizabete, varenākā tā laikmeta valdniece Anglijā.

Ārkārtīgi drāmatiskais laikmets nerada nevienu lielu drāmu, bet ne jau tādēļ, ka būtu pārāk maz vielas, gluži otrādi, tādēļ, ka tās bija pārāk daudz un tā bija pārāk stipra. (Aiz tā paša iemesla arī mūsu pārāk drāmatiskajā, pārāk traģiskajā laikmetā nevar rasties drāmas vai traģēdijas). Renesanses drāmatiskā dzīve vēl bija pārāk jauna, pārāk personīga, lai ieplūstu norobežotā formā, tikai abi pēdējie gadu desmiti devuši Šekspīra drāmas. Šai laikmetā dzīvo kvēlojoši tēli, klasiskas figūras, kas vēlākos laikmetos saista māksliniekus un top par mākslas tēliem visdažādākās variācijās: toreiz dzīvoja Don Karlos, Marija Stjuarte, Egmonts, Tasso, Lukrecia Bordža. Raksturīgs šā laikmeta vēsturiskais tēls ir doktors Fausts, astrologs, gaišreģis, ceļotājs, kam nekad nebija gana un ko beidzot sagraba velns un kas Gētes vārdumā tēlis par simbolu pilnskanīgas dzīves meklētājam. Bet vairāk nekā vēsturiskā Faustā, Fausta gars dzīvojis Paracelzā, ziemeļu rene-

sanses spilgtākā pārstāvī, ko daži biografi arī dēvē par baltu Faustu un kuņā meklējams ziemeļu cilvēka sākums: ja dienvidu renesanses cilvēks ticās sevī sakrāt visas gudrības, ticās izdibināt visus noslēpumus, tad viņš to darīja, lai pats sevī un visu universu izbaudītu sevī, bet ziemeļu renesanses cilvēks to dara, lai kalpotu. Faustiska ir tieksme kalpot kopībai aiz brīvas gribas. Dienvidus renesanses cilvēks ir sensuālists, jūtas un kaislības nosaka viņa dzīvi, bet ziemeļu renesanses cilvēku vada griba. Dienvidos skaistums ir šķirts no labestības, bet ziemeļos bez tās nav domājams.

1941. g.

PARACELZS — ZIEMEĻU CILVĒKA
CEĻA RĀDITĀJS

Moto:

*„Ich bin des schaffenden
Gottes ein Knecht.“*

Runāt var par visu, bet šodien svarīgāk kā jebkad runāt par dižgaru, proti par cilvēku, kas reizē liels un labs, jo mūsu laikā cilvēkā atkal atmodusies bestija, un šis bestijas ēna tik varena, ka reizēm skaņ pat tos, kas izgājuši cīnīties pret bestiju. Atdzīvinot sirdī dižgara tēlu, — kas bija cilvēks kā mēs, kas dzīvoja un cīnījās kā mēs, bet ar savu dižumu spēja pārvarēt daudz lielākus šķēršļus nekā tos, kas mūs atbaida un liek mums mazdūšīgi piekāpties, — mēs sevī atdzīvināsim pareizas mērauklas par labo un ļauno, par zemes virsū iespējamo. Dižgaru lieliskums un lāsts ir, ka viņi pāraug savu laiku, viņi ir tik lieli, ka viena laikmeta telpas nepietiek, viņi apēno citus, aizņem to vietu, kur labprāt nostātos citi un tā sanāk konfliktā ar

saviem laika biedriem. Ja nebūtu šīs berzes starp dižcilvēku un viņa laikmeta cilvēkiem, tad daudzi radoši spēki veltī neiztērētos un radītājs kļūtu Dievam līdzīgs, bet pasaules kārtībā gādāts par to, lai Dievi nestaigātu zemes virsū un koki neieaugtu debesīs. Par to gādā ķirmji, tārpi un dažādi kaitekļi, tāpat arī negaiss un vētra.

Bija jāpaiet 400 gadiem, lai aptvertu Paracelza lielumu. 1493. gadā 10. novembrī, tai pašā gadā, kad Kolumbs atgriezās no Āmerikas ar ziņu par jaunatklāto pasauli, Šveices ziemeļos, Einzīdelnes (Einsiedeln) miestīnā, vācu ārstam, kas bija apprecējis neizglītotu Šveices zemnieci, piedzimst dēls, kas, izaudzis par vīru, garīgas brīvības lāpu aizdedzina debesīs. Mazs, sīks vīriņš — viņš bija tikai 1,5 m garš — nodzīvo zemes virsū nepilnus 48 gadus un satrauc cilvēku prātus 400 gadus. Viņu apkaŗo kā pūšlotāju, nerru, velna apsēstu cilvēku, ateistu, patiesības vilto-tāju, žūpu un plēģuru. Kad viņš miris, baznīca izsaka šādu spriedumu: „Kamēr viņš bija dzīvs, viņš bija ļoti bīstams, taŗad gādāsim par to, lai viņš nomiris nekļūtu vēl bīstamāks.“ Kas bija viņa spēks? Kur slēpās viņa lielums?

Dieva meklētājs, dabas zinātnieks un mistiķis, farmaceitiskās ķīmijas pamatlicējs, ārsta ētikas nodibinātājs, viduslaiku medicīnas reformātors, „medicīnas Luters“, bija izdziedinājis daudzus

neizdziedināmus slimniekus, to skaitā 18 valdniekus, terapijā un profilaksē gājis jaunus ceļus, bet ja tas tā vien būtu bijis, tad par viņu spriestu medicīnas un ķīmijas vēsture, kur viņam arī ierādīta izcila vieta, bet pāri ķīmijai, farmacijai un medicīnai viņa vērtība slēpjas tīri cilvēciskā plāksnē. Šis uguns cilvēks ir viena no tām renesanses raksturgalvām, ko pētīt neapnīkst, tāpat kā neapnīkst skatīties viņa laika biedra Dürera zīmētās apustuļu galvās: viņš bija liels, ar ko vienīgi cilvēks spēj būt liels, viņā mita tas lielums, kas mūžīgi apdraudēts cilvēkā — cilvēcība. Uz viņu ar pilnu tiesību var attiecināt bieži nevietā un pārāk lēti lietotu vārdu — personība. Un lai nebūtu pārpratumu, atzīmēsim, ka par personību kļūst persona, ja tā cīnās par augstākām vērtībām arī tad, ja šī cīņa apdraud personīgo eksistenci. Paracelza dzīve cieši saistīta ar viņa darbiem: viņa māksla un zinātne no viņa personīgā Es tikpat nešķīrāma kā viņa elpa. Viņš dzīvoja tā, kā runāja un rakstīja. Un te viņa lieluma apliecinājums.

Kaut gan Bombastus Teophrastus von Hohenheim pieņēma humānistu vārdu Paracelsus, un līdz ar to it kā palocījās pēc viduslaiku modes antīkajai zinātnei un literātūrai, viņš, tomēr neapmierināts ar Ferraras universitātē iegūtām zināšanām, pagriezta muguru vecajās formās sastingušajai viduslaiku pasaulei, kas savas zinā-

šanas smēla tikai no grāmatām un gandrīz nepārgrozītā veidā bija valdījusi pār cilvēku prātiem vairāk nekā tūkstoš gadu. Medicīna arvienu vēl dzīvoja no romiešu ārsta Galēna († 201. g. pēc Kr.) un Avisenas (1037.). Viduslaiku ārsts bija baznīcas kalps, kas pazemīgi iekļāvās gatavās sistēmās un mēmi paklausīja autoritātēm. Ne pieredzei, ne patstāvīgai domai nebija ļauta brīva vaļa. Kad sāka uzšķerst liķus un praktiski iepazīties ar cilvēka ķermeņa uzbūvi un šais apskatēs izrādījās, ka tieši redzētais nesaskan ar Galēna aprakstiem, tad pieņēma, ka cilvēka ķermenis gadsimtepos pārmainījies — nevienam ir prātā neiekrita doma, ka autoritāte varētu maldīties! Persietis Avisena bija medicīnas Aristotelis: viņu interesēja nevis atsevišķs gadījums, bet vispārnozīmīgā, loģiskā sistēma. Viņa rakstos medicīna top par stingri matemātisku konstrukciju. Toreiz par labu ārstu atzina to, kas Galēnu un Avisenu zināja no galvas, bet Paracelzs kādā Jāņu naktī, Bāzeles studentu pavadīts, šīs abas grāmatas iemeta Jāņugunī, lepni pasludinādams, ka viņam no šīm grāmatām nekas neesot vajadzīgs, bet viņa mācība būšot tāda, ka neviena uguns to nesadedzināšot. Ja viņam nebūtu bijis pietiekami daudz spēka un talanta savus vārdus pārvērst darbos, mēs viņa rīcību kvalificētu par nožēlojamu un smieklīgu lieluma māniju, par ko ļaudis vienu

otru dienu pasmejas un tad to aizmirst. Bet viņš piepildīja savus vārdus, uzdrīkstēdamies sašļieties pret gadu simteņos sasfingušiem maldiem.

Viņa donkichotiski dēkaino dzīvi raksturo pamatatziņa, kurā salasās visas viņa dzīves, viņa gudrības un viņa darba stari: ārstniecībai ir četri pīlāri: filozofija (spēja un māka novērot dabu), ķīmija (stādu un minerālu pētīšana), astronomija (zinātne, kas pētī cilvēka saistību ar kosmu) un tikumība, bet no visiem tikumiem viņam vissvarīgākā mīlestība: „*Der höchste Grund der Arznei ist die Liebe.*“ Viņš, vienādi noliedzams kā pāvestu, tā Luteru, sevī apvienoja kristiešu darbīgo mīlestību ar jaunlaiku zinātnieka kritisko prātu, kas savas atziņas pārbauda pieredzē. Bet viņa mīlestība nebija mīkstčaulīga. Ar spēcīgu dūri viņš aiztrieca papīra scholastiku un noliecās pie pašiem dzīvības avotiem: pie tautas un dabas. Vienkāršas zemnieces dēls lepojās, ka izaudzis ciekuros un barojies ar sieru un cietu maizi. Viņš atraida līdzcietību savam trūkumam. Kādā savā rakstā viņš lepni saka, lai lasītājs nepiegrīž vērību viņa postam: „*Lass mich mein Übel selbst tragen*“ — ļauj man savu postu pašam nest. Toreiz bija pieņemts, ka ārsti staigā zīda un samta tērpos, ar sarkanu bareti galvā, gredzeniem un zelta važiņām greznoti, bet Paracelzs ģērbās, kā vienkārša tauta mēdz ģērbties un reizēm, savu domu un dzīves virpuļa

aizrauts, staigāja nodriskātās drēbēs, bet pat skrandās viņš bija lielāks par tiem, kas staigāja zīdā un samtā. Viņš cieši jutās saistīts ar vienkāršo tautu, labprāt sarunājās un sadzēra ar ļaudīm tirgū, krogū, ceļmalā. Daudz gudrības mācījās no tautas, tautas zintes pacēla zinātnes sfairā. No bagātniekiem viņš pieprasīja augstu honorāru, skopuļus pat iesūdzēja tiesā, kaut gan taisnību šais prāvās parasti dabūja nevis viņš, bet augstmanis un bagātnieks. Nabaga ļaužu būdās viņš gāja kā brālis un, nebaidīdamies pielipšanas, kopa mēŗa slimniekus.

Toreiz par nepiedodamu grēku uzskatīja to, ko šodien uzskata par gluži ikdienišķu lietu: Paracelzs ir pirmais, kas no katedras runāja vācu valodā. Toreiz zinātniskās grāmatās un akadēmiskās runās drīkstēja lietot tikai latīņu valodu. Turpretī Paracelzs bija pārlicināts, ka zinātne un patiesība nav kaut kas ezoterisks, kas glabājams zinātniekiem un priesteriem, bet tā kā maize izdalāma visiem izsalkušiem tai valodā, kas katrai tautai vistuvākā. Kāda drosme šim solim bija vajadzīga, par to jau liecina kaut tas, ka viņa laika biedrs Čellini pieprasīja bargu sodu tiem, kas par zinātnes un reliģijas jautājumiem uzdrīkstas rakstīt kādā citā un nevis latīņu valodā. Par Paracelza rīcības jaunumu liecina arī tas, ka pēc viņa nāves viņa darbi tika pārtulkoti latīņu valodā, šķita, tā tie būs

saprotamāki. Bāzelē, kur viņš pēc ilgās apkārtklejošanas beidzot 1527. gadā bija dabūjis pil-sētas ārsta un profesora vietu, tika izcīnīta sīva cīņa pret viņu. Paracelzs apzinājās, kādēļ viņu apkaņo: „Tādēļ, ka esmu viens, ka esmu jauns, ka esmu vācisks — *Darum, dass ich allein bin, dass ich neu bin, dass ich deutsch bin.*“ Šos trīs grēkus viņam nevarēja piedot, bet viņš lepo-jās ar tiem un pateicās Dievam, ka piedzimis par vācieti.

Viduslaiku gars bija internacionāls. Renesan-ses cilvēki, uzsākdami jaunu vēstures posmu, sēja nacionālas kultūras sēklu. 13. un 14. gad-simteņa cilvēki reti dēvējās par italiešiem, fran-čiem vai vāciem; vienas un tās pašas baznīcas piederīgie, saistīti ciešām brālīgām saitēm, viņi visi rakstīja un runāja tai pašā internacionālajā, izglītoto cilvēku valodā, kas nojauca tautas ro-bežas, neatzīdama mazo nāciju viskvēlāk sargāmo cietoksni: mātes valodu, kas vienīgā spēj izteikt tautas dvēseli un vienīgā spēj atrast ceļu uz tautas sirdi.

Paracelza 30 gadus vecākais laika biedrs, hu-mānists Erasms (1467.—1536.) cilvēcības, ieciefī-bas un humora meistars, 16. gadsimta Voltērs, rakstīja latīņu valodā, kaut gan bija dzimis ho-landiešu ciematā un ja dzīvotu šodien, tad bez šaubām rakstītu holandiski un viņu lasītu daudz mazāk, bet toreiz viņu lasīja visa kultūrālā cil-

vēce, ko vienoja katoļu baznīca, kas nepazina zemes, valodu un tautu robežas. Erasms un Paracelzs sastapās Bāzelē 1527. gadā slavenā grāmatspiedēja Frobenija mājā, kurp Erasms bija devies, lai pārraudzītu savu rakstu iespiešanu, un Paracelzs — lai ārstētu slaveno grāmatiespiedēju. Te sastapās divi laikmeti, humānisms un renesanse, divu dažādu kultūru pārstāvji: urbanizētais Erasms un zemnieks Paracelzs. Vēl nepiedzīvojis sevišķus pazemojumus, slimības vēl nesagrauzts, 34 gadus vecs, Paracelzs nešaubījās par savas misijas pareizību. Toreiz viņš laikam izskatījās kā pazīstamajā Rubensa gleznā, kur holandiešu meistars viņu gleznojis pēc nostāstiem un fantazijas: drukna, sārtā seja, kupli mati, vērša kakls, baudītāja mute, dzirkstīgas, stūrgalvīgas acis. Viņš pašapzinīgi stāsta savas jaunās, pārdrošās domas. Un kalsnējais Erasms klausās, pagriezis viņam savu markanto profilu: viņa šaurās lūpas saspieštas un smīn, tās neizsaka, ko viņa augstā, cēlā piere domā, bet viņa acīs ir izsmiekls. Šie vīri nevarēja sa-
prasties.

Paracelzam pārmeta, ka viņš latīņu valodas neprašanas dēļ runājot un rakstot „ormāņu un kalpotāju valodā“. Šodien viņa biogrāfi pierādījuši, ka viņš latīņu valodu labi pratis, bet pārmetuma izteicējs jau nerūpējas par to, lai pārmetums būtu dibināts, bet tikai, lai tas sāpētu

un kaitētu. Viņam arī pārmeta, ka viņa doktora grads falsificēts. Paracelzs nebija viduslaiku svētais, viņš bija renesanses vitālais pilncilvēks: kad viņam sīta pa kreiso vaigu, viņš nespēja pretī labo, bet uz sītienu atbildēja ar vēl spēcīgāku pretsītienu. Juzdams, ka Bāzele viņu saņem ar opozīciju, viņš uz savām lekcijām pats izsūtīja uzaicinājumus, un šo uzaicinājumu teksts liecina par viņa kāpinātu pašapziņu: „Spriest var tikai tas, kas pats dzirdējis Teofrastu runājam.” Tīri nīčseāniskā pašlepnumā viņš saka: „Es esmu Teofrasts, un vairāk nekā tie, ar kuriem jūs mani salīdzināt.” Bet tā nebija muļķa aprobežotība, kas sevi atzīst par visgudrāko, tas bija gudra pašlepnums, kas dzižākā priekšā pazemīgi noliec galvu: „Kas labāk to prot nekā es, to es lūdzu mani labot.” Bet par spīti šai Mikelandželo radniecīgajai, titāniskajai pašapziņai, viņš Bazelē varēja docēt tikai 10 mēnešus. Viņa pretnieki, kas viņam nespēja piedot viņa pārākumu, kas nespēja aptvert viņa mācības jaunumu, kas bija pārāk sīki, lai saredzētu viņa lielumu, kādā svētdienas rītā uz Bazeles baznīcas sienām bija izlipinājuši rupjus nozākājumus. Paracelzs necieta klusu. Viņš atbildēja vēl stiprākiem vārdiem. Mirkli uzvarēja tumšā masa, lai Paracelzs uzvarētu mūžībā. Viņam jāatstāj ne tikai universitāte, bet arī pilsēta. Uzvarēja un drošās, siltās vietās palika tie, kuri

vārds sen aizmirsts. Tumsā un vētrā aizgāja tas, kuŗa vārds cilvēces vēsturē ierakstīts mirdzošiem zelta burtiem. Naktī, kad Paracelzam bija jāatstāj Bāzele, viņš nonāca savas dzīves krustceļos, kuŗos ātri vai vēlu nonāk katra prometejiska daba: piekāpties un ērtības labad iet ar trulo masu vai vienam un nesaprastam iet tālāk reiz uzsākto grūtumu ceļu?

Paracelzs neaizgāja kā grēku nožēlnieks, bet paceltu galvu, sažņaugtu dūri. Ja nevarēja docēt universitātē, tad nabaga cietēju labā izdibinātās, atklātās un novērotās patiesības bija jāiespiež. „*Darum ist der Druck, darum druckt man, auf dass die Wahrheit an den Tag komme.*“ Bet arī te rodas šķēršļi. Viens no viņa naidniekiem uzpērk korrektoru, kas sakropļo viņa darbu. Cenzūra aizliedz viņa rakstus. Bez mēra sašutis, viņš rakstveidā uzbrūk cenzoram, aizrādīdams, ka tas nedrīkst aizmācīt viņa darbu, jo nav nemaz spējīgs par to spriest: „*Habt dess keinen Verstand nicht.*“ Viņa grāmatas *Paraminum Paragranum, Grosse Chirurgie, Irrgang der Ärzte* un citas gandrīz visas uzrakstītas ceļojot. Satirisks polemīķis būdams, viņš nostājas pret medicīnas cunftes vīriem, kas savas tukšās galvas apsedza krāšņām cepurēm. Turpretī Paracelzu biedēja nevis tukšums, bet domu pārpilnība. Bieži gadījās, ka viņš nakts vidū uzlēca no gultas un, atspiedies uz zobena

spala, diktē savam pārbiedētajam sekretāram savas personības izvirdumus. Viņa valoda skaidra un spilgta, viņš uzskatāms ne tikai par pirmo vācu prōzaīki, bet par vienu no labākajiem vācu prōzas meistariem. Viņa stils nekad necieš no mazasinības. Paracelzs bija cīnītājs, un arī viņa teikumi šķiet mūžam cīnās pret kādu ienaidnieku. „To es jums saku, viens vienīgs mats manā pakausī zina vairāk nekā visi jūs un jūsu skribenti, manas kurpes siksna ir gudrāka nekā jūsu Galēns un Avisena, un mana bārda ir vairāk pieredzējusi nekā visas jūsu augstskolas. Jums jāseko man, un nevis man — jums.“ Protams, tādu vīru augstskolā nevarēja ielaist. Viņa gara uguns būtu nodedzinājusi gadsimteņiem nostabilizējušos ēku. Viņa rakstiem pārmeta, ka tiem trūkst sistēmas, bet Paracelzs nemaz negribēja radīt sistēmu. Renesanses filozofija vispār nav ietverta sistēmā, arī ne tik daudz grāmatā, bet dzīvajā cilvēkā. Scholastiķis, pa lielākai daļai pieturēdamies pie deduktīvas metodes, lepojas ar izlasīto grāmatu daudzumu, ar izpētītiem vai arī uzrakstītiem komentāriem, scholastiķis-tipisks teorētiķis, bet renesanses cilvēks ceļoja, klejoja, aktīvi darbojās, viņa metode ir indukcija, bet vēl biežāk — personība. Scholastika bija abstrakta, nepersonīga, nedzīva, turpretī renesanses filozofija nav iemūžināta grāmatā, bet cilvēkos, kas nemirst.

Toreiz Paracelzam ļoti grūti nācās sameklēt izdevēju, tagad viņa grāmatas sasniegušas jau 500. izdevumu. Viņa raksti mazliet chaotiski un tādēļ neapstrādātā veidā pagrūti lasāmi. Medicīniskās, ķīmiskās un filozofiskās atziņas jaucaš juku jukām, bet aiz visa rakstītā jūt dižo, skarbo, it kā sniega puteņiem appūsto personību, kas grāmatai piešķir lielāku nemirstību nekā skaidri izdomāta sistēma.

Viduslaiku rakstītāji meklēja debessgaismu, ziemeļu renesanses herolds Paracelzs — dabas gaismu. Kādā rakstā viņš zīmīgi saka, ka negrib iekarot debesis, bet grib tās nonest zemē un noietināt pašā cilvēkā. Šai izteicienā, kā daudzos citos Paracelza kodolīgos vārdos, varētu saskatīt renesanses kvintesenci. Paracelza mīļākie vārdi ir divi, kuŗus viņš, rakstīdams savus apcerējumus vāciski, lieto latīņu valodā *lumen naturae* un *experientia*. Daba viņam ir grāmata, ko Dievs pats uzrakstījis un tad to nodiktējis cilvēkam. Viņš dabu uzskata par meistaru, sevi par šā meistara mācekli. Viņam liekas, ka labs ārsts var būt tikai tas, kas izpētījis dabas noslēpumus. Pašu dabas dzelmi viņš grib izvandīt, lai dziedētu slimos cilvēkus. Viņš ir pārliecināts, ka pret visām slimībām ir izaugusi kāda zāle, tikai cilvēkam tā jāatrod. Viņš zina, ka indes, dotas mazās porcijās, labdabīgi iedarbojas. Kā ķīmiķis viņš diferencē vielas, sadala

tās sastāvdaļās. Viņš nodarbojas ar analizēm un eksaktiem novērojumiem. Homeopātiski viņš vēro dažādo vielu iedarbību, destilē un sublimē. Lai ceļotu, kurp ceļojams, visur viņam līdz maza ķīmiskā virtuve. Viņš ir pirmais, kas ķīmiju iesaista medicīnā, pirmais, kas prasa, lai ārsts būtu ķīmiķis, kas izmanto stādus un minerālus cilvēku ārstēšanai. Visās lietās viņš jūt dzīvu tapšanu. Labprāt lieto sēšanas un augšanas salīdzinājumus. Par dabas galvenām vielām viņš atzīst sēru, dzīvsudrabu un sāli, šos elementus viņš praktiski pētī un izlieto dziedniecībā, bet uztver tos arī simboliski. Daba viņam ir ugunīga, kustīga un asa, un ugunīgs, kustīgs un ass ir arī pats Paracelzs. Daba viņam ir mūžam iedarbīga, mainīga un auglīga. Vienmēr viņš patur prātā pieredzi. Ir uzglabājies tāds nostāsts: reiz viņš naktī, iedams gar kādu zemnieku māju, dzirdēja briesmīgu stenēšanu. Iegājis zemnieku istabā, viņš ātri apjēdza, kas te notiek: zemniekam, varenam kā milzim, izmežģījusies roka. Ciema pūšlotāja to aprunājusi un aptriepusi noslēpumainām ziedēm un zīmēm, bet pampums un neizturamās sāpes tikai pieņemas. Virs pavarda karājas dažādi zāļu kausiņi, zāļu un cilvēku sviedriem pietvanotā gaisā grūti elpot. Zemnieks gan lādas, gan piesauc Dievu. Vecā zintniece zīmē krustus un lokus gan uz viņa pleca, gan ap viņa gultu. Zemnieka sieva un

bērni stāv apkārt un raud. Paracelzs sev atbrīvo ceļu un neticami viegli iegriež roku. Viņa ātrā un rupjā rīcība visus padara mēmus. Pūšlotāja viņu sauc par velnu un faisās ka pazūd. No sāpēm atbrīvotais zemnieks drīz vien iemieg. Arī zemiece un bērni aiziet gulēt, Paracelzam tā pabailīgi norādījuši guļas vietu, jo ko var zināt, varbūt šis svešais vīrs tiešām ir velns? kā gan citādi viņš iespētu to, ko vecā pūšlotāja neiespēja? Paracelzs mana, ko par viņu domā, bet tikai pasmejas par zemniekiem, kas, viņu uzskatīdami par velnu, viņam nedod ēst. Kad visi apgūlušies, viņš, kam labas ēstgribas nekad netrūka, pieceļas no savas guļas vietas un notiesā visu, kas zemieces pieliekamā kambarī atrodams. Tad ātri pazūd. Zemnieki otrā rītā piecēlušies nešaubās, ka viņu mājās bijis velns.

Paracelza izpratnē cilvēks ir līdzīgs dabai, arī cilvēka ķermenis un dvēsele mūžīgi mainās un atjaunojas, „Tā zeļ un zied, nepazīdama rudeni un ziemu.“ Viņš cilvēku neuztver ne kā tīri fizisku, ne arī kā tīri spirituālu būti, bet uztver to līdzīgi kā to uztver mūsdienās — totāli: cilvēks ir ķermenis, kas bez dvēseles nav domājams. „*Der Mensch soll in seinem Zusammenhang ganz fürgenommen werden.*“ Viņš dziedināja ķermeni, kuņā mīt dvēsele, un intuitīvi nojauta to, ko taģad visjaunākā zinātne apstiprinājusi: kamēr dvēsele slima, miesa ne-

padodas ārstēšanai. Viņš praktizē magnētisko un suģestīvo dziedināšanu, bet nekad neaizmirst, ka „Dievs visaugstākais ārsts“. Ar savu ētisko spēku, ar savu kalpošanas gribu slimajam cilvēkam, viņš ir ārstu paraugs un ceļa rādītājs. Pazīstams ir viņa izteiciens, ka ārstam dienu un nakti ir jādomā par slimnieku. No ārsta viņš prasa, lai tas rakstītu tikai to, ko apgaismojusi dabas gaisma. Viņš grib izdibināt slimības iemeslus un cēloņus, cilvēku mazo dabu saistīt ar lielo universā. Cilvēks viņam ir pasaules centrs. Viņš lūkoja izpētīt dabiskus un kosmiskus sakarus, klimata iespaidu uz cilvēku. Viņš nostājās pret māņticību astroloģijā. Viņš ir teicis pārdošu teicienu, ka cilvēks ir vairāk nekā Marss un visas planētas. Nevis no zvaigžņājiem nāk cilvēku laime, bet no viņa gara un veiksmes. Nevis zvaigžņājs nosaka bērna gaitas, bet „māte ir bērna planēta un zvaigzne.“ Viņš noraida hōroskopiskās determinācijas, dabas spēku ielikdams pašā cilvēkā, maģiskā personībā, dabas kodolā un valdniekā. Kā mistiķis viņš subjekta spēku kāpina līdz maģijai.

Viņam pašam ir ārkārtīgi spēcīga griba, kas viņu padara par reprezentatīvu ziemeļu cilvēku pārstāvi un tuvu mūsu laikam, kurā cilvēks bez gribas — nederīga būte. Bet ja cilvēkam būtu tikai griba, viņš līdzinātos mašīnai, kas darbojas, kad vajag, pats nezinādams, kādēļ darbojas. Bet

ziemeļu cilvēku bez gribas vēl raksturo sirds, ziemeļu otra saule, kas cilvēkam neļauj tumsā apmaldīties. Paracelzs ir sirds mistiķis, un tieši tas viņu padara tuvu latviešu kultūrai, pār kuŗas ieejas vārtiem rakstījis: „Laba sirds ir visa sākums“. Kam patīk faktiski skaitļi, varētu, Paracelza rakstus lasot, konstatēt, ka viens no viņa visbiežāk lietotiem vārdiem ir sirds. Viņš dzīvoja, kā sirds tam lika, neatkarīgi no rēģulām un racionālām sistēmām. Vairāk nekā saprāts viņam nozīmēja tīrā sirds. Sirds viņam ir iekšķīģu spēku centrs. Sirds ir tā, kas spēģ mīlēt un ticēt. Sirds jūt visiem līdzī, un Paracelzs, līdzīģī savam tēvam, jauģ pat metallu sirdī un dvēselī. Nevis likums vai pienākums, nevis naudas ķāre vai godķāre, — šī pātaģa, kas daudziem apdāvinātiem vīriem ir galvenais darbu dzīneklis, — viņam liek kalpot cilvēkiem, bet sirds. Viņa Dievs nemāģo ne katoģu, ne Lūtera baznīcā, bet viņa paģa sirdī, kas sīt ūnisonā ar visuma sirdī. Viņa Dievs neprasa grēķu noģēlu, bet tikai tīru sirdī. Paracelza darbos uzplaukst nevis panteistiskā, jaunplatoniskā mistikā, bet individuālistiskā sirds mistika. Tā kā Dģ. Bruno bija iekēries bezģalģbā, tā Paracelzs dzīvajā cilvēkā. Pēc viņa domām cilvēks nav ieslēģts dabas ķēdē, viņģ var pacelties pāri dabai, izprotot to un valdot pāri to. Katrā cilvēkā iemģt viņa *archāus*, — neapzinģģ, darbģģģ spēks, iekģspasau-

les kalējs, kas cilvēku atkaļ no dabas, ļaudams viņam pāraugt dabai.

Renesanses tieksme individuālizēties izvirda no šā vīra pirmatnējā vulkāniskā spēkā, bet viņš nenodarbojās ar sevis spoguļošanu, nekas viņam nav svešāks par narcistisko pašapbrīnu. Viņš sevi jūt kā mikrokosmu makrokosmā, kā zvaigzni bezgalīgajā firmamentā, saistītu ar Dievu un visumu. Par viņa individuālizācijas spēku viņa darbos var atrast daudzus citējumus. Šeit minēsim tikai dažus:

„Katrs lai paliek kā klints savā būtībā.“

„Tikai kas pats savu būtību atradis, var atrast ceļu uz patiesību un Dievu.“ Viņš zināja, ka viņu nīda tādēļ, ka viņš bija viens, bet viņš jutās varens savā vienpatībā. Viņa iemīļotākais sauklis bija: „*Alterius non sit, qui suus esse potest*“, ko viņš vācu valodā bija izteicis tā: „*Eines andern Knecht soll niemand sein, Der für sich bleiben kann allein.*“ Un ja mēs šo izteicienu tikpat brīvi kā Paracelzs to pārtulkojis no latīņu valodas vācu valodā, pārtulkojam no vācu valodas latviešu valodā, tad tas skanētu: „Pats palīdz, domā, spried un sver, pats esi kungs, pats laimei durvis ver.“

Ģermāņu pirmspēks plosās viņa krūtīs, un ziemeļu faustiskās ilgās viņam pat nakfī un dzērumā nedod miera, tās viņu dzen no tumsas gaismā, no vienas pilsētas uz otru. Skurbam

pavasariem pielīdzināma renesanse, un kā palu laiks aizsalca Paracelza dēkainā dzīve. Renesanses cilvēks atklāj ceļošanas skaistumu, bet ziemeļnieks arvien ir bijis lielāks ceļotājs nekā dienvidnieks, un starp visiem nepiesātināmiem renesanses ceļotājiem — tāluma alcējiem — Paracelzs ir viens no vislielākiem. Sēdēdams sava zirga mugurā, Paracelzs izceļoja vai visu Vāciju, Itāliju, apceļoja Franciju, Spāniju, Dāniju, Zviedriju, donkichotiskais nemiers viņu dzina arvien tālāk, viņš nokļuva līdz Lietuvai, Polijai, kopā ar tatāru chānu no Maskavas uz Konstantinopoli, un īsu brīdi uzturējās pat Aleksandrijā. Viņš gribēja piesavināties visas zināšanas un visas mākslas, izpētīt visus stādus un minerālus, pārlicināties, ka gudrība nav ieslēgta vienā zemē, bet izkaisīta visā pasaulē. Šai sakarā radies viņa slavenais izteiciens: „*Die Kunst geht keinem nach, aber ihr muss nachgegangen werden*,“ — māksla nenāk ne pie viena, ir jāaiziet pie tās. Paracelzam ir daudz zīmīgu, ceļošanas baudai veltītu vārdu, kas liecina, ka tāli ceļi, par spīti savām grūtībām, viņu reibināja kā vīns, ko viņš nevienā vietā neatstāja nenogaršotu:

„Ceļošana attīsta prātu vairāk nekā sēdēšana aizkrāsnē.“

„Kas aizkrāsnē sēd — ēd irbītes, bet kas staigā mākslas meklētāja ceļus, tam jāpārtiek no piena putriņām.“

Nevienā zemē viņš neuzkavējās ilgi. No daudzām vietām viņam bija jāaiziet tādēļ, ka viņu kā bīstamu un nevēlamu miera traucētāju padzina, tā tas bija Prūsijā, Lietuvā, Polijā, Insbrukā.

Cilvēku palīgs un dziedinātājs, no tautas saknēm izauģušais Paracelzs, par spīti tam, ka labprāt jaucās jautro ļaužu burzmā gan tirgus laukumā, gan augstmaņu pilīs, bija dīvaini vientuļš. Viņa slava mūža beigās bija liela, bet tā nemazināja viņa vientulību. Lai kur viņš ierastos, tūlīt viņš bija slimnieku ielenkts, bet tie, kurus viņš izdziedināja, ātri aizmira viņa labestību, tie, kurus viņš neizdziedināja, viņu iesūdzēja. Viņa skolnieki viņam nozaģa viņa receptes un tirgojās ar tām kā ar savējām. Ap viņu, Kolumbu cilvēku jūrā, kā ap katru jauna kontinenta atklājēju, veidojās izolācijas telpa: jo vairāk personība atrod un piepilda sevi, jo tālāk tā aiziet no citiem. Pēc savas struktūras sociāls cilvēks, Paracelzs, kas caurām naktīm varēja triekt ar kausu brāģiem, kas nevienu kausu neatstāja neizdzertu ne ceļmalas krogū, ne lielmaņu pilī, gardēdis, lietpratējs kulinārā mākslā, vitālītātes pielādēts, dīvainā kārtā nemilēja sievieti, tās glāsts un gādība nav apmaģojis viņa dzīvi. Ziemeļu cilvēka savrupība, ģeniāli radoģa cilvēka vienpatģba viņu pavada visu mūģu. Domģģot par Paracelzu, neviģus jģģdomģ, ka tikpat vientuģģ

bija arī tas, kas visu cilvēku ciešanas un visas slāpes pēc prieka izteica skaņās, un kuŗa kur-lums liekas simbols tam, ka cilvēka balss Mon-Blāna galotni nespēj sasniegt; un viens kā vir-sotne kalnu grēdā bija arī Šopenhauers, kas Mon-Blānu padarījis par dižgaru simbolu. Drastiskais Paracelzs, traģiskais Bēthovens, pesi-mistiskais Šopenhauers, un vēl jāpievieno cetur-tais ģermāņu ainavas kalngals, skanīgā vārda krāšņākais burvis — Nīčše, kas uzvarējis dau-dzus velnus, bet bijis nespēcīgs pret vientulības velnu, kas radītājam uzmācās tad, kad tas vis-tuvāk pats sev, — tie ir vienas un tās pašas ra-došās ziemeļnieku vientulības veidi, vārdos ne-tverami, vienīgi Bēthovena pēdējo kvartetu ska-ņās nojaušami. Tik stiprs un skaudrs gaiss pūš ap šīm kalnu gālēm, ka liekas, nevis slimība vai nespēks viņus aizdzinis nāvē, bet viņi mi-ruši vientulības velna ievainoti. Visas viņu sli-mības un viss viņu posts šķiet tikai vientulības izpaudums un sekas.

Dzīves beigās Paracelzs, kas dzēris no visiem kalnu avotiem, kas plūcis augļus no atzišanas koka, bet sildījies tikai pie svešiem pavardiem, kļūst arvienu vientuļāks. Izklejojis svešas ze-mes saules svelmē, lietū, sniegā, skatījies neskai-tāmās cilvēku sejās, viņš mūža beigās atmet savu agresīvītāti, kļūst klusāks, rāmāks, viņam vairs nav vajadzīga cīņa, lai sevi realizētu. Bet arī

dzīves vakarā no viņa neatkāpjas šķēršļi, tie viņam paliek uzticīgi visu mūžu. Viņš nešaubījās par savu patiesību, bet pats tās uzvaru nepiedzīvoja. Viņa naidnieki ir nenogurstoši: labprāt tie būtu aizbēruši viņa tintes pudeli, lai viņš vairs nerakstītu. Bet viņa nemierīgo meklētāja garu ne naidis, ne mēlnesība nespēj apslāpēt. Viņam pašam liekas, ka viņš izdzīvojis desmit dzīves, un raugoties viņa laika biedra Hiršfogela (Hirschvogel) zīmētā ģimētnē, kas darināta dažus gadus priekš viņa nāves, ticam Paracelza vārdiem, ka dzīve bez savas mājas arī visstiprāko vīru salauž. No Hiršfogela ģimētnes mums raugās pretī gudra, bet izmocīta cilvēka seja. Zemnieka šķautnainais galvaskauss, domātāja piere, lūpas cieši un rūgti saspīestas, zem acīm smagi maisiņi, iekrituši vaigi, deguns mazliet piepampis, no kupliem matiem palicis pāri tikai nožēlojams vainags. Tā ir vīra seja, kas nebija askēts, kas sevi netaupīja un ko netaupīja ne ļaudis, ne slimības. Manā darba istabā pie sienas karājas abas Paracelza ģimētnes: Rūbensa dzīvības sulām piesātinātā un nule aprakstītā Hiršfogela, un zem šīm ģimētnēm neredzamā roka šķiet rakstījusi: tāda, lūk, ir dzīve.

Paracelzs, nepiesātināmās zinātgribas tirdīts, necieta daudz mantu: lieka bagāža ceļotāju apgrūtina. Kas tālus ceļus mīl, kas iet pret kalnu, tam jāatsakās no lielas mantas. Ja Paracelzam

bija nauda — un reizēm viņa rokās atradās diezgan lielas summas — viņš to nodzīvoja, nodzēra vai arī izdāvināja. Mūža beigās viņš visu savu īpašumu var salikt vienā nelielā ceļa somā. Ar šo somu viņš nonāk Insbrukā, vienā no pēdējām savu bezgalīgo ceļojumu pietātnēm, kas tāpat kā agrākās viņam nekļūst par miera ostu. Arī Insbrukā viņu vai katrs bērns pazīst kā nedziedināmo slimību dziedinātāju, bet tie, kas sastringuši turas zinātnes sargpostēnos, viņu tik pamatīgi izsmējuši un nozākājuši, ka ļaudis viņu pie tiem, kas cieš, uzdrīkstas vest tikai naktī, tumsā, pa virtuves durvītiņām: viņa palīdzību, viņa ciešanās izaugušo gudrību pieņem, bet ne jau viņu pašu. Ietīnies vecajā lodenmēteli, viņš klist pa pilsētu. Pēc doktora šis vīrs gan neizskatās: ne talāra, ne sarkanā apmetņa, ne cimdu, nerunājot jau nemaz par gredzenu vai ķēdi. Viņa rokās veca, nodriskāta soma un vecais, uzticamais zobens, no kuŗa viņš ne dienu, ne nakti nešķīras. Bārkstainas, noplīsušas bikses, spīdīgi svārki un cepure, kas lietū un vējā guvusi vārdos netveramu krāsu. Godīgās viesnīcās tādām doktoram vairījās dot naktsmājas. Insbrukas mediķi, viņu ieraugot, jutās apvainoti. Bet viņš par to tikai pasmīnēja un apmetās kaut kur priekšpilsētā, pie nabaģa atraitnes, mazā, nekurinātā istabā. Visu nakti viņš bija rakstījis savu apcerējumu par kalna slimībām un, rakstī-

dams stīvi nosalis, no rīta izgājis pasildīties rudens saulē. Āpsēdies uz liela marmora akmens tirgus laukumā, viņš atspiež zodu uz savu vienmēr uzticīgo draugu — zobenu. Lielā, vecā platmale nokrīt pie viņa kājām. Domās nogrimis un pārāk noguris, viņš to nepaceļ. Insbrukā viņš iegriezies no Tiroles kalniem, kur bija jājis no ciemata uz ciematu, ne jau lai apbrīnotu skaistus skatus, bet lai glābtu mēŗa slimniekus. Viņš cīnījies pret mēŗi un pret cilvēku muļķību, un jāsaka, pret mēŗi veiksmīgāk, jo pret cilvēku muļķību ne viņš, ne arī tie, kas nāca pēc viņa, nav atraduši pretindi. Tālus ceļus jādams, viņš iepazīsies ar neskaiftāmiem cilvēkiem, kā straume tie aizšalca gar viņa acīm. Viņš guvis atziņu, ka cilvēks ir visniecīgākais universa puteklītis un tomēr viss, augot, topot, veidojoties. Ar Herakleitu viņu vieno doma, ka dzīve un arī pats cilvēks ir upe, kas plūst. Viņš iesnau-dies, ļaujoties domu plūsmai un siltai rudens saulei, kas tīkami glāsta viņa vientulības, slimības, mūŗīgā nemiŗera izvārdzināto ķermeni. Te viņu atmodina metalliska skaņa. Viņš saraujas, paceļ galvu, atveŗ acis. Gaŗām aizsoļo divi vīri lepnā talārā, viņi Paracelza platmalē iemetuŗi ubaŗu dāvanu un smiedamies par savu joku, aiziet tālāk. Paracelzs neŗaubās, ka viņi to pazinuŗi — viņa mazā, sarukuŗā seja ar melnajiem lokiem zem acīm, sirmais matu vainaŗs ap pliko

galvasvidu ir pārāk labi pazīstams. Izbrīnā viņš paveŗas uz aizgājējiem, uz nomesto naudu. Viņa lūpas nobāl. Bet tikai mirkli dusmu mākonis apmāc viņa pieri. Jau nākamā mirklī viņš noliecas un smiedamies paceļ viņam nomestos grašus. Tik stiprs sevī, tik neatkarīgs no cilvēkiem, tik saistīts ar kosmu viņš jūtas, ka tie, kas zemu pret viņu izturas, nespēj viņu ne pazemot, ne aizkart. Viņam pretī, uz marmora akmens tirgus laukumā, sēž kāds, vēl vairāk noplīsis nekā viņš, kas velti gaidījis ubagu dāvanu. Rūgtums ārsta sejā zūd. Ar bezbēdīgu žestu viņš noiet ubagam viņam domāto žēlastības dāvanu. Viņu izraida no Insbrukas, kā izraidīja no daudzām citām pilsētām, jo nav jau daudz tādu ļaužu, kas muļķības atkailinātāju labprāt pacieš savā vidū. Bet naidnieku cirtieni viņu vairs nespēj skart, viņš ciešāk ietinas savā vecajā lodenmētelī, un apvainojumi aizšalc gar viņa ausīm kā rudens dzestrais un vienaldzīgais vējš.

Mūža vakarā viņš slēdz mieru ar pasauli un dzīves jēgu atrod pats savās krūtīs. Viņu moka smaga aknu slimība, daži biografi domā, ka viņa pēdējā slimība bijis kāds ļaundabīgs audzējs. Būdams labs diagnostikis, viņš zina, ka glābiņa nav. Pacietīgi viņš panes visas fiziskās mokas, savu pēdējo ceļa posmu staigādams nāves ēnā un aizsaules gaismā. „Ikdienišķās lietās apslēpta maģija“ — tā ir viņa mūža vakara atziņa.

Viņa pēdējā piestātne šīs zemes virsū ir Zalcburga. Viņš apmetās viesnīcā „*Zum weissen Ross*“. Reizēm viņa sirds iesmeldzas, viņam liekas, ka viņā, kas visu mūžu kalpojis cilvēkam, mirst mīlestība pret cilvēku, un tas viņu vairāk moka nekā fiziskās sāpes. Viņa kvēlais cīņas gars apdzisis, tāpat viņa naids, — vai arī viņa mīlestība? Viņš mierīgi var noklausīties un noraudzīties, ka ļaudis runā un dara aplamības. Tagad viņš patīk cilvēkiem, bet viņš jūt, ka viņam nav nekā kopīga ar tiem, kam patīk. Viņš uzraksta savu testamentu un atstāj savas nedaudzās mantas „nabaģa un trūcīgiem ļaudīm“, kuŗu „biedrs un brālis“ visu mūžu bija bijis. Uzrakstījis savu testamentu, viņš lūdz, lai viņu nesamā gultā iznestu ārpus pilsētas, lai viņš vēl reiz spētu skatīt plašo, sirdij tik dārgo Zalcburgas ainavu. Viņa sulainis Klauss Frachmaijers (Frachmaier) ir pie viņa, šis uzticamais, vienkāršais cilvēks, kam diploma nav kabatā, bet kam sirds īstā vietā. 1541. gada 24. septembrī Paracelzs slēdza acis uz mūžu.

Paracelzs bija dēmona apsēsts, kungs par sevi vēl nāvē, baigs un bīstams visām ēnu būtēm, un viņa zvaigžņājs bija Orions, nemierīgā cīnītāja zvaigžņājs, kas paceļ vāli pret vērša noliekto galvu.

Atskatīdamies uz savu dzīvi, Paracelzs, kam pasaule bija Dieva nams, jautā: „Ko mediķis

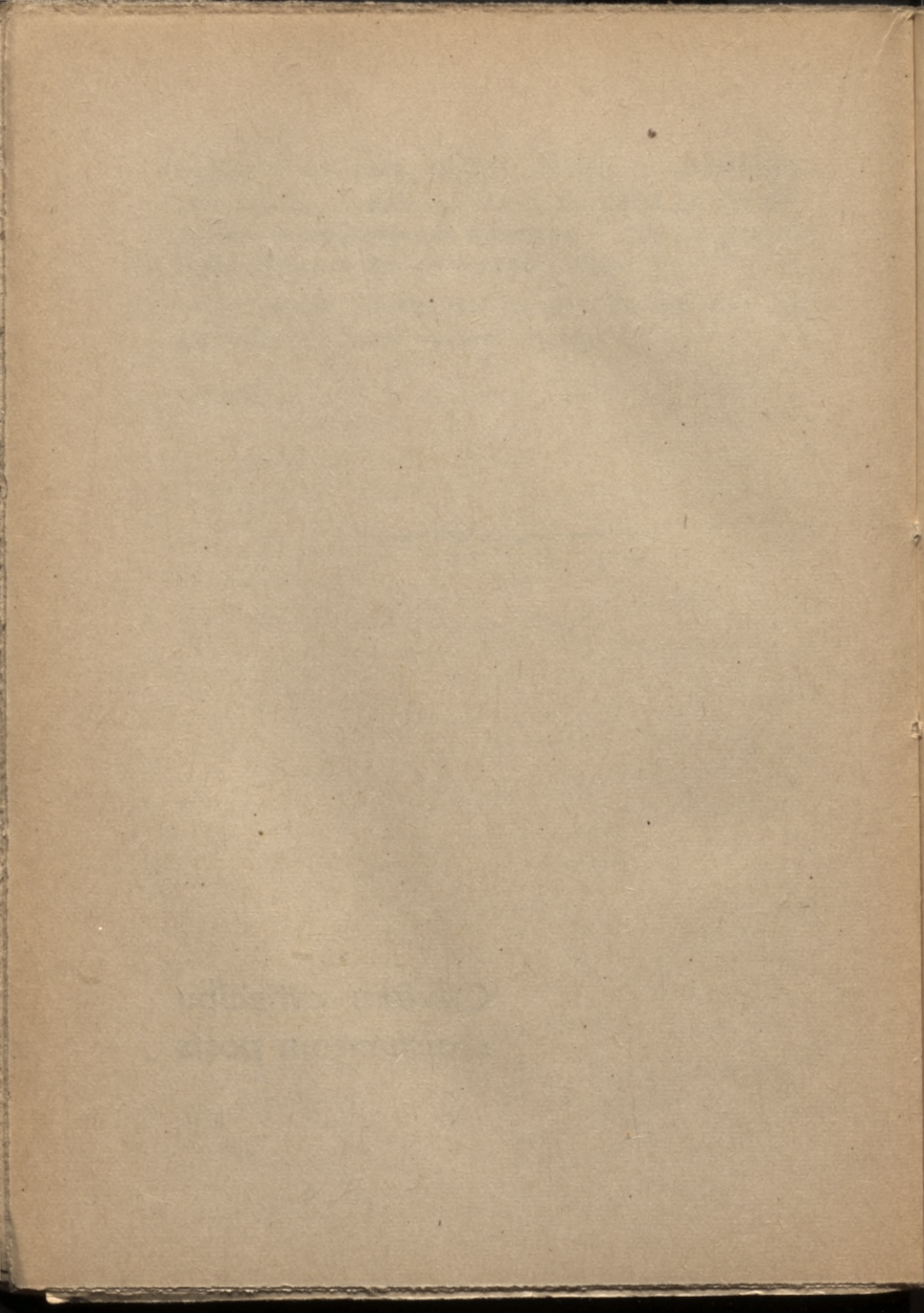
nožēlo?" un pats atbild: „Nekā, jo piepildījis savu dienu... dzīvojis Dievā un dabā kā šīs pasaules gaismas varens meistars — *als ein gewaltiger Meister des irdischen Lichts.*“

Un vairāk cilvēks arī nespēj, kā būt par šīs pasaules gaismas varenu meistarū.

1941. g.

Cilvēku attiecību
skaistums un posts

GĒTE UN FON ŠTEINA KUNDZE

I

arū un pārbaudījumu laikā, kad ne tikai katra diena, bet katra stunda nes cilvēka prātam neaptveramus notikumus, mēs jūtam, cik nedrošs ir viss ārīgais: kas vakar vēl tika godināts, šodien tiek nomests kā nederīgs ģērbs, un nesen vēl anonīmais cilvēks pēkšņi vērsas slavenā varonī. Kad ilgos gados sīvā cīņā iekārotā vara sabrūk vienā dienā, nauda un mantā zūd kā sniegs pavasara saulē, tad notikumu chaosā apmulsušais cilvēks vairāk kā jebkad meklē mierinājumu un drošību divās lietās: pirmkārt, dabas mūžīgā skaistumā un likumībā, ko neviena cilvēka roka nespēj grozīt, un otrkārt, iekšējā tuvumā svētītās, vienīgi kultūrālām cilvēkam pieejamās attiecībās, kas pastāv par spīti postam un ārējo apstākļu maiņai. Kara laikā cilvēks ar pazemīgāku sirdi nekā miera laikos vēro pavasara atnākšanu. Puse no kādas valsts karaflotes guļ jūras dibenā, it kā tā būtu glie-

mežu sauja, ko nerātna bērna roka tur iemetusi, bet kastaņu pumpuri raisās tikpat smaržaini un sveķaini, un strazda dziesmā skan tādas pašas gaviles kā pērn un aizpērn, un mēs zinām, ka tā skanēs tikpat gaviļaini arī tad, kad mēs paši vairs nebūsim. Ja dabas mūžīgais nemainīgums mūs pilda ar savādu, reizē skumīgu un līksmu drošību, ar apziņu, ka ir lietas, kas plaukst un pastāv neatkarīgi no cēlāja un postītāja gribas, tad mēs šais pārbaudījumu dienās arī jo skaidri izjūtam, kāda bagātība slēpjas cilvēku attiecībās, vienalga, vai tās vīrieša un sievietes, vai sievietes un sievietes, vai vīriešu savstarpējā uzticība, nesavtīga labvēlība un simpatija, kas, ciešanu un notikumu bezjēdzībai spītēdama, vērsas arvien lielāka skaistumā, skaistumā, kas atkarīgs tikai no cilvēka, pieejams vienīgi viņam, un reizēm ubaģu var padarīt par karaļa apskaužamu būti. Šopenhauers teicis, ka ir vienalga, vai mēs uz saules rietu skatāmies no karaļa pils, vai no ubaģu būdiņas — saules rieta skaistums nemainās. Bet man gribētos teikt: vienalga, vai mēs uz saules rietu skatāmies miera vai kara laikos, tā skaistums arvienu tas pats, bet zīmējoties uz cilvēku attiecībām, par skaistumu var runāt tikai tur, kur tas spītējis „nabaģa būdiņai“, kur tas pastāvējis arī tad, kad karaļa pils pārvērtusies nabaģa būdiņā.

Ja man pie debesu vārtiem svētais Pēteris jautātu, ko es no zemes mantām gribētu paņemt līdzī mūžībā, es teiktu: cilvēku attiecību skaistumu. Un ja svētais Pēteris mani sarādams teiktu: šis skaistums ir nepastāvīgs, tas uzplaukst un izzūd kā vakara blāzma pavasara debesīs, — tad es atteiktu: vai tādēļ, ka vakara blāzma ātri izzūd, tā mazāk skaista? Un ja svētais Pēteris man pārņemtu: „Tu taču pati tik bieži esi skumusi par cilvēku attiecību nepilnīgumu,“ tad es svētajam Pēterim atteiktu, ka viņš laikam gan nav lasījis Omaru Hajamu, kas saka, ka Dievs ir radījis zvaigznes un debesu zilgmi, bet pats sevi pārspējis, radīdams skumjas. Lūkojoties dzīvē un lasot Omaru Hajamu, manī ir radusies doma, ka visskaistākās lietas neatvairāmi saistītas ar skumjām.

Tikpat patiess kā tas, ka cilvēku attiecības nav ne pilnīgas, ne mūžīgas, ir arī otra atziņa: cilvēka sirds grib, lai tās būtu pilnīgas un mūžīgas. Sirdij dārgo mēs gribam ne tikai saglabāt līdz kapam, bet vēl paņemt līdzī aizsaules gaismā. Ja es mūžībā nesastapšu man dārgos cilvēkus, ja nevarēšu pilnveidot zemes virsū iesāktu un pusceļā atstāto draudzību, kam tad visa mūžība man vajadzīga? Prāts zina iespējamā robežas, bet sirds grib neiespējamo, un tādēļ visintensīvākā divtūlības kameramūzika izskan minorā.

Vislielākās sāpes cilvēkam uzliek nevis Dievs vai liktenis, nevis slimība vai nabadzība, bet vislielākās sāpes cilvēks izdara cilvēkam. Šīs sāpju jūras neviens nav pratis izsmelt, un arī vārdu tām vēl neviens nav devis. Šai sāpju jūrā reizēm noslikst spēcīgi peldētāji, pazūd neziņas dziļē un neatgriežas vairs darba krastā. Cilvēks ilgojas cilvēka tuvuma, bet jo tuvāk cilvēks pieiet cilvēkam, jo vairāk viņš to spēj sāpināt. Divcilvēku tuvums ir skurbīgi smaržīga, noslēpumaina puķe ar lieliem, indīgiem ērkšķiem, un laikiem nevienam vēl nav izdevies šo puķi noplūkt, neievainojot roku.

Kas meklē neparastu skaistumu, noslēpumainu, gandrīz mistisku divcilvēku tuvumu, tam jāapstājas pie Gētes un fon Šteina kundzes. Vai tā bija mīlestība vai draudzība? Šeit parastie nosaukumi un klasifikācijas neder. Tā bija mīlestība un draudzība un vēl kaut kas bezgala vairāk. Fon Šteina kundze dzīvoja caur Gēti, viņš viņā atmodināja visas iekšējās iespējamības, un pats guva radišanas augstspriegumu. Šķiet, ka vairāk cilvēks cilvēkam nemaz nav spējīgs dot. Kas iedziļinās šais attiecībās, reibst tuvības skaistumā, bet stindzina atziņa, ka tik bagātas, dziļas, garīgā saprašānā dibinātas attiecības spēj pārvērsties neglītā naidā, sīkumainā atriebībā.

Bet varbūt cilvēks ir būte, kas divtūlības skaistumu spēj uzturēt tikai zināmu laiku? Vai tā ir cilvēka vaina, ka visskaistākās attiecības ilgst tikai īsu brīdi? Varbūt te izpaužas dzīves likumība, ka par katru skaistumu jāaizmaksā, un jo skaistāks kas, jo dārgāk jāaizmaksā? Varbūt Sofokla baigā atziņa ir neizbēgama: „Nekas liels netiek cilvēkam dāvāts ko nepavadītu lāsts.“

Nevienam pētniekam nav izdevies un nekad arī neizdosies pilnīgi izdibināt Gētes un fon Šteina kundzes attiecības ne tikai tādēļ vien, ka cilvēks cilvēkam ir intransparents, bet arī tādēļ, ka gan ir uzglabājušās vai visas Gētes vēstules, bet no fon Šteina kundzes tikai dažas nenozīmīgas vēstules. Katru Gētes vēstuli Šarlote fon Šteina kundze rūpīgi glabājusi, bet savas vēlāk atprasījusi atpakaļ un tās iznīcinājusi, un laikam viņai bija iemesls to darīt.

Kas viņa bija, kāda viņa bija, šī sieviete, kas 11 gadus saistīja vislielāko vācu dzejnieku un vienu no vislielākajiem dzejniekiem un cilvēkiem vispār tik intensīvi, kā nevienai citai sievietei tas nav bijis lemts. Laikmeta biedru spriedumi un trīs uzglabājušies attēli liecina, ka viņa nav bijusi skaista, kā vispār sievietēm, kas veido vīru un valsts likteņus, nepiemīt kino stāra izskats. Viņai bija lielas, melnas acis, maīga klusa balss, kāda parasti mēdz būt depresīvām dabām,

sārta seja, melni mati. Viņa bija sīka, smalka auguma, vāja, lai nefeiktu kaulaina, bet viņas izturēšanās bija brīva, eleganta, viņa prata gau- mīgi ģērbties, parasti valkāja baltas drēbes. Vi- ņas apģarotās sarunas valdzināt valdzināja, viņa ap sevi radīja gaismas loku un nācēju iebūra šai lokā. Viņa piepildīja Gētes izteicienu: „*Ein edler Mensch zieht edle Menschen an...*“ Ir uzglabājušās daudzas sajūsmīgas atsauksmes par „skaisto fon Šteina kundzi“, tiek minēta „schön- augige, liebe, sanfte Stein.“

Toreiz sāka interesēties par fiziognomiju, pēc cilvēka sejas pantiem sprieda par viņa raksturu. Kad Gēte pirmo reizi, vēl personīgi nepazīdams fon Šteina kundzi, raudzījās viņas siluetā, viņš izteicies tā: „Būtu lieliski redzēt, kā pasaule spoguļojas šai dvēselē. Viņa redz pasauli, kāda tā ir, un tomēr caur mīlestības mediju. Un tā arī maigums ir vispārīgais iespaids.“ Jā, viņa redzēja pasauli varbūt tā, kā neviena cita sie- viete: viņa redzēja Gēti caur mīlestības mediju.

Viņa bija uzaugusi dievbijīgā, stingrā, sīku- mainā ģimenē, kurai trūka jebkuŗa plašāka vē- riena. Viņa apprecējās bez mīlestības, toreiz sievietēm bija jāprecas, un fon Šteina kungs bija bagāts. Viņam bija diezgan drošs un spožs stāvoklis sabiedrībā. Jaunībā šis mazais Vei- maras galminieks bija arī glīts un iznesīgs. Bet

par viņu nav daudz ko stāstīt, jo ko lai stāsta par to, kuŗa galvenā īpašība ir nenoziņīgums? Šarlotte ar vīru nodziņojusi kopā garus laulības gadus, dzemdējusi tam septiņus bērņus, bet iekšķīgi viņas vīrs tai bijis vissvešākais cilvēks. Fon Šteina kungs bija parupjš, pasmaģs, izglītots tikai ārpusē, viņam likās, ja sievai ir plaša vēriena māja un bērņi, tad laulībā viss kārtībā. Bez sevišķas prasmes viņš saimniekoja savā muižā, brauca medībās un izpriečās. Viņš necieta no laulības nesaskaņām, pat nepamanīja tās. Ir cilvēki, kas piedzimst ar ziloņa ādu, un tādi, kam ir mimozas daba, pie pirmajiem piederēja fon Šteina kungs, pie otriem — viņa sieva

Septiņas dzemdības viņas veselību bija stipri iedragājušas, četri mazi bērņiņi bija miruši. 1774. g., vienu gadu iepriekš Gētes ierašanās Veimarā, viņa pēdējo reizi kļūst māte, bet meitiņa, tikko piedzimusi, mirst. Viņas mātišķīgās jūtas saistītas ar rūgtām sāpēm: „Āsarās noģurus es iemģgu, un atģodusies smagi vilku dienu, mani nomģca doma, kāģģģ gan daba pusei no savas cilts nolģmusi tģdas mocģbas.“ Būt par māti viņai noģimģja mocģties, ciestģ gan fiziskas, gan pģichiskas sāpes. Ne bērņi, ne vģrs, ne Veimaras ģalma dzģve viņu neapmierinģja un nepiepildģja. Viņas prasģbas bija lielģkas nekģ apģkģrtņes dzģve tģs spģja apmierinģt.

Fon Šteina kungs nepārmēta savai sievai draudzību ar Gēti, ar humoru viņš pildīja mīlestības vēstulnieka lomu, viņa personīgās attiecības ar Gēti bija labas, reizēm viņš pat kopā ar Gēti ceļoja. Vēl neapprecējusies Šarlote bija galma dāma Veimarā, apprecējusies, viņa pildīja sievas un mātes uzdevumus kā bezpriečīgus pienākumus. Viņa uzmanīgi sekoja bērnu garīgajai attīstībai, bet bērni viņu nespēja ieslēgt savā pasaulē. Viņa labprātāk zīmēja, lasīja, dzejoja nekā saimniekoja. Viņa nebija sieviete — skudra, bet savus pienākumus muižas apsaimniekošanā izpildīja pedantiski kārtīgi. Jebkuŗš sentimentālisma veids viņai derdzās, bet tā kā viņa dzīvoja laikmetā, kur asaru slavināšana vēl nebija galīgi atmesta, viņas liekišķums šad tad nepareizi tika iztulkots par bezjūtīgumu. Viņa visu savu mūžu bija vārga, slimīga, melancholiska, bet tomēr nodzīvoja 85 gadus.

Viņa dzimusi 1742. g. 25. decembrī, un Gēte — 1749. g. 28. augustā. Tātad viņa bija 7 gadus vecāka par Gēti. Ar Gēti viņa sastopas, kad viņai 33 gadi. Gētem 26 gadi, kad viņš 1775. g. 7. novembrī ierodas Veimarā. Par pirmo satikšanos ar fon Šteina kundzi nav uzglabājušās liecības, ir tikai zināms, ka viņa bijusi sašutusi par jaunā dzejnieka izvaļīgo izturēšanos. Ģeniālais jaunais dzejnieks ar savu Vertera slavu un Vertera tērpju tai šķīta piedauzīgs. Šarlotes

bailes no dzīves, viņas moku pilnā paškritika, viņas tieksme visu uztvert pārāk smagi, par visu spriest pārāk stingri, asi kontrastēja ar Gētes tā laikmeta izlaidīgi brīvo noskaņojumu. Viņai Gēte sākumā šķiet pat plebējisks, bet dzejnieku viņas smalkais mērs tūlīt savaldzina. Kaisli viņai pieķerdamies, viņš, par spīti savai kvēlei, ne mirkli sevi nezaudē. Lai pareizāk saprastu kontrastu starp fon Šteina kundzi un jauno Gēti, jāzina, ka viņš toreiz bija slavens ar savu *Verteru*, bet tikpat slavens arī ar savu vieglprātīgo dzīvi, par kuŗu toreiz uztraucās vai visi vācu laikraksti. Ieburts fon Šteina kundzes lokā, Gēte iemācījās, ka atļauts ir nevis tas, kas patīk, bet tas, kas pieklājas: *erlaubt ist was sich ziemt*, un nevis *erlaubt ist was gefällt*.

Atturīgā, rezervētā Šarlote fon Šteina kundze, iepazinusies ar Gēti, rakstīja savam draugam Dr. Cimmermanim: „Es jūtu, ka Gēte un es, mēs nekad neklūsīm draugi.“ Šī priekšnojauta bija maldīga, jo cik viņa dzīvojusi, tik dzīvojusi caur Gēti. Viss, kas norisinājās viņas dzīvē pirms šīs satikšanās, viss, kas nāca pēc tās, tīts nenožīmības miglā. Oktobrī, 1776. g., nepilnu gadu pēc Gētes ierašanās Veimarā, sākās draudzības, resp. mīlestības dialogs, kas ilgst 11 gadus. Šais gados viņa bijusi dzejnieka visumā draudzene, iedvesmotāja, māsa, māte, audzinātāja. Smieklīgi ir tie pētnieki, kas visu savu

uzmanību pievērš jautājumam, vai fon Šteina kundze tiešām bijusi Gētes mīļākā, it kā šai punktā slēptos galvenā problēma. Tā daudz dziļāka un daudz sarežģītāka un pastāv neatkarīgi no tā vai uz augšā minēto, saldkārīgi ziņkārīgām sīkbūtnēm visinteresantāko jautājumu atbildam ar jā vai nē. Zīmīgi katrā ziņā, ka fon Šteina kundze klusinātā balsī kādā savā dzejolī runā par „mīļo grēku“.

Mums ir pieejamas Gētes 1500 vēstules fon Šteina kundzei, sakopotas divos sējumos. Gluži neatkarīgi no tā, ka šīs vēstules Gēte ir rakstījis Šteina kundzei, tas ir ārkārtīgi vērtīgs psiholoģisks materiāls cilvēku attiecību studijām.

Vēstulju apmaiņa ir iekšķīguma kulta izpaudums. Vēstules prot rakstīt un saņemt tikai iekšķīgi bagāts, jūtīgs, rezonancēm apbalvots cilvēks. Runājot par vēstulju nozīmi, es, profams, runāju tikai par tām, kas rakstītas dvēseles vai gara tuvuma apdvestas. Nav runa par veikala, ubagojuma vai konvencijas rakstījumiem. Vēstulēs cilvēku dvēseles saskaņas vismalkākā un visintimākā veidā. Vēstules domātas tikai vienam vienīgam, un taisni tas ir šo sacerējumu burvīgums. Vēstule, kas neiespiestā veidā iet no rokas rokā, tiek izvarota vai arī pazemota līdz proklamācijai. Vēstules spēj rakstīt tikai cilvēks, kam kaut kas sakāms vienam vienīgam cilvēkam un kas savas attieksmes pret cilvēkiem

prot niansēt un kāpināt. Varētu visus cilvēkus sadalīt divās grupās: vieni, kas prot vēstules rakstīt un saņemt, un otri, kas to neprot. Uzmanīgi raugoties cilvēku sejās un klausoties viņu valodā, mēs bez lielām kļūdām *a priori* varam teikt, pie kuŗas grupas novērotais cilvēks pieder. Sevī bijīgs un kluss cilvēks rakstīs vēstules, bet tikai tad, ja atzīs, ka ir kāds, kam var pateikt to, ko visiem nevar teikt, kas sapratīs to, ko visi nesapratīs, un zinās to sevī glabāt.

Gētes laikmets bija vēstuļu laikmets, un to saprotam, atcerēdamies, ka tā laika ideāls bija skaistā dvēsele — *die schöne Seele*. Mūsu utilitārā un nepoētiskā laikmetā, diemžēl, vēstuļu kult. zūd. Nepareizi to būtu izskaidrot ar to, ka mūsu dienu cilvēkiem ir vieglāk sastapties, citam citu apciemojot. Gēte un fon Šteina kundze apmainījās arī tad vēstulēm, kad dzīvoja vienā un tai pašā pilsētā un gandrīz katru dienu redzējās; ne jau vienmēr var pateikt to, ko var uzrakstīt. Gētes vēstules savai draudzenei ir entuziasta vēstules dievinātai būtei, tās labi raksturo Gēti, viņa spēju mīlēt un pielūgt. Šarlote pati tur nav raksturota, bet gan raksturota Gētes attieksme pret viņu. Gara nobleses, dvēseles smalkuma ziņā šie divi vēstuļu sējumi ir varbūt vissimpatiskākais un cilvēcīgi siltākais, ko Gēte vispār rakstījis. Varbūt varētu teikt: ģenijs raksta vēstules kā pabeigtus mākslas darbus un

mākslas darbu kā vēstuli. Gētem bija dīvaina īpašība: arī viskaislākā pārdzīvojuma brīdī viņš precīzi spēja novērot un atzīmēt savas jūtas. Kas zīmējas uz fon Šteina kundzi, tad dzejnieka vēstules tikai liecina, ka viņa spēja ierosināt radītāja garu, sekot ģenijam un novērtēt to, bet tāo jau ir tikai intelevtuālas īpašības, kas maz izsaka par viņas cilvēcisko būti.

Iedziļināsimies šais vēstulēs. Vispirms uzrunas. Gēte prata atrast arvienu jaunas: „*Liebste Frau*“, „*Geliebte Frau*“, „*Engel*“, „*Liebe Schwester*“, „*Gold*“, un tikai pēc pieciem gadiem viņš viņu uzrunā kristītā vārdā: „*Liebste, beste Lotte*“. Bet no visiem maigi kaislajiem vārdiem viszīmīgākais šķiet „*Unentbehrliche*“, „*Meinigste*“. Kādā vēstulē viņš viņu nosauc: „*Besänftigerin*“ (apmaigotāja). Pārdomājot šīs uzrunas, mēs nojaušam, kādām stīgām Šarlote lika skanēt dzejnieka dvēselē. Trešā vēstulē viņš viņu uzrunā ar „tu“. „Tu nemaz nevari aptvert, cik mīļa tu man esi.“ Viņš viņai tuvojas kā toreiz tuvojās visām liefām un visiem cilvēkiem: strauji un nevaldāmi. Viņš ubago pēc viņas mīlestības. Viņa kaisle, šķēršļu sabangota, sit arvienu augstākus viļņus. Šarlote bija aturīga, un viņai bija iemesls tādai būt: laulība, bērni, sabiedriskais stāvoklis, un varbūt arī bailes no pārvarīgas, daimoniskas kaislības. Šā posma visraksturīgākais izteiciens, kas liecina

par apspiestu uguni, ir: „Turpmāk es tevi redzēšu kā zvaigznes redz! Izdomā to cauri.“ (1776. gada 13. aprīlī). Nākošā dienā viņš viņai aizūta gaŗo dzejoli: *Warum gabst du uns die tiefen Blicke ...* Gēte nevar samierināties ar Šarlotes diktēto distanci, savu neatvairāmo tuvības prasību viņš lūko izskaidrot ar to, ka Šarlote jau priekšeksistencē bijusi viņa māsa vai sieva, viņa ir tā, kas karstajās asinīs iepilina mērenību un pašsavaldīšanos. Vēstuļu vadmotīvi ir: kaislīgas tuvuma ilgas, dziļa bijība, apziņa, ka mīļotā ir neaizstājama, ka augt un veidoties var vienīgi viņas tuvumā.

Ne velti Gēte bijību uzskatīja par kultūrāla cilvēka būtisko pazīmi. Sarunās ar Ekermani viņš pārmet F. Šlegelim, ka tas par Euripidu izteicies, it kā ar viņu stāvētu uz viena pakāpiena: ja lielam garam pārmet kļūdas, tad tas jādara, ceļos nometoties. Gēte fon Šteina kundzei rakstījis vēstules it kā ceļos nometies, viņš viņai tuvojās kā augstākai būtei, arī tad, ja pārmeta kļūdas. Kaislīgi vārdi mijās ar ļoti atturīgiem. Kādā vēstules noslēgumā lasām: „Es tevi skūpstu ar domu skūpstu.“ Savas bieži sūtītās dāvanas viņš aizbildina ar to, ka dievībai tuvojoties, arī nesam upurū. Viņš absolūtizē viņas vērtību, ne ar vienu citu būti viņa nav salīdzināma. Viņa saņem no Gētes neskaitāmus mīlestības talismanus, puķes, augļus, saknes, šad

tad arī saldumus (Gēte ne sevišķi cienīja saldumus), kā arī lielākas dāvanas: pēc Gētes zīmējuma pagatavotas kamanas. Pārlaižot skatu par Gētes fon Šteina kundzei sūtītām dāvanām, rodas doma, ka viena no kultūrālā cilvēka īpatnībām ir tā, kā tas prot dāvināt. Gēte apbrīnojami prata noskaitīt mīlestības un draudzības rožu kroni. Un tomēr...

Vēstules liecina, ka Šarlote fon Šteina Gētem 11 gados bija tik nepieciešama kā neviens cits cilvēks. Viņš, kaislīgais daudzmlētājs, šais 11 gados nav aizrāvis ne no vienas citas sievietes. Skaisti viņš saka vēstulē: „*Ich ruhe auf Ihrer Hand*“. — Es dusu uz jūsu rokas. — Nekas cilvēku nepilda ar tādu laimi kā apziņa, ka viņš kādai dzīvai būtei nepieciešams un neaizstājams, ka kāds viņu no bezgalīgās ļaužu rindas ir izraudzījis kā vienīgo. Kur cilvēks ne tikai ar vārdiem, bet ar visu savu dzīvi saka: tu esi man nepieciešama būte, tur, došanas un ņemšanas robežai zūdot, došana pārvēršas ņemšanā un otrādi. Vēstulē Gēte raksta, ka jūtas pie fon Šteina kundzes neatraisāmi saistīts, un ka „ne augštais, ne zemais“ viņu no vismīļās nespēs šķirt. Kādā citā vēstulē lasām: „Es gribu būt tikai tur, kur tu esi; jo tur ir manas debesis.“ Viņš jūtas kā pamests, pazudis, kad viņa aizbrauc, kaut arī tikai īsu laiku. 1785. gadā, proti, pēc desmit draudzības gadiem Gēte fon Šteina

kundzei raksta: „Ātgriezies labi drīz, lai es atkal varētu atsākt savu dzīvi.“ Intensīvi un eksklusīvi viņš pie viņas bija saistīts. Viņš „dzīvoja viņas mīlestībā.“ Viņas pastāvīgā klātienē to tā bija izlutinājusi, ka viņš bez viņas bija pazudis. Visumā viņam bija tikpat nepieciešama kā miegs (Du und der Schlaf...).

Reizēm viņš savu saistību izjuta kā kaut ko mistisku, kā slimību. „Nē, mana mīlestība vairs nav kaislība, tā ir slimība, slimība, kas man ir dārgāka par pilnīgu veselību, no kuņas es nespēju atveseļoties.“ Viņas tuvums Gētes dzīvei piešķīra jēgu: „Kas tevi ir atradis, zina, kādēļ ir pasaulē.“ Šausmas viņu pārņēma, iedomājoties, ka viņš viņu varētu zaudēt, reizēm viņu pat moka greizsirdība. „*Ich bin eifersüchtig und dummsinnig wie ein kleiner Junge...* (Es esmu greizsirdīgs un muļķīgs kā mazs puika...) Un tomēr —

Viņš jūta, ka caur viņas tuvumu aug. 1781. g. vēstulē lasām: „Uz ceļiem nometies es tevi lūdzu, pabeidz savu darbu, padari mani labu.“ Laikam gan nekad Gēte tā nav gribējis sevi ieaudzināt labestību, kā tuvības gados ar fon Šteina kundzi. Šais attiecībās izaug pārlicība: *Edel sei der Mensch, hilfreich und gut.*

*

Par fon Šteina kundzes nozīmīgumu Gētes dzīvē mēs varam spriest no trejādiem avotiem:

Pirmkārt: no Gētes fon Šteina kundzei rakstītām vēstulēm, otrkārt: no darbiem, kas izauģuši caur viņu, nobrieduši viņas klātienē un pa lielākam daļai viņai veltīti, treškārt — no daudziem laika biedru liecinājumiem, kaut gan tie izsaka vispretrunīgākos spriedumus.

Vācu literatūras vēsturnieki rūpīgi atzīmējuši visus Šarlotei veltītos dzejoļus, bet ja to skaitā būtu tikai: *Der du von dem Himmel bist, Alle Freud und Schmerzen stillest... Füllest wieder Busch und Tal Still mit Nebelglanz... Euch bedaur ich unglückselige Sterne... Über allen Gipfeln ist Ruh*, jau pietiktu, lai runātu par šā gadu desmita dievišķo mirdzumu. Fon Šteina kundzes tuvumā dīga un auga, ziedēja un nobrieda Gētes dzejas zelta graudi. Viņas tuvumā ir radušās divas drāmas: Ifigenija un Taso. Kur visintimākais tiek ieliets pilnīgā formā, rodas klasiski darbi. Traģēdijā Ifigenija, kā arī Taso, saskatām ideālizēto Šarlotes tēlu. Kādā vēstulē Gēte tieši pasaka, ka visus Taso teiktos vārdus fon Šteina kundze var attiecināt uz sevi. Reizēm vēstulēs prōzā ir izteikts tas pats, kas Ifigenijā un Taso dzejā. Ifigenija, Oresta apmaiģotāja, ir Šarlote — Gētes apmaiģotāja. Viņa sevi pazina Ifigenijā, vismīlā drauga veidotā spogulī viņa bija skaidrojusies un pilnveidojusies. Istenībā viņa tāda nebija, bet, nav šaubu, ka ilģojās tāda būt. Bet vai

mēs cilvēku drīkstam vērtēt tikai pēc tā, kas viņš īstenībā ir, vai nevajadzētu ņemt vērā arī to, pēc kā viņš ilgojas? Gētes mākslas spogulī viņa bija dievišķota, tur dzidri mirdzēja viņas taisnā, cēlā, tvirtā daba, kas ikdienā tik bieži miglojas un mezglojas. To, ko Gēte viņai dāvājis Ifigenijā, varam uzskatīt par vienu no lielākām dāvanām, ko vīrietis sievietei jebkad dāvājis. Pat Dantes Beatričes dievišķojums nobāl, pirmkārt jau tādēļ, ka pati Beatriče to nav lasījusi un otrkārt tādēļ, ka Dante Beatriči sastāpis savos sapņos, savā dzejiskā iztēlē, bet Gēte ar fon Šteina kundzi 11 gadus sastapās vai katru dienu, un viņa sīki zināja, kā veidojas katra Gētes rinda. Lasot Gētes vēstules, reizēm liekas, ka viņš savus darbus sacerējis nevis vācu tautai un cilvēcei, bet vienīgi viņai, savai vismīļai. Tādēļ šīs attiecības tik skaistas, ka abi tik nelīdzīgi draugi, uz reālas zemes stāvēdami, savu garu vēra mūžīgai gaismai pretī. Viņu apskaužamais tuvums izpaudās ne tikai garīgā radīšanā, Gēte bija arī ideāls mājas draugs, ikdienā viņu nebiedēja. Viņš palīdzēja fon Šteina kundzei iekārtot viņas pilsētas dzīvokli, viņas muižas dārzā viņš iedēstīja ābelītes. Viņš savai draudzenei sūta ne tikai retākos un gardākos medījumus, bet arī „cūku galviņas un muguriņas“. Ziemā viņi kopā slido, kopā apmeklē balles, vasarā kopā izbrauc zaļumos. Gēte pie-

kērās Šarlotes dēliem, sevišķi jaunākajam, Fricim, mātes mīlulim. Viņš sekmē Friča garīgo attīstību, reizēm to pat paņem līdzī savos ceļojumos, ieteic grāmatas un skolotājus.

1780. gadā, 30. jūnijā Gēte rakstīja bagāto teikumu: „Mīlestība un uzticība bez robežām ir tapusi par manu paradumu.“ Un šie vārdi nav sacīti mīlas skurbuma brīdī, kad visi zvērsti rakstīti ūdenī, bet pēc pieciem pārbaudes gadiem.

No 1781.—86. gadam ilgst viņu draudzības pusdienas laiks. Šai laikā arī radies Gētes klasiskais dzejolis par mieru kalnu galotnēs. Pēc pieciem gadiem, ko Gēte sauc par savu noviciātu, Šarlote beidzot atzinusies savā mīlestībā, atbalss Gētes vēstulēs skaidri to apliecina: „Dali ar mani manu mieru un manu laimi, tu, kas ar mani tik daudz esi izcietusi, un zini, cik laimīgs es esmu tavā mīlestībā.“ Šai laikā uzpeld arī jaunājums par laulības iespējamību.

Dzejnieks kādā savā dzejolī — un tā laika dzejoli bija vēstules vismīļai — nožēlo zvaigznēs, kas nespēj mīlēt, kam dievi nav piešķīruši šo lielāko dāvanu. Viņš fon Šteina kundzi vairs nesauc tai vārdā, kādā viņu visi sauc, Lida tagad ir viņas vārds. Vēstulēs gavilē laime un piepildījums. 1782. gadā Gēte raksta, ka par visu sasniegto viņš ir parādā fon Šteina kundzei.

Nevienā citā posmā Gētes bagātā dzīvē viņa balss neskan tik spēcīgi, liksmi, laimīgi. Tai pašā jau minētajā 82. gadā viņš raksta: „Šorīt man likās, ka nav neviena laimīgāka cilvēka par mani.“ Un šis motīvs atkārtojas daudzās vēstulēs dažādās variācijās. Šarlote dabū Gētes mājas atslēgas, un tas ir it kā simbols: tagad Gētem viņas priekšā vairs nav neviena noslēpuma.

Šarlotei bija neaprobežota vara pār Gēti, un viņai bija pietiekams iemesls ticēt, ka nekas un neviens viņai nevarēs nolaupīt draugu. Neviena sieviete nevienā laikmetā un nevienā tautā tā nav valdījusi pār vīrieti kā Šarlote fon Šteina pār Gēti, un tomēr —. Garā un praktiskā dzīvē, mīlas kaislē un mierīgā draudzībā pārbaudītas attiecības. Šķiet, šeit bija visas dotības, lai draudzība uzglabātos līdz mūža beigām. Un tomēr —.

Bet varbūt cilvēkam nekas zemes virsū nepieder mūžīgi. Varbūt cilvēks nemaz nedrīkstētu sacīt — mans nams, mans draugs. Māja kuņā dzīvo, var nodegt, to cilvēks labi zina un tādēļ, kad visās pasaules malās plosās ugunsgrēks, tas sevišķi intensīvi meklē tversmi cilvēkā: bet arī šis mājoklis nav drošs. Arī tā ēka, ko divas dvēseles sev cēlušas, var sabrukt, un tad cilvēks jūtas kailāks, pamestāks, izmisīgāks kā jebkad.

Kādēļ izira šīs attiecības, kuŗas gribētos saukt par dievišķām, jo līdzīgas nepazīst cilvēku vēsture. Tas ir jautājums, kas nodarbinājis daudzus pētniekus, un vaina pierakstīta gan Šarlotei fon Šteina kundzei, gan arī Gētem. Bet vai tieši viens no viņiem vainojams? Varbūt tā ir dzīves nepielūdzamā likumība, nežēlīgāka par nāves nenovēršamību?

Gētes vēstulēs lasām, ka Šarlote viņu izārstējusi no grēkiem un trūkumiem, ka viņa to izaudzinājusi par lielās pasaules cilvēku. Viņa bija rāminājusi ģeniālā dzejnieka jaunības vētras, atraisījusi viņā visas radītājas potences. Cieši un maigi viņa Gēti bija saistījusi pie sevis no viņa 26. līdz 37. dzīvības gadam. Šarlote bija lielā stila sieviete: viņa daudz spēja dot un daudz prasīja, bet viņa nebija iejutēja. Šo iekšējo stingumu viņa varbūt bija mantojusi no saviem skotu senčiem. Ja viņa būtu bijusi pazemīgāka, viņa jau agrāk būtu nojautusi, ka ar viņas mīlestību vien Gētem nepietiek un nevar pietikt. 1786. gadā sākas lejupgaita, šai gadā Gēte, sakārtodams Vertera jauno izdevumu, raksta: „Es laboju Verteru un atrodu, ka autors nepareizi rīkojies; pabeigušam šo darbu, viņam vajadzēja nošauties.“ Toreiz Gētem bija 37 gadi, un šī mazā piezīme liecina, cik nelaimīgs viņš, pēc savas būtības dzīves apliecinātājs, toreiz jūties. Loks bija piepildījies, loks bija noslē-

dzies. Gēte bija tas, kas auga, kam vajadzēja svaigā gaisa un plašuma, Veimarā viņš smaka nost Nevienam nekā nestāstot, viņš slepeni aizbrauc uz Itāliju. Te pirmais drausmais atsvešināšanās iemesls: neuzticība. Viņš neuzticējās vai Šarlotei, kurai nesen bija rakstījis: „Es dusu uz Jūsu rokas.“ Ārvienu vēl viņai ir Gētes mājas atslēga. Tur viņa var iet un nākt, kad viņai patīkas, bet atslēgu Gētes iekšienei viņa jau bija zaudējusi; to Gēte viņai bija atņēmis, viņai pašai to nezinot. Ātsvešināšanās iemesli ir līdzīgi lavīnai: mazs, nejaušs grūdiens — ur lavīna, sākusi kustēties, veļas neapturami ārvienu tālāk, drausmi pieaugdama, visu postīdama. Kādēļ tik intimās, dievišķās gaismas svētītās attiecībās ievēlas atsvešināšanās akmens? Tas ir jautājums, kas nedod miera un ko neviens vēl nav atrisinājis. Reizēm lielas un skaistas attiecības apdraud nenozīmīgi atsvešināšanās zvirgzdi. Bet varbūt attiecības no posta iespējams paglābt tikai, ja mēs saprotam drauga nesaprotamu rīcību. Ja kādu cilvēku esam izraudzījušies par savu draugu, ko negribam zaudēt līdz mūža beigām, tad jābūt spēkam turēties pie tā, kaut arī šo draudzības ceļu staigājot, asos zvirgzdos noasiņo kājas un sirds. Tik liels gara spēks fon Šteina kundzei nebija.

Gētes aizbraukšana uz Itāliju līdzinās bēgšanai. Ceļā uz Itāliju Karlsbādē viņš 1786. g. 2.

septembrī vēstules beigās gan raksta: „Es esmu tavš,” bet ja tas tā patiešām būtu bijis, vai viņš tad no viņas būtu noslēpis savu aizbraukšanu? Veimarā neviens nezināja, kur atrodas Gēte, un visi apjautājās pie fon Šteina kundzes, kas līdz šim arvienu bija zinājusi Gētes slepenākos plānus un gaitas. Viņa jutās izmisīgi aizvainota: tā ir pirmā reize, kad Gēte viņai nav uzticējies. Viņa jūtas, it kā viņai būtu nozagts dārgums, kas viņai piederējis 11 gadus. Un viņai ir iemesls būt aizvainotai: mīlestības un draudzības zvaigžņotais debesjumols turas uz divām kolonnām: viena no tām ir saprašana, otra — uzticība. Kur viena no šīm kolonnām iedragāta, debesu velve sagrīļojas.

Tikai pēc divi un pus mēnešiem fon Šteina kundze saņem pirmo vēstuli no Gētes. Divi un pus mēneši ir pietiekami garš laiks, lai draudzības dārzā ļautu ieaugt šaubu nātrēm un sarūgtinājuma vērmelēm. Šais div un pus mēnešos viņas lepnā sirds bija nocietinājusies, viņa bija tapusi rūgta, un kas rūgts, tas netaisns. Aizvainotais vairs nespēj būt taisns ne pret sevi, ne pret citiem. Gētem viņa pēdējos gados bija ticējusi kā kaut kam absolūtam. Ja svešinieks ievaino sirdi, tad sāpju vāts ātri aizveras, bet ja tuvinieks to dara, tad pāridarījuma ērkšķi dziļi iespiežas sirdī un sāk čulāt. Te slēpjas cilvēku attiecību paradokss: no vienas puses

dvēseles īstīniekam vajadzētu piedot to, ko nepiedod nevienam, bet no otras puses — ne no viena mēs neprasām tik daudz, kā no tā, kas sirdij vistuvāks. Kāds vecs zvanu lējējs man reiz stāstīja, ka parasti zvans, kam mazs plīsums, vairs lāga neskan. Bet retos gadījumos zvans ar plīsumu dabū kādu dīvainu pieskaņu, zvana skaņa sāk mazliet drebēt, ar to gūdama neparastu, cilvēka balsij līdzīgu skaistumu. — Ļoti reti tas tā mēdz būt arī cilvēku attiecībās.

Patmīlīgas dabas pāridarījumam netiek pāri, bet tam pāri tiek tie, kas vairāk nekā personīgi sev, pieķērušies divtūlības lielajam skaistumam. Ja fon Šteina kundze būtu bijusi tik stipra, ka viņu Gētes nesaprotamā klusēšana nebūtu nāvīgi aizvainojusi, tad varbūt smaržīgā tuvības puķe nebūtu pārvērtusies nejauki durstošā dadzī.

Katrs Gētes prieks, katra viņa sāpe ir ielējusies dzejā, kuŗu apbrīnojot, mēs arī apbrīnojam šo dzejas radītāju. Turpretī ko fon Šteina kundze vairāk nekā divos mēnešos izcietusi, neviens nezina, viņas mokas sedz melna tumsa, kur katrs var ietulkot to, kas viņam patīk.

Apstākļus vēl sadrūmināja tā laika pasta apstākļi. Vēstules no Itālijas līdz Veimarai gāja 2—3 nedēļas. Gētes vēstules bija ceļā kavējušās, un kad tās beidzot pienāca, Gētes sulainis Filips, kas fon Šteina kundzi nevarēja

ciest, šīs vēstules nenodeva tūlīt. Saņēmusi ziņu no Gētes, Šarlote atbildēja, un tā bija rūgta atbilde: viņa pieprasīja atpakaļ visas savas vēstules. 9. decembrī Gēte saņēma šo vēstuli, un tā viņā izraisīja baigas sāpes: „Tātad tas ir viss, kas tev bija sakāms draugam, mīļākam, kas tik ilgi ilgojies pēc laba vārda no tevis, kas, kopš tevi atstājis, nevienu dienu, jā, nevienu stundu nav dzīvojis, nedomājot par tevi... Es tev nemaz nevaru pateikt, cik lielā mērā tava zīmīte manū sirdi saplosījusi. Esi sveicināta, tu vienīgā būte, un nenocietini savu sirdi pret mani.“ Bet viņa jau bija nocietinājusi savu sirdi, viņas absolūtā ticība jau bija mirusi. Nesagaidījis no viņas atbildi, Gēte raksta otru reizi, raksta maigi, lūgtin lūdzas piedošanu. Viņas otru, laipnāko vēstuli Gēte saņem vienu dienu priekš Ziemas svētku vakara, 1786. g., un tūdaļ atbild. Šī vēstule tik sirsnīga un kvēla, ka, šķiet, vai nu fon Šteina kundze sevī nesa pārāk lielu sāpju nastu, vai arī bija pārāk egoistiski sarūgtināta, jo citādi šai vēstulei būtu bijis jābūt par izlīdzinātāju: „Ļauj man vēl par tavu vēstuli pateikties! Ļauj man vienu acumirkli aizmirst, cik daudz sāpīga tā satur! Mana mīļā! Uz ceļiem nometies es tevi lūgtin lūdzu (*fussfällig, flehentlich*), atvieglini man manu atgriešanos pie tevis, lai man nevajadzētu palikt trimdā tālajā pasaulē! Piedod man cēlsirdīgi visu, visu,

ko pret tevi esmu nogrēkojies un pacel mani! Saki man bieži un daudz, kā tu dzīvo, kā tev labi klājas, ka tu mani mīli... Nekas pasaulē man nevar aizstāt to, ko es tevī, ko es mūsu attiecībās zaudētu." Viņš arī nožēlo, ka nav viņai jau iepriekš pateicis savu aizbraukšanas nodomu. Gētes vārdi pārsteidz ar savu pazemību, sevišķi ja ņemam vērā, ka rakstītājs vairs nebija jauneklis. Ja kāds spēj teikt „piedod“, ja ieskata savu vainu, tad lielajā dvēselē rūgtumam būtu jāizzūd, bet Šarlotes dvēsele bija savilkusies pipara graudā. Saņēmusi Gētes dienas grāmatas lapaspuses, viņa gan mazliet apmaigojās, bet viņa nevarēja aizmirst, un tie, kas to nespēj, to draudzība vienmēr apdraudēta. Fon Šteina kundze piederēja pie tām nelaimīgajām dabām, kuŗu dvēseles vātis nekad neslēdzas pilnīgi.

Lielo sāpju priekšnojautu viņa pārdzīvoja, laisof no Itālijas atsūtīto un tur pabeigto Egmontu. Klerchenas tēls viņu gauži uztrauca, jo Klerchenai bija viss tas, kas viņai trūka: tā bija jauna, vesela, nesarežģīta meitene no vienkāršas tautas. Līdz šim Šarlote bija pieradusi sevi spoguļot Gētes darbos, bet Egmontā viņa izbīlī ieraudzīja svešu sievietes tēlu. To viņa nevarēja panest. Viņa zināja, ka Gēte dzejā mēdza ietvert vissubjektīvākos pārdzīvojumus, un tādēļ bija pārliecināta, ka Gētem arī reālajā dzīvē ir sava

Klerchena: Gēte savus tēlus parasti neradīja no fantazijas vien. Bet šoreiz Šarlote fon Šteina bija maldījusies. Šī vienkāršā meitene no tautas, bez gara un izglītības, kuņas priekšrocības bija jaunība, veselīgums, jutekliskums, spēja upurēties un atdoties, bija tikai fantazijas tēls, Gētes ilgu veidojums. Par spīti Gētes lielajiem un mazajiem romantiskajiem piedzīvojumiem Itālijā, greizsirdībai vēl nebija faktiskā iemesla, un tomēr šai greizsirdībai bija iemesls: Klerchena bija radusies nevis pieredzē, bet ilgās, vēlēšanās. Un iecere, vēlēšanās ir faktiskā pārdzīvojuma radītājas. Kristjane Vulpiuss bija atradusi savu ietvērumu Gētes mākslā vēl pirms tā bija pārādījusies dzejnieka dzīves ceļā.

Gētem 1787. gads Itālijā bija viens no laimīgākajiem, turpretim fon Šteina kundzei tas bija viens no drausmīgākajiem. Divu cilvēku draudzībā parasti rodas plaša, ja vienam smaida laime, bet otram jābrien sāpju purvs. Fon Šteina kundzei tagad bija 44 gadi. Āpziņa, ka viņu mīl, apbrīno, dievina, viņu bija padarījusi pievilcīgu, viņai piešķīrusi īpatnēju daiļuma veidu — iekšēju mirdzēšanu. Bet kopš Gēte bija aizbraucis, mierīgas pašapziņas vietā stājās sirdsēsti, šaubas, greizsirdība, un šie naidnieki cilvēku ātrāki sadrupina nekā gaļu virkne. Viņa bija dzīvojusi Gēfē, turpretī viņš caur viņu bija dzīvojis visumā. Viņa Gētem bija tikai medijs, bet

viņai Gēte bija visums. Te slēpjas traģikas mezglis un nevis viņas vecumā vai arī viņas pamatofā vai nepamatofā greizsirdībā, viņas atzīstamā vai apšaubāmā skaistumā u. t. t. Gēte, zaudējot fon Šteina kundzi, zaudē kaut ko ļoti dārgu, bet tikai kaut ko. Turpretī viņa, zaudējot Gēti, zaudē visu. Viņa pati sev palika par nastu. Ar Gēti kopā viņa bija kāpusi kalnā, no augstās kalnu galotnes noraudzījusies pasaulē. Ar vīru kopā viņa jutās kā aukstā pagrabā ar gluži maziem logiem.

Kamēr Gēte Itālijas gaismā brieda jaunam pilnīgumam, fon Šteina kundzes dzīve ieģūlas tumsā. 19 gadus vecais dēls Ernests grūti slimo, viņa to ved uz Karlsbadi, bet ceļā dēls mirst, un turpat nejaušā piestātnē, Vildentālā, viņš jāapbedī. Šai laikā arī vīra slimība pasliktinājas. Pēdejos gados viņa prāts aptumšojas, nervozs un iekairināts viņš moka savus tuviniekus. Šillers par Šarlotes vīru kādā vēstulē izsakās, ka tas esot tukšs radījums, *ein Kopfhänger*. Dzīve ar nemīlamo vīru, pie kuŗa viņa saistīja tikai pienākums, taģad, kur viņš neizdziedināmi slims, kļūst par nepārtrauktu mocību. 1788. g., proti, tai gadā, kad Gēte, jauna sprieguma pilns, atgriežas no Itālijas, fon Šteina kungu piemeklē trieka, kas paralizē labo roku. Turpmākos gados stāvoklis pamazītnēji pasliktinās, beidzot 1793. g. — taisni Šarlotes 51. dzimšanas dienā

— fon Šteina kungs mirst. Šai laikā arī radās
financiālas grūtības. Šarlote pati neprata lāgā
kārtot savas dzīves saimniecisko pusi, un izrādī-
jās, ka arī vīra saimniekošana nebija nodroši-
nājusi viņas materiālo stāvokli. Dēls Fricis jau
bija pieaudzis, bet nekā vēl nepelnīja, viņa pati
šai laikā daudz slimoja, bija saistīta pie mājām,
kas viņai likās kā cietums. To bez rūgtuma
spētu izturēt tikai prometejiska daba, radītājs
cilvēks, kas, savas sāpes izlējis darbā, tiek tām
pāri. Tāda Šarlote nebija, viņai bija daudz vē-
rtīgu īpašību, viņai bija apbrīnojama inteliģence,
bet radoša viņā nebija nekā. Tādēļ viņa krita.
Un jo no augstākas vietas kāds krīt, jo sāpīgāks
kritiens. Gētes projienē viņa pārvaldīja tā mā-
ju. Tā bija dvēseles spīdzināšana, redzēt visas
tik labi pazīstamas lietas, redzēt visu to, kas
saistīts ar mīlamu cilvēku, — viņa grāmatas,
viņa kolekcijas, viņa puķes, — un apzināties
paša cilvēka nerasniedzamo tālumu. Drausmi
top, iedomājoties Šarlotes vienpatīgos klejoju-
mus Gētes istabās. Mēs tuvcilvēku varam pie-
spiest, lai tas pildītu pienākumu, mēs varam
piespiest, lai tas paliktu ar mums vienā telpā,
bet mēs nevienu cilvēku nevaram piespiest, lai
tas mūs mīlētu. Nav tādas varas pasaulē, kas
to spētu panākt. Un, ka tas tā ir, tā ir viena
no lielākām nežēlībām.

Par fon Šteina kundzes vērtīgumu, par viņas kultūru, viņas inteliģenci, viņas niansēm bagāto dabu, nav iemesla šaubīties. Ja tikai Gēte vien viņu būtu cienījis, tad varētu teikt, ka dzejnieka fantāzija viņu izpušķojusi brīnumainām īpašībām, nevis viņas vērtīgums, bet dzejnieka fantāzija to pacēlusi pāri visām sievietēm. Bet tā tas nebija. Veimarā visa sabiedrība orientējās pēc Šarlotes spriedumiem, laika biedru atsauksmes liecina, ka viņa Veimaras sabiedriskā dzīvē „uzdeva toni“, kuram tad pievienojās koris. Viņa bija gaumes noteicēja, mākslas un literatūras jautājumos autoritāte, viņas izteiktos spriedumus atkārtoja kā aksiomu, par kuŗu neklājas šaubīties. Ne velti viņa bija tā, kas Gēti iedvesmojusi rakstīt pazīstamo sentenci: „*Willst du wissen was sich ziemt, so frag bei edlen Frauen an.*“ Un arī otrs Gētes izteiciens — „cēls cilvēks pievelk cēlus cilvēkus“ — piepildījās viņas mūžā. Liela loma viņai piekrīt Šillera dzīvē, un tas jo sevišķi nozīmīgi, ja zinām, ka Šillers bija ārkārtīgi daudzprasīgs, ikdienišķi cilvēki viņu atbaidīja. Lielu mērauklu viņš lietoja ne tikai mākslā, bet arī dzīvē. Kā tas jau parasts patētiskām dabām, viņa spriedumi bija asi, nesaudzīgi. Raksturodams savu dzīvi Veimarā, viņš par fon Šteina kundzi raksta: „Vislabākā no visiem bija fon Šteina kundze, patiesi īpatnēja, interesanta personība, ar viņu iepazīstoties

es labi sapratu, ka Gēte tik pilnīgi pie viņas saistījies. Skaista viņa nekad nav varējusi būt, bet viņas seju raksturo maīga nopietnība un bieži gluži īpatnēja atklātība. Šai sievietei pieder vairāk kā 1000 Gētes vēstules, un vēl Itālijā būdams, viņš viņai rakstījis katru nedēļu. Saka, ka viņu attiecības ir gluži tīras un nevainojamas.“ Un kādā citā vietā viņš runā par Šarlotes „skaisto nopietnību“, atzīmē, ka viņa interesējoties par visu, kas ir patiess un cēls. Viņš viņu raksturo kā izcilu dabu. Šillers bija 17 gadus jaunāks nekā Šarlote. Viņa ar jauno, patētisko dzejnieku sadraudzējās, kad viņai bija jau 50 gadu: pati jau sirma būdama, viņa prata vēl saistīt izcilus garus un vest tos augšup. Tas bija viņas nopelns, ka Veimaras hercogs Šilleram maksāja algu. Visādi viņa gādāja, lai jaunajam dzejniekam pašķirtos ceļš, viņas nopelns pa daļai arī ir, ka Šilleram piešķīra muižniecības diplomu. Šillers viņu cienīja, apbrīnoja un līdz pat mūža beigām bija viņai pateicīgs. Kā zināms, Gēte sākumā pret Šilleru bija visai vēss un atvairīgs, un abu dzejnieku vēlākajā draudzībā Šarlotei piekrīt vienotājas, ceļa līdzinātājas loma. Draudzība pret Šilleru, kā arī daudzi citi fakti, liecina, ka nav iemesla runāt par fon Šteina kundzes lielo vēsumu un egoismu, kā to dara daži viņas biografi. Kamēr Gēte bija Itālijā, viņa ciešāk sadraudzējās

ar Šarloti fon Lengefeldi, Šillera nākamo sievu, kas tūri vai pielūdza fon Šteina kundzi. Ja fon Šteina kundze būtu bijusi egoistiska, kā to apgalvo daži viņas biografi, viņa nebūtu bijusi spējīga sadraudzēties ar jaunākām sievietēm. (Šarlote fon Lengenfelde bija 24 gadus jaunāka par Šarloti fon Šteinu.) Abas šīs sievietes saistīja smalkjūtīga draudzība, kas visai raksturīga draudzības kulta laikmetam, kur draugam bija tikpat cēla un daudzskanīga nozīme kā mūsu dienās dzimtenei. Tas bija laiks, kur cilvēks nevis kādā zemes gabalā, bet vairāk kādā idejā, vai vēl vairāk, kādā cilvēkā meklēja un atrada dzimteni. Laipni un gudri fon Šteina kundze gādāja par Šarloti fon Lengenfeldi un Šilleru, un to viņa spēja tai laikā, kad viņas pašas sirds aiz sāpēm asiņoja. Par viņas dabas bagātību liecina arī tas, ka pat pēc lūzuma ar Gēti, kas viņu tik dziļi aizvainoja un nomāca, viņa vēl prata iegūt un saistīt draugus. Te minams ne tikai Šillers un viņa līgava, bet arī hercogiene Luiza, hercoga Kārļa Augusta sieva. Hercogiene Luiza bija izcila, neparasti gudra un skaista sieviete, kurai savu apbrīnu neliedza pat Gēte un Napoleons, bet vienīgi viņas vīrs, pats hercogs, palika vēss, un tā bija viņas dzīves lielā sāpe. Šarlotei bija 34 gadi, Luizai 20, kad viņas sadraudzējās, un šī draudzība ilga visu mūžu.

Lai vispusīgāk zīmētu fon Šteina kundzes portreju, minēsim vēl Gētes drauga Knebela spriedumus par viņu. Knebels, asprātīgs, gudrs vīrs, ko laika biedri slavēja par labu cilvēku pazinēju, uz Veimaru bija ataicināts kā prinča audzinātājs. Ar Šarloti viņu saistīja ilggadīga draudzība, un kādā Knebelam rakstītā vēstulē Šarlote, Gētes projienu laikā Itālijā, ļoti atklāti raksta: „Es neesmu vairs tik laba.“ Šī ļoti sāpīgā pašatzīšanās rāda, ka Šarlote pati sevi tiesājusi un savā rūgtumā mocījusies. Knebels savai mātai rakstītā vēstulē Šarloti raksturo kā „neparasti labu sievieti“, „viegli iekairināmu, smalku dabu.“ Viņš viņu nosauc par visvērtīgāko sievieti Veimarā, un šis spriedums sevišķi nozīmīgs tādēļ, ka Knebels, kas fon Šteina kundzi redzēja vai katru dienu, viņu ļoti labi pazina. Kādā vēstulē viņš runā par viņas rakstura skaidro un noteikto līniju, par viņas bezkaislīgo dispozīciju, par viņas smalko zināšanas kāri un piemetina: „Viņa izveidojusies par būti, kurai līdzīgu nāksies grūti atrast visā Vācijā.“ „Bez entuziasma, bet apbalvota ar garīgo siltumu, viss sapratīgais un cilvēcīgais viņu saista, viņa ļoti izglītota un viņai smalks fakts, pat veiklība mākslas lietās.“ Šai pašā vēstulē vēl dīvains atziņums — „ar tādām īpašībām jāpieder vairākiem“.

Bieži draudzība irst tādēļ, ka draugi nevienādas inteliģences, bet Gētes un fon Šteina kun-

dzēs gadījumā neapšaubāmi, ka šeit sastapās divi garīgi augstvērtīgi, izcili cilvēki. Un tomēr —.

Gētem šķiršanās no Itālijas bija ārkārtīgi grūta. Āsarām acīs viņš aizbrauca no mūžīgās pilsētas. Dienvidus ģiedruma svētīts, nobriedis viņš atgriezās Veimarā, ne vairs tas pats, kas aizbrauca, bet viņa arvienu vēl bija tā pati, ne jau gluži tā pati, — drusku vecāka, iekairinātāka, smagos pārdzīvojumos un vientulībā nogurusi. Ja Gēte, atgriezies no Itālijas, būtu aizbraucis uz kādu citu pilsētu, Šarlote fon Šteina viņa atmiņās laikiem gan būtu dzīvojusi kā Terēze fon Brunsvika Bēthovena priekšstatā — mūžīgā vismiļā, nemirstīgā vismiļā. Bet viņš atgriezās tai pašā šaurajā tenkotāju Veimarā. Dīvainā kārtā Šarlote nenojauta, ka tam, kas atiecību gredzenam negrib ļaut sarūsēt, drauga sejā katru dienu jāskatās, it kā tas būtu pirmais satikšanās brīdis. Ja fon Šteina kundze Gēti būtu saņēmusi atvērtu, atsaucīgu sirdi, sevi slēpdama savu rūgtumu un aizvainotību, viņas tēls kultūras vēsturē dzīvotu neaptumšots kā Ifigenijas un Leonoras cēlais prototips, kā sieviete, kas no Gētes saņēmusi vislielāko vēstuļu skaitu un kas dzejniekam bijusi tuvāka nekā jebkura cita sieviete. Ja viņa savas sāpes sevī būtu apbedījusi, nevienu uz šīm bērēm neaicinādama, ap viņas galvu vīfos paš aizliedzīgas uzpurētā-

jas staru vainags. Bet Kristjāni Vulpiusu viņa tomēr nebūtu bijusi spējīga izvītrot no Gētes dzīves, jo Gētes daba un raksturs prasīja dzīves partneri, kas mājas dzīvi pārvērš siltā un omulīgā lizdā. Vēl pirms lūzuma ar fon Šteina kundzi, vēl pirms fon Šteina kundze savas sirds durvis bija aizvērusi, Gēte, kā jau teikts, Egmontā jau bija glorificējis Klerchenas — Grietiņas radnieces — sievišķīgo probežotību.

Ja tiem, kas reiz garīgi bijuši vistuvāki, jā-sastopas šaurā telpā bez šā garīgā tuvuma, tad asas katastrofas neizbēgamas. Pēc gandrīz diviem gadiem — 1788. g. 18 jūnijā — Gēte atgriezās Veimarā.

Pār abu draugu atkalredzēšanos spīdēja nelaimīga zvaigzne. Gēte bija depresīvā garastāvoklī, fon Šteina kundze iekairināta. Pirmo reizi atkal sastopoties, viņi skaidri zināja, ka attiecības slīd lejup, lūzums iekšķīgi jau noticis, vēl tikai tam ārīgi jādokumentējas. Daudzprasīgā Šarlote vēl arvienu nebija piedevusi, ka draugs aizbraucis uz Itāliju viņai nekā neteicis. Un atgriezies viņš neizskaidroja nekā, neatvainojās, bet stāstīja par Itāliju, it kā viss būtu pilnīgā kārtībā, un viņa rotaļājās ar savu klēpja sunīti, labi zinādama, ka Gēte suņus nevar ciest. Viņas priekšā vairs nestāvēja ilgu pilnais Taso dzejnieks, bet sevī drošais, pārliecinātais Egmonta autors, un šī pārvērtība bija notikusi bez

viņas svētības. Šo netīkamo situāciju Gēte vēlāk notēlojis savā stāstā *Die guten Weiber*, jau nekļūst, atgriezies no ceļojuma, savai draudzenei grib stāstīt ceļojuma iespaidus, bet tā niekojas ar sunīti, un viņš, vēlāk atskatīdamies uz savām attiecībām ar šo sievieti, atzīst, ka atsvešināšanās galvenais vaininieks bijis sunītis.

Cik dziļi fon Šteina kundze Gēti mīlējusi, liecina viņas dziļais naidis. Viņa Gēti nīda tā, kā nestīpras dabas nīst, kur grib un vairs nedrīkst mīlēt. Viņa savas stīprās jūtas nevarēja noklusināt, un nevarēdama tās virzīt pozitīvā virzienā, virzīja negatīvā — pārvērtā naidā. Gēte vēlākos gados, atcerēdamies šo laiku, saka, ka toreizējie labākie draugi viņu noveduši līdz izmisumam, reiz dievinātā sieviete viņam kļuvusi galīgi sveša. Kā tas iespējams? Cilvēku, sevišķi kalnu kāpēju, attiecības norit posmveidīgi: vienā attīstības posmā nepieciešamie cilvēki — ja nekāpj līdz — jau nākamā posmā top svešāki, un trešā posmā vairs tik tikko saskatāmi. Tikai ļoti reti, tikai izņēmumos gadījumos cilvēks cilvēku pavada visu mūžu, nezaudējot garīgā tuvuma intensitāti. Kā tādas mūžīgas draudzības piemēru te, paliekot literatūras vēstures robežās un nepārejot romānu plāksnē, varētu minēt Kirī un arī Brauningu laulību. Par atsvešināšanās posmu Gēte, kas katru dvēseles rosni mēdza ietvert dzejā, dīvainā kārtā, cieta klusu, bet

Šarlote par to visur runāja. Kad viņi abi satikās, nebija vairs ne iedvesmes, ne apģarotības, viņi apmainījās tikai ar garlaicību. Gēte gaužām pūlējās, lai šķiršanās būtu laipna, vienā no savām tā laika atvadas vēstulēm viņš ļoti bruņnieciski raksta: „Es tev vismazāk kaut ko drīkstu pārnest, jo katrā lēsē es palieku tavs parādnieks.“ Jau 1786. g. Šarlote bija atprasījusi savas vēstules, tātad atsvešināšanās bija notikusi vēl iekām Gēte bija saistījies ar Kristjāni, un tādēļ būtu aplam Kristjāni uzskatīt par naida iemeslu. Āpmēram mēnesi pēc tam, kad Gēte, atgriezies no Itālijas, vēsi un sveši bija apciemojis fon Šteina kundzi, viņš sastapās ar Kristjāni.

Savādi, ka tenkotājā Veimarā Gētes attiecības ar Kristjāni Vulpiusu ilgi palika slepenas. Fon Šteina kundze uzzināja par tām tikai pēc kādiem deviņiem mēnešiem, un uzzināja to gluži nejauši. Viņai bija ārkārtīgi sāpīgi, ka Gēte atkal viņai nebija uzticējies. No viņa paša piezīmēm mēs zinām, ka saītes ar Kristjāni viņu saistījušas sākot ar 1788. g. 13. jūliju, bet tai laikā viņš Šarlotei vēl rakstīja pazemīgi draudzīgas vēstules.

Viņi tagad sastopas tikai sabiedrībā. Fon Šteina kundze dzīvo arvienu vientuļāki. Gēte, turpretī, taisni šai laikā bija kārs uz visāda veida izpriecām, viņš labprāt piedalās dzīrēs tik bieži, ka pat hercogs par to sāk uztraukties.

Kādā vēstulē fon Šteina kundzes dēlam Gēte no Jēnas raksta: „Manas spējas pieaug, bet mans tikums mazinājas.“ 1789. g. 20. februārī viņš pēdējo reizi Šarlotei rakstīto vēstuli noslēdz ar ilgos gados parasto formulu: „Mīli mani“.

Tagad mēģināsim raksturot, kāda bija tā būte, uz kuŗu vērsās viss fon Šteina kundzes naids un kas bija Gētes sieva divdesmitastoņus gadus? Kad Gēte no fon Šteina kundzes aizgāja pie Kristjānes, pirmajai bija 47 gadi, un otrai 22. Tas vien jau pasaka daudz, pasaka nežēlīgi un skaidri. Fon Šteina kundze negribēja atkāpties, viņa prasīja, lai Gēte pārtrauktu savas attiecības ar Kristjāni. Gēte ilgi vilcinājās ar atbildi, viņš ne labprāt rakstīja nepatīkamas izskaidrošanās vēstules, kā vispār vairījās no visa nepatīkamā, bet beidzot 1. jūnijā viņš atbild. Šai vēstulē viņš Šarlotei pārmet sīkumus, piemēram, pārlietu pieķeršanos kafijai, ko pats nevarēja ciest, — ja nevar pasacīt galveno, tad meklē vainu sīkumos. Bet pat vēl šai vēstulē ir iespēja saprasties, ir tuvuma ilgas, viņa sirds nav aizmirsusi un nav aizvērusi. Pēc nedēļas viņš raksta vēl otru vēstuli: „Es neesmu pazinis lielāku laimi, kā uzticību pret tevi, un šī uzticība kopš sākta gala bijusi neaprobežota.“ Šī vēstule ļoti sirsnīga, un sirdij, kas tai neatvērās, vajadzēja būt vai nu rūgtumā sarūsējušai, vai arī rūgtumā kļuvušai tik mazai, ka nespēja vairs

sevī ietvert lielumu. Viņš lūgtin lūdzās: „Dā-
vini man savu uzticību.“ Uz šo vēstuli Šarlote
vairs nav atbildējusi, viņa aizsītusi savas sirds
durvis. Bez žēlastības viņa uzbruka dzejnieka
mīļākai un arī pašam dzejniekam. Šarlote ar
savu negatīvo spriedumu pret Kristjāni Vul-
piusu nestāvēja savrup. Vai visa Veimara bija
viņas pusē. Cik vienbalsīgi laikmeta biedri cil-
dināja Šarloti fon Šteinu, tik vienprātīgi notiesā
Kristjāni Vulpiusu. Vienīgi Gētes māte aizstā-
vēja savu dēlu, sacīdama, ka izsalkušais, kas
ilgi badojies, sēžoties pie bagātīgi klāta galda,
aizmirst visu pārējo. Viņa dēlam rakstītās vēstu-
lēs Kristjāni ļoti zīmīgi sauc par „Bettschatz“,
bet Herdera sieva Gētes mīļāko nosauc par
mauku. Šillers un viņa sieva bija tik sašutuši
par Gētes izvēli, ka pilnīgi ignorēja Kristjāni.
Kad Šillers pie Gētes ciemojās, Kristjāne ne-
drīkstēja rādīties. Gadiem fon Šteina kundze
neciemojās Gētes mājā, tā demonstrēdama savu
antipatiju pret nama māti. Kad viņa reiz, ale-
jas solā sēdēdama, redzēja Gēti un Kristjāni
gaŗām ejot viņa savu seju aizklāja ar saules
sargu, it kā vairīdamās no neganta skata. Vēlāk,
kad nāca izlīguma gadi, viņa šad tad gan ap-
ciemoja Gēti, bet Kristjānei tais reizēs bija jā-
paliek prom. Tikai 1808. g., pēc daudziem smā-
giem notikumiem (pēc Šillera nāves, Jēnas ka-
tastrofas, Gētes bīstamas slimības) fon Šteina

kundze sevī pārvar naidu un aiziet uz Kristjānes rīkoto tēju. Par Kristjāni runājot, viņa to parasti sauc „das Kreatürchen“ — radībiņa. Šillera sieva, kas arī pat vēl pēc vīra nāves boikotēja Gētes sievu, tai dāvājusi palamu „die dicke Hälfte“ — resnā puse. Visnaidīgākā bija Beīna fon Ārnima. Gleznu istādē reiz norisinājās gaužam neglīta scēna, kur Beīna izmeta visas pil-sētas tenkas Kristjānes priekšā, un atklāti to nosauca tā, kā viņas naidnieki to Veimarā sauca — „Blutwurst“ — asinsdesa. Temperamentīgā Kristjāne atbildēja ar pļauku. Gēte aizstāvēja savu sievu, Beīnu nosaukdams par „Tollhäuslerin.“ — ārprātiece.

Kristjānes tēls mums veidojas daudz skaidrāks nekā fon Šteina kundzes tēls, ne jau tādēļ vien, ka uzglabājušās Kristjānes vēstules, viņas būti-bas tiešais liecinājums, bet arī tādēļ, ka viņas raksturs tik vienkāršs un nesarežģīts, cik komplicēts un neparasts fon Šteina kundzes raksturs. Būtes kā Kristjāni var pieņemt un atraidīt, bet tās pārprast ir gandrīz neiespējami. Turpretī Šarlote ir viena no tām dabām, ko pārāk viegli var pārprast. Vācu literatūras vēsturē vērojami divi posmi attiecībā pret Kristjāni. Vecāki literatūras pētnieki Kristjāni, ar kuŗu Gēte nodzīvojis 18 gadus nesalaulājies un pēc tam vēl laulībā 10 gadus, visādi degradējuši, bet pēdējā laikā pieliktas lielas pūles, lai viņu

cēlinātu, jā, pat padarītu par varoni. Pārspīlēts ir kā vienā tā otrā virzienā. Viņa nebija ne mauka, ne varone. Ja sakoncentrējam visas ziņas, kas uzglabājušās par viņu, tad rodas iespaids, ka viņa bijusi jutekliski spēcīga, primitīva, lai neteiktu pavulgāra daba, kurai piemita ļoti sievišķīgas īpašības: viņa prata vīrietim kalpot un to apbrīnot. Dižgari ne reti izraugās tādas sievietes par savām dzīves biedrēm, jo tās nenogurdina un ir visērtākās. Psihologi labi saprotami, ka Gēte, kas savās krūtīs gribēja izbaudīt to, kas visai cilvēcei lemts, pēc vienpadsmit tuvības gadiem ar fon Šteina kundzi, piegriezās Kristjānei. Ne velti viņš teicis: „*Lass in den Tiefen der Sinnlichkeit Uns glühende Leidenschaften stillen.*“*

Šarlote bija pārāk viegli aizvainojama, Kristjānei bija tik kustīgs un elastīgs temperaments, ka visi aizvainojumi aizšalca viņai garām kā vējš. Viņas instinktu dzīve bija tik spēcīga, ka viņai nevajadzēja apliecinājuma no ārienes, viņa nepazina mazvērtības izjūtu. Ja ap Šarloti bija kaut kas no klostera atmosfairas, tad ap Kristjāni — kaut kas no dzīvu mājas. Viņa labprāt dzēra vīnu, dejoja, labprāt uzturējās trokšņainā komēdiantu un aktieņu sabiedrībā, un tos arī

* Bez atmaņas grimstot saldkāres dzelmēs,
Lai dzesējām degošo kaislibu svelmes.

aicināja pie sevis ciemā. Interesanti salīdzināt Gētes Šarlotei un Kristjānei rakstītās vēstules. Šarlotei rakstītās vēstulēs ģeniālā dzejnieka roka tiecas noplūkt zvaigznes un tās nolikt pie mīļotās sievietes kājām, Kristjānei rakstītās vēstulēs omulīgais ģeheimrāts ilgojas pēc siltas krāsns. Posmu ar Šarloti visvairāk raksturo dzejolis „*Der du von dem Himmel bist*“ un bieži lietotais vārds „*edel*“. „*Edel sei der Mensch, hilfreich und gut... Ein edler Mensch zieht edle Menschen an... Frag bei edlen Frauen an...*“, posmu ar Kristjāni raksturo Romiešu elegijas un Venecijas epigrammas. Attiecībās ar Šarloti virmo entuziasms, attiecībās ar Kristjāni — apmierinājums, bet tas nebija tik liels, kā to daži jaunlaiku vācu biografi apgalvo. Viens no Gētes labākajiem biografiem, Lištenberže (Lichtenberger), ļoti pareizi saka: „Ja Gēte ar Kristjāni būtu bijis tik laimīgs, kā to domā tie, kas par ģenija pazīmi uzskata spēju neklūdīties partnera izvēlē, tad viņš pusi no katra gada nebūtu pavadījis ārpus mājas.“

Pēc nemierīgām dienām Veimarā, oktobrī, 1806., kad Kristjāne drosmīgi aizstāvēja savu ģeheimrātu pret Gētes guļamistabā iebrukušiem franču marodieriem, Gēte ar viņu salaulājās, ko Šillers nosauca par nepiedodamu bezgaršību. Kristjāne Gētem dzemdējusi 4 bērnus, kas visi, izņemot Augustu, drīz pēc dzimšanas miruši.

Gētes un Kristjānes attiecības sevī neslēpj problēmas: tās ir cilvēcīgi saprotamas un ikdienišķas, līdzīgas var atrast gan sīko, gan lielo cilvēku dzīvē, bet savā liksmībā un savās sāpēs neizdibināmas dzelmes sevī slēpj Gētes attiecības ar fon Šteina kundzi. Varētu sastādīt viņas Gētem veltīto izteicienu sarakstu no 1790. g. līdz 1795. g., lai parādītu, kādas vērmeles aug viņas sirdī. Viņas dēls Fricis joprojām palika draudzīgās attiecībās ar Gēti, bet Fricim rakstītās vēstulēs atspoguļojas mātes rūgtums: viņa runā par „nabaģa“, par „nožēlojamo“ Gēti. Ar sīkumainu gandarījumu viņa konstatē katru Gētes saīgumu, raksta, ka viņš tad un tad izskatījies „dickmürrisch“, ka viņš zaudējis savu slaido figūru, ka tapis „entsetzlich dick“ — šausmīgi resns u. t. t. Visnesimpatiskākais, ko fon Šteina kundze darījusi, un ko varbūt vispār mīlētāja sieviete darījusi, bija uzrakstīt un atdot atklātībā drāmu Dido 1794. g. Kā jau teikts, fon Šteina kundze nebija dzejniece. Dido — šo vārdu savārstījumu, ko grūti nosaukt par drāmu, viņa rakstīja, lai atriebtos, lai pazemotu to, kas viņu, pēc viņas domām, tik lielā mērā bija pazemojis. Šī nožēlojamā luga norisinās kaut kur Āfrikā. Nedabīgi cēlas sievietes ir Šarlotes līdznieces, nedabīgi nekrietni vīrieši — Gētes karikatūras. Bez asprātības un humora viņa Gēti šaržē barbara un blēža Oģona tēlā. Šai

drāmatiskā sarakstījumā viena no cēlākām sievietēm saka Ogonam — Gētem: „Es savu drošību negribu ielikt tavās rokās, jo tava morāle atkarājas no tavas virtuves.“ Pats Ogons — Gēte saka: „Skatāties uz manu dubultzodu, manu labi noapaļoto vēderiņu, maniem ikriem! Lūk, es vaļsirdīgi atklāšu savu noslēpumu: cēlas sajūtas ceļas sačervelējušā kuņģī.“ Ir tur arī teikts, ka pat visnenozīmīgākais dzejnieks spēj atrast tādu sievu, kas viņu pielūdz un viņa aušības apbrīno. Fon Šteina kundze savā nesavaldāmā īgnumā profonē Gētes viņai teiktos un veltītos vārdus. Gētes vēstulju izteicienus viņa izlieto persiflažei. Savu mīlestības mistēriju viņa pati savām rokām pārvērš pamfletā. Šo viņas rīcību varētu salīdzināt ar Žoržas Sandas atriebi pret Šopēnu bezgaumīgajā romānā *Elle et lui*, bet Žorža Sanda bija sieviete dromedārs, kuņas sabradātājas kājas nesaudzēja smalkus asnus. Viņas sirds gan bija spējīga un spēcīga, bet ne jau uz smalkām rosmēm. Viņa ar dūri sita uz galda, bet fon Šteina kundzei pietika pacelt savu smalko roku, lai korrigētu sabiedrības aplamus spriedumus. Viņa taču piederēja pie tām cēlajām sievietēm, kuņas vienmēr zina, kas pieklājas. Un tomēr: nav cita dokumenta literatūras vēsturē, kur sieviete naidā pret neuzticīgo vīrieti tik bezgaumīgi un nekrietni sevi un mīlamo cilvēku būtu atkailinājusi.

Mēdz gan teikt, ka neviena ienaidnieka bulta nav tik drausmīga, kā mīlestībā atraidītas sievietes atriebe. Varbūt, ka fon Šteina kundze vairāk nekā pašu Gēti mīlēja viņa mīlestību, viņa dievināšanu, savu caur Gēti ideālizēto spoguļtēlu, jo citādi grūti izskaidrot viņas žultainos izvirdumus. Viņas drāmatiskā savārstījumā Dido zūd bijība reiz pārdzīvotā priekšā, un šai ziņā viņas Dido varētu salīdzināt ar D'Annuncio Uguni, ja diletantes darbu drīkst salīdzināt ar mākslinieka darbu. Ne jau Gēti fon Šteina kundze nomelnojusī, bet tikai pati sevi, tāpat kā D'Annuncio ar romānu Uguns nav kaitējis Eleonorai Dūzei, bet pats sev. „Drāma“ Dido atklāj sievietes aizvainoto patmīlību visai nožēlojamā veidā, D'Annuncio Ugunī — baudkārā vīrieša kailo egoismu, bet par to runāsim vēlāk.

Pirmā mirklī liekas, ka nav iespējams, ka liels cilvēks izdara zemu darbu. Bet kas pazīst vairāk nekā tikai cilvēku ārieni un vārdus, zina: neviens cilvēks nav veidots tikai no vienas vielas, katrā, arī vislielākā un cēlākā cilvēkā ir zināma ligatūra, arī visdižākie cilvēki nespēj būt cēli visu savu mūžu bez pārtraukuma, tāpat kā nav tāda cilvēka, kas visu mūžu bez pārtraukuma spētu būt varonīgs, un kā nav tāda cilvēka, kas visu mūžu bez pārtraukuma spētu ticēt. Kā vislielākā ticētājā mīt kāds šaubu grauds, vislielākā varonī — baiļu atoms, tā arī viscēlākā rak-

sturā zemas rīcības iespējamības. Gēte pats izteicies, ka nav tāda nozieguma, ko viņš domās nebūtu izdarījis. Cilvēku krāsot tikai vienā krāsā, vienalga, vai tā būtu melna, balta, vai sarkana, nozīmē to falsificēt. Ja mēs kādu cilvēku nosaucam par cēlu vai varoni, tad nevis tādēļ, ka tas visu mūžu bez pārtraukuma tads bijis, bet gan tādēļ, ka cēlums vai varonība bijis viņa dzīves simfōnijas vadmotīvs, kas izaudzis no viņa būtības dzīlēm, iezīmējis un apvienojis visas viņa rīcības. Ja mēs viena nekrietna darba dēļ cilvēku pazudinām, tad būtu jāpazudina visi.

Veimaras sabiedrība kāri lasīja Dido. Dīvainā kārtā pat Šillers slavēja šā sacerējuma „skaisto, mierīgo un maigo garu“. Ko Gēte juta to lasot, mēs nezinām: viņš klusēja. Ne ar vienu vārdu, ne ar vienu žestu viņš savu reiz mīļoto nav pazemojis un uz viņas pazemojumiem nav atbildējis. Pēc Dido parādīšanās atklātībā viņš fon Šteina kundzei aizsūta savu Vilhelmu Meistaru! Dido, kas nebija bikts, bet bezgaumīgas apsūdzības raksts, neatvieglināja fon Šteina kundzes sirdi. Kādā tā laika vēstulē viņa izsakās: „Mana sirds pamazītnēji pārakmeņojas; man liekas, ka man kļūst arvienu grūtāk mīlestību un labestību kā izstarot, tā saņemt.“ Dido aplicina šos vārdus. Divus gadus pēc Dido iznākšanas, 1796. gadā, atkal sākās vēstuļu apmaiņa pēc 7 gadu ilga pārtraukuma. Intīmais tonis, protams, zu-

dis, bet Gēte pūlas saglabāt simpatijas. Viņš viņu uzrunā „Miļā draudzene“ viņa — „Miļais Geheimrāt“. Šais īsajās vēstulītēs bieži ir runa par bērniem, par septiņgadīgo Augustu, ko fon Šteina kundze sauc par savu mazo draugu, favorītu, kā arī par Frici Šteinu, Gētes „audžu dēlu“. Mazais Augusts ir miera pastnieks. Gēte labprāt vēlētos, lai kāds stars no Šarlotes bagātās dabas skārtu arī viņa dēlu 1796. gada pirmajā jau minētajā vēstulē viņš raksta: „Ātļaujiet arī turpmāk manam nabaga puisītim, lai viņš priecātos par Jūsu klātieni, un lai Jūsu tuvums viņu glītotu. Mani tas ļoti aizkustina, ka Jūs pret viņu izturaties tik labvēlīgi.“ 1796. gadā Gēte, pastaigājoties ar mazo Augustu, ierauga fon Šteina kundzi vienu sēžam uz sola. Viņš apsēžas viņai blakus, un viņi sarunājas kā vecos laikos, it kā gadījums ar saules sargu nekad nebūtu noticis. Turpmāko gadu vēsturiskie lieli notikumi aizklāja neglītos sīkumus. Kā agrākos gados fon Šteina kundze no Gētes saņem grāmatas: Don Kichotu, Makbetu u. c. Gēte fon Šteina kundzi aicina pie sevis, lai kopīgi varētu priecāties par kādu jaunu Kloda Lorenca gleznu, ko viņš visai cienīja. Pazemīgā pateicībā viņi abi sildījās Gētes lieluma atdzīvinātā draudzības reminiscences rēnajā saulē. Arī šīs pēdējā posma Gētes vēstules liecina par viņa bijību pret kādreizējo draudzeni: viņš zi-

nāja, kas samin reiz dievināto cilvēku, samin pats sevi. Mazā, Šarlotei aizsūtītā dzejolī viņš to uzrunā: *Holde Geberin* — cēlā dāvātāja. Un mēs, varbūt, pareizi darītu, atcerēdamies fon Šteina kundzi, viņai saglabājot cēlās dāvātājas vārdu, jo lieli cilvēki, stāvēdami pāri vispārīgiem likumiem, paši sevī izcieš savas darbības algu un — sodu.

Uz savu 83. dzimšanas dienu viņa no Gētes saņēma medaljonu ar viņa attēlu, bet viņa tēlu tā visu savu ģaŗo un grūto mūŗu nesusi mīlestībā un naidā. Pateikdamies par fon Šteina kundzes apsveikumu uz savu 77. dzimšanas dienu, Gēte raksta 1826. gada 29. augustā: „Simpatija (Neigung) un mīlestība, kas tieŗi kā kaimiņi sadzīvo kopā un uzglabājas cauri daudziem laikiem, ir visaugstākais, kas cilvēkam atļauts.“ Un tas arī ir visaugstākais, kas cilvēkam zemes virsū var tikt dāvāts, nevis tā mīlestība, kas spēj pārvērsties naidā, bet gan tā, kas vēŗsas mierīgā simpatijā — kā jūlija kvēlā saule atvasaras rēnā gaismā. Minētie vārdi ir pēdējie Gētes fon Šteina kundzei veltītie vārdi: viņa mira 1827. gada 6. janvārī, sasniegusi 85. dzīvības gadu. Savus tuviniekus viņa bija lūgusi, lai bēŗu gājiens neieŗu ģar Gētes māju, jo viņa zināja, ka Gēte tīri fiziski cieta no apbedīŗanas ainām. Un viņa, kas savu draugu dzīvē tik bieŗi bija skumdinājusi, to negribēja darīt pēdējā šīs zemes gaitā.

Bet viņas tuvinieki viņas lūgumu nav izpildījuši. Gēte, kas parasti nemēdza iet uz bērēm, arī šoreiz neaizgāja, viņu aizstāja dēls Āugusts.

Tā Gētes kultūrālais smalkums uzvarējis fon Šteina kundzes neapvaldīto naidu. Lai ietu kādus ceļus iedams, ne mirkli viņš neaizmirs, kādas bagātības reiz saņēmis no šīs sievietes. Un varbūt personības cēlumu nekas tā neapliecina, kā spēja pateicīgi saglabāt reiz saņemtās dvēseles dāvanas. Nepatīkami mūs aizkaŗ, kādu dārglietu redzot nevīžīgi nomestu ceļa putekļos, bet daudz briesmīgāku iespaidu atstāj, ja ceļa putekļos nomet dvēseles dārgumu. Gēte bija ne tikai dabas akmeņu, bet arī dvēseļu dārgakmeņu kolekcionārs. 1821. gadā, kad Kristjāne jau vairākus gadus bija mirusi, Gēte būdams 72 gadus vecs atskatīdamies uz savas dzīves guvumiem, pirmo vietu ierāda Šarlotei un Viljamam Šēkspīram, kā spēkiem, kas viņu visvairāk veidojuši. Kas šaubās par Šarlotes vērtību, lai palasa šo dzejoli, kur blakus lielajam traģēdiju rakstniekam mirdz šīs traģiskās sievietes tēls:

Vienai vienīgai piederēt,
Vienu vienīgo pielūgt spēt,
Kā sirdi un prātu tas vieno mums!
Lida! Tuvuma laime esi tu.
Viljam! Krāšņā zvaigzne pār kalngalu.
Kas esmu es, pateicos tikai jums.

Dienas un gadi ātri gaist,
Bet tajās stundās klusi kaist
Manas vērtības zelta pilnbriedums.

*

Konspektīvi skatoties uz šīm nesalīdzināmi bagātajām, labirintīgi sarežģītajām, visās varavīknes krāsās mirdzošajām attiecībām, mums atklājas viena no dzīves prieka-bēdu liknēm: 6 gadi Gēte cīnās par tuvību ar Šarloti fon Šteinu — 1775.—1781. Attiecību intensitāte abu cilvēku mijiedarbībā pamazītnēji pieaug, kamēr abi ceļotāji sasniedz kalnu galotni. 5 gadus viņi tur noturas: no 1781.—1786. Tad seko 9 gaŗi naida gadi kas sākas ar Gētes dēla Augusta piedzimšanu (1789.—1798.). 1798. g. atjaunojas vēstulju apmaiņa. Simfōniskās attiecības noslēdzas ar rēnu pēcspēli, kur visas kvēlās ogles apbērtas pelniem. Šis rāmais posms ir arī visgaŗākais. Tas ilgst 29 gadus, proti, līdz Šarlotes nāvei.

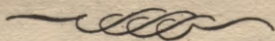
Ši likne runā pamācīgu valodu: atsvešināšanās temps divreiz ātrāks par tuvošanās tempu. Cilvēka mūžā visīsākie ir kalnu galē vadītie gadi, visgaŗākie — pelēkuma gadi. Grūtā cīņā iegūtu tuvumu nevar noglabāt kā veikalā nopirktu zelta ķēdi vai mīļu grāmatu, ko paņemam, kad tā mums vajadzīga un tad to noliekam atpakaļ, apziņā, ka pēc gadiem atradīsim to tai pašā vietā

ur. mirdzumā. Šie dati arī liecina, ka patieso, garīgā radniecībā dibināto tuvumu galīgi nekas nespēj iznīcināt: ja pašas saules vairs nav, paliek vakara blāzma vai atmiņa par to.

Mūžīgi šīs attiecības cilvēku atmiņā dzīvos kā pārbagāti mirdzošas garīgā un kultūrālā ziņā, un psiholoģiskā ziņā — kā traģiskas.

„Nekas liels netiek cilvēkam dāvāts, ko nepavadītu lāsts“ — nepilnīguma lāsts.

Rīgā, 1940. g.

ELEONORA DŪZE UN D'ANNUNCIO

aza, nabaģa, melnmataina italiete, ceļojošu aktieru bērns, dzimusi 1859. gada 3. oktobrī III. klases vagonā, top par dvēseļu karalieni. Miljonu cilvēki, rakstnieki, zinātnieki, valdnieki nolieca viņas priekšā galvu. 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā neviens gleznotājs, mūziķis, rakstnieks, filozofs nav tik dziļi saviļņojis Jauno un Veco pasauli kā Eleonora Dūze. Slimīga, nabadzīga meitene, kas kopš ceturtdzīvības gada bija piespiesta patī pelnīt maizi, un kuņģai visu mūžu bija jācīnās pret dilona spoku, uzvarēja pasauli ar savu ģaru. Jo talants jau ir ģara spēja objektīvizēties uzskatāmās formās. Varētu vēl vairāk teikt: ar savu radošo oriģinalitāti viņa bija ģenijs. Viņas lielumu nevar ietvert loģiskos termiņos, nevienam nav bijis iespējams atkārtot viņas veikumus, tos iemācīties vai iemācīt tos citiem. Neskaitāmas reizes ir aprakstīta viņas balss, krāsa, mūzika,

ritms, viņas melancholiskās maigās acis un „dievišķās rokas“, viņas tērpi, viņas pieceja lomai. Bet ja kāds cits to mēģinājis atkārtot, tad talantīgas dabas devušas kaut ko gluži citu, bet caurmēra — farsu. Neatdarināma ir viņas kosmiskā lieluma māksla, viņas traģiski skaistā, Antigonei radniecīgā personība, kuŗas izstarpjums dzīvos tik ilgi, cik ilgi cilvēkos dzīvos atmiņas par Vakareuropas mākslu.

Ka divi cilvēki ir tik līdzīgi, ka tos varētu samainīt, tas nekad negadās dzīvajā dzīvē, bet tikai nedzīvajās otras šķiras komēdijās. Uz jo augstākas kultūras pakāpes atrodas cilvēks, jo diferencētāks, jo vienreizīgāks tas kļūst. Meža roze līdzinās meža rozei, bet cilvēka kultūra ir radījusi neskaitāmi daudzas, savā skaistumā, formā, krāsā un smaržā atšķirīgas dārza rozes. Mežonis līdzīgs mežonim, bet kultūra cilvēka dārzā izveidojusi īpatņus, nelīdzīgus citu citam, ar neatkārtojamu dvēseles un gara arõmatu. Ja sacītais zīmējas uz caurmēra cilvēkiem, tad jo sevišķi uz māksliniekiem. Jo dziļāku mākslu sevī slēpj kāda glezna, mūzikas darbs vai dzeja, jā, pat kāda atsevišķa mūzikāla fraze, jo lielākā mērā tā neatdarināma, bet nekad mākslas vienreizība tik skaidri nav atradusi savu piepildījumu kā Eleonorā Dūzē, kuŗas dzīve nav šķīrama no viņas mākslas. Rakstnieku darbi uzglabājas grāmatās, mūziķa domas — kompozīcijās, glez-

notāja — gleznās, bet aktiera mākslas darbs, — kas, ja tas patiesi liels, sevī sintezē dzejnieka, gleznotāja, skulptora un mūziķa darbu, — uzglabājas tikai mūsu atmiņās.

Eleonora Dūze nebija laba aktrise, kas vienādi veiksmīgi tēlo madonnīgas meitenes un izdzīvojušās kurtizānes. Tāda bija Ristori, Voltēra un vislielākā mērā — Sāra Bernāra. Vienalga, vai tas bija Dimā, Pinēro vai Ibsens, Eleonora Dūze tēloja sevi, tēlojot viņa atbrīvojās no iekšķīgām mokām, kas citādi viņu būtu noslāpējušas. Visbanālākie vārdi viņas tēlojumā kļuva mirdzoši. Skatītājs teātra zālē aizmirsa tekstu un sižetu, Eleonoras Dūzes personība viņu ieslēdza savā burvības lokā. Ja skatītājs vārdus un teicienus, kas izrādes laikā viņu bija satricinājuši, pārnācis mājā atkārtoja, viņš izbrīnā jūta, ka pats teikums no skārda, ko burve bija pārvērtusi zeltā: lielā mākslā iemīt suģestijas spēks, kas mūs izrauj no mūsu dzīves un ierauj savā lokā. Gadījās, ka naīvi, diletantiski skatītāji, kuņiem trūka lieluma dzirdes, pārmetuma balsī jautāja: vai tad tā ir Ibsena Heda Gablere? Profams, tā nebija Ibsena, bet Eleonoras Dūzes Heda Gablere. Rakstnieki viņai tikai deva kailas temas, no kuņām viņa izvija krāšņās simfonijas. Viņas personība bija tik neizsmeļama, ka viņa, izsakot sevi, izteica kādu mūžīgu patiesību, ka bija vairāk nekā viņa pati, un tādēļ viņa

nekad neapnika; būdama tikai viņa pati, viņa bija viscilvēcīga. Viņa bija viena no tām izredzētām būtēm, kurām Dievs atļauj izteikt, ko viņas cieš. Vienalga, vai viņa tēloja Ibsena sievietes, Kamēliju dāmu vai Zūdermaņa Magdu, viņa tēloja sievieti ar drebošu sirdi un drebošiem nerviem, viņa tēloja vientulību, ciešanas un iekšķīgumu. Viņas iekšķīguma atklāsme ir kaut kas baigs, viņa ļaužu priekšā izģērba savu dvēseli, kā to neviens cits nav uzdrīkstējies. Viņa necieta parastus aktiera līdzekļus: parūku un grīmu; viss liekais, konvencionālais, ārīgais viņu traucēja izpaust iekšķīguma pasauli. Viņa pilnīgi pārvaldīja franču valodu, bet no skatuves arī ārzemēs runāja tikai itāli. Kritiķis Fague tik zīmīgi izteicies, ka Dūze varot runāt itāli vai ķīniski, viņas valodu vienmēr sapratīs.

Viņas dzīve bijusi svētīta ciešanām. Kā seno grieķu traģēdiju rakstnieki, viņa zināja, ka viendienas būtei šai nepilnīgajā dzīvē nav iespējams sasniegt nekā pilnīga, bet šī apziņa viņu nekavēja mākslā un mīlestībā alkt pilnību. Viņas mākslas ceļš bija grūts. Sākumā pat šķita, ka viņai nav izredzes tikt par lielu aktrisi. Romas laikrakstā Opinione kāds kritiķis bija izteicies, ka Dūzei neesot ne balss, ne auguma, ne inteliģences un vislabākā gadījumā viņa varētu tēlot mēmas lomas. Viņas dzīve ir bijusi pastāvīga debitēšana, kur pazemojumi un nelietderīgas pa-

mācības mijušās ar slavinājumiem un ekstatis-
kiem suminājumiem. Cik bieži teātru zālēs viņu
stindzinājis ledains aukstums un viņa tikusi iz-
svilpta ne tikai savas darbības sākumā, bet arī
tad, kad jau bija sasniegusi kalngalu. Viņas sla-
va sākās 1897. gadā, bet šī slava viņu nedarija
laimīgu. Pati viņa ir teikusi: „Slava ir uzpūsta
papes maska, ja to aiztiek, tā sabirst pišļos.“
Lisabonā, pēc Kamēliju dāmas izrādes viņa trīs-
desmit sešas reizes tiek izsaukta. Sajūsminātās
dižciltīgās skatītājas izklāj uz ielas savas man-
tiļas, lai viņa pa tām, kā pa paklāju, aizietu no
teātra durvīm līdz savai karietei. Amerikas
prezidents Klivlends, viņas spēles aizgrābts, liek
katru vakaru viņas ģērbtuvī izgreznot krizantē-
mām un baltām rozēm. Bet pēc pasaules kara
viņa ir pēkšņi atkal nabaga un aizmirsta. Pro-
porcionāli ar viņas slavu aug viņas vientulība —
jo slavenāka viņa kļuva, jo vienreizīgāka, jo ne-
salīdzināmāka ar citiem. Viņa pati sev bija pa-
raugs, tādēļ arī kritiķiem, viņas radišanas gaitā
pirmajā posmā nācās tik grūti viņu novērtēt.
Kad viņa bija slavēta visā pasaulē, tad publika
un arī kritiķi ticēja, ka viņa nav mērījama ar
jau gatavām mērauklām, ka viņa pati ir citiem
mūžam neaizsniedzama mēraukla. Viņa bija tik
bagāta, kā laikam gan neviena cita sieviete, ba-
gāta ar naudu, draudzību, mīlestību, slavu un
tomēr — vientuļa. Dzīvot viņai nozīmēja radīt,

radīšana viņai bija tikpat nepieciešama, kā caurmēra cilvēkam elpošana. Viņas trauslais, slimības sagrauztais organisms dila no šiem nepātrauktiem spriegumiem, bet no otras puses, viņas radošais spriegums bija atkal tas spēks, kas spītēja slimībai, vairogs, kas to atsita. 26. novembrī, 1920. gadā, dažus gadus priekš savas nāves, viņa teica vārdus, kas raksturo visu viņas dzīvi: „Kad būs mazliet patiesa miera? Esmu kā caurvējā, ja nolemju strādāt, tad es drebu, un ja nolemju nestrādāt, mirstu aiz kūtruma.“

No viņas ir uzglabājušās tikai nedaudzas vēstules. Ja viņa ilgojās pēc cilvēka, viņa aizbrauca pie tā, vai arī telegrafēja tam, un pašas viņas vēstules ir rakstītas telegrammas stilā, aprautiem, straujiem teikumiem, atsevišķs vārds bieži pilda visu rindu. Viņas rokraksts ir tikpat raksturīgs kā saturs. Burti veidojas atkarībā no noskaņojuma, tie mainās, pieaug un saplok. Labprāt viņa pasvīturo vārdus. Šais mazajās vēstulītēs, kas tik nepilnīgi apliecina viņas daudzstairaino personību, ir daži teikumi, kas liesmo izmisīgā vientulībā. Sava kalnupceļa sākumā, 1891. gadā, viņa raksta: „Es eju strādāt tāla un viena,“ un vēlāk: „Es mazliet jūtos kā puķe, kas nejauši dzimusi neauglīgā tuksnesī.“ Un vēl kādā citā reizē: „Man viņai pašai jātur sava dzīve savās rokās. Es viena pati tikai varu zināt, cik daudz es spēju izturēt.“

Uguns bija viņas elements. Kam viņa pieskā-
rās, to apgaismoja, reizēm dedzināja, reizēm pār-
vērtā pelnos. Daudzi dzejnieki un mākslinieki
viņai ir veltījuši savus darbus. Vācu gleznotājs
Lēnbachs trīsdesmit uzmetumos viņu zīmējis, tā-
pat arī viņu zīmējis Mencels, bet šķiet vistuvāk
viņas būtību izsaka tā uguns filozofa dzejolis,
kas viņu personīgi nav pazinis, bet kuŗa ģimētnē
vienmēr karājās viņas guļamistabā:

*Ja, ich weiss woher ich stamme,
ungesättigt gleich der Flamme
glühe und verzehrt ich mich.
Licht wird alles, was ich fasse,
Äsche alles was ich lasse,
Flamme bin ich sicherlich.*

Kā atbalss šiem Nīčšes vārdiem skan viņas
pašas atziņa: „Kas nekvēlo kārsti, tas mirst.“

Viņas dzīve pāiet nebeidzamos ceļojumos.
Viņa izceļojusi visas Eiropas galvas pilsētas, ne
tikai tās, kurp toreiz parasti devās teātra zvaig-
znes — Vīni, Berlīni, Parīzi, — viņa viesojās arī
Atēnās, Pēterpilī, Oslo, Ziemeļ- un Dienvid-
Amerikā. Arī tad, kad viņai nebija izrāžu tur-
nejas, viņa ilgi nevarēja nodzīvot vienā vietā.
Nemiera daimons viņu dzina no vienas pilsētas
uz otru. Reizēm viņai vienā un tai pašā pil-
sētā bija vairākas mājas.

Nāves izjūtas mūžam pavadīta, viņa kāri bija ieķērusies dzīvē. Viņa steidzās visu redzēt, visu saprast, visu aptvert. Viņa alka draudzības, mīlestības, skaistuma. Viņa mīlēja dabu, visu, kas izstaroja dzīvību, sevišķi jūru un sauli, bet nedzīvais mēness viņai iedvesa netīkamumu. Gadījās, ka viņa savu pēdējo ietaupījumu iztērēja ziediem, lai uz skatuves tēlojot, nevajadzētu rokās turēt nedzīvas papīra puķes. No puķēm viņai visskaistākās šķita rozes, jo tās „prot skaisti nomirt“. Viņa mīlēja dārgas drēbes, viņas pirksti mīcēja baudīt glaudīga zīda auduma pieskārienus, tāpat kā viņas auss — skaņu un vārdu mūziku. Viņa neprata vācu valodu, bet lika sev lasīt priekšā Nīčši oriģinālā, ļaudamās tā valodas ritmam un tumšajai melodijai. Tikai skaņu dēļ viņa bija iemīlējusi Zaratustras jūras apdziedājumu:

„Ach ich bin traurig mit dir, du dunkles Ungeheuer, und mir selber noch gram um deinewillen —“.

Šā teiciena skaņu krāsa un kadences viņu tik lielā mērā valdzināja, ka viņa to sev bija likusi tik bieži atkārtot, līdz to prata no galvas. Tāpat Gētes Prometeju un Ifigeniju viņa labprāt klausījās vācu lasījumā. Uzmanīgi viņa sekoja jaunām parādībām literātūrā un mākslā. Siarosa esējā: viņa bija iemīlējusi domas eleganci, traģismu — Tomasa Hardija grāmatās, mistisko

kvēli — svētās Teresas un Paskāla rakstos. No slaviem viņa cienīja Tolstoju, bet vistuvāks viņai bija lielais ciešanu tēlotājs Dostojevskis. Grāmata, no kuŗas viņa tikai nelabprāt šķīrās, bija eseja par Bēthovenu. Šellijs, sevišķi tā Prometejs, un Kītss viņai bija dārgs, netālu no viņas gultas mēdza karāties Kītsa portrets ar uzrakstu, ko viņš pats bija sacerējis savam kapa akmenim un kas Dūzei arī slavas gados likās zīmīgs viņas pašas dzīvei: „Te dus cilvēks, kā vārds bija rakstīts uz ūdens.“ Dantes tercīnas viņai bija elpojams gaiss. Viņa apbrīno Karlaila varoņus, dievina Māterlinku. Viņa lasīja daudz, bet ar izvēli un lēnām, iemīļoto grāmatu tik bieži pār-lasīdama, ka tā pārvērtās par viņas iekšpasaules īpašumu. Lai cik uzmanīgi viņa sekoja jaun-laiku literātūrai, savā sirds dzīlē viņa piederēja senajiem grieķiem: „Mūžīgie vārdi ir tikai an-tīkās pasaules darbos“, viņa mēdza teikt. Viņa, kuŗai teātra māksla bija reliģiozs kults un kas teātri gribēja pārvērst baznīcā, necieta aistētismu, formālismu, satira un irōnija viņai derdzās, viņa mīlēja tos darbus, kas centrējās cilvēkā un bijībā cilvēka priekšā. Aischills un Sofokls viņu pavadīja visos dzīves ceļojumos, bet par Euripidu viņa mēdza teikt: „Manī nekas neskan viņam pretī.“ Mūža beigās, pēc smagās vilšanās visvairāk mīlotajā cilvēkā, izstumtai drausmā vientulībā, vistuvākais rakstnieks top rigorōzais

daudzprasītājs — Ibsens, tas viņas pēdējais dzīves ceļojuma spieķis. Ibsena drūmā pasaulē viņa sajūt gaismas starus, kas piesauļo viņas visgrūtākās dienas. Viesodamās Oslo viņa ilgojas personīgi sastapties ar lielo ziemeļnieku siržu tulku, bet vecais Ibsens toreiz jau bija slims un sabrucis, un viņa, savā nekad neizdzēšamā entuziasmā sniegā un lietū gaidīja uz ielas pretī viņa mājai, lai vismaz logos ieraudzītu dievinātā Jūras sievietes autora ēnu. Viņas skatīšanās kāre bija nepiesātināma. Baltā zīda tērpā, kas plašām krokām ieslēdza viņas trauslo stāvu, viņa savā viesošanās laikā Ātēnās aizgrābta sastinga starp grieķu kolonnām, pati tām līdzīga. Tumši kaislīgais Džordžone viņu saistīja kā visumilā glāsts, un venēcieša Tintoreto zaļganās krāsū gammās viņa nevarēja atdzerties. Visu pasauli viņa gribēja iesūkt sevī. Pasaules plašums sāpēja viņas sirdī un viņas izteiktajā mākslā.

Eleonorai Dūzei cilvēks bija būte, kas cieš. Ne velti viņa bija vēlējusies tēlot visas Dostojevskas sievietes. Varbūt drīkstētu teikt, ko Dostojevskis panācis romānā, to viņa skatuves mākslā: visiešķīgākais, visslepenākais cilvēkā top redzams: atveras sāpju dzīles. Viņa metās ciešanu jūrā, bet nenoslīka tai. Viņa prata par savām ciešanām klusēt, un taisni šis klusums izraisīja vārdos neizsakāmu baigumu. Ja viņa, vislielākā sāpju tēlotāja, kāda jebkad zemes virsū

staigājusi, sastinga uz skatuves, tad likās, ka viņa klusē tādēļ, ka atzinusi: nav jau neviena, kas atsauktos. Viņas ciešanas bija gan izmisīgi traģiskas, gan skaļi skaudras, bet nekad tās nebija slimīgas. Kas skatījās viņā, nenožēloja viņu, kurai bija jāstaigā ar tik milzīgu ciešanu nastu, bet apbrīnoja spēku, vajadzīgu, lai nestu šo nastu. Viņa, kas pati visu mūžu slimoja, nelabprāt tēloja šlimniekus. Ar milzīgu gribas spēku viņa pārspēja savas sāpes. Viņas māksla bija nepārtraukts gribas akts. Viņas ķermenis klausīja viņas gribai kā tīrasīņu zirgs labam jātniekam. Viņa valdīja par sevi kā virtuozs par vijoli. Viņa ir vienīgā lielā aktrise — parasti taisni lielās to nedara — kas uz skatuves raudājusi dabīgām asarām, un nosarkusi tad, kad teksts to lika. — Kāds kritiķis ļoti zīmīgi par viņu teicis, ka viņa dzīvē un uz skatuves ir mākslas darbs daudzu fotogrāfiju vidū. Bez grima uz lūpām un skropstām, bāla, nepūderētu seju, vienkāršā, karaliski tumšā samta tērpā, ar platām krokām un cepurē ar spalvām, viņa izskatījās kā flāmu portrets.

Darbības sākumā viņas kaislība izpaudās vulkāniski — *emotion forte* bija viņas mākslas zīmoģs. Bet blakus kaislīgajai emocionālītātei viņā iemīta stīpra griba, kas emociju bīstamā ugunsgrēka liesmas ietvēra skaistā lāpā. Kaislīgu emocionālītāti un tēraudainu gribu jau ap-

liecina viņas seja. Jutekliski lielā mute, enerģiski izveidots zods mazliet atgādina Bēthovenu — ētiski veikumi piepildās tikai tur, kur mērķtiecīga griba un nevis nejaušība nosaka darbības rīcību. Jaunības ģīmetnēs šī seja un sevišķi lielās, tumšās, gaŗu skropstu apēnotās acis sūdzas un apsūdz, tā vēl nevalda par sevi, un neaprobežota atdeve vēl nepazīst savu mērķi. Tāda seja mēdz būt cilvēkiem, kam grūti nākas sevi panest. Murgainas kaislības plandās viņa iekšienē, deldē viņu, bet ar gadiem seja top mierīgāka, stingrāka, mute pazīst traģisko patiesību, bet tikai reti veras, lai to izteiktu. Profests pāriet nenovēršamā atzīšanās, nemiers — saldā melancholijā. Bīstamais jūtu un jutekļu ugunsgrēks pārvēršas svētcerē — skaistā vakara blāzmā. Viņa augstu uzkāpusi atteikšanās kalnā. Un tad pēdējie uzņēmumi: sirmi mati, blāva, iekritusi seja. Ja mēs arī neko no Eleonoras Dūzes biogrāfijas faktiem nezinātu, tad šī seja vien liecinātu, ka viņa degusi visās ugunīs, juteklības, atteikšanās, kalpošanas un triumfa ugunīs, pašpārmetumu un suminājumu liesmās. Ir izstaiģāti visi ceļi, bet nebija neviena spēka, kas būtu varējis apturēt šo degšanu. Raugoties viņas atēlos, jādomā par viņas pašas vārdiem, ko viņa teikusi draugiem, kad tie viņu lūdza vairāk sevi saudzēt: „Nevis mūmificēties, bet sadeģt.“

Tāda seja mēdz būt cilvēkiem, kas milzīgi kāri pieķeras dzīvei un tomēr zina, ka jāatsakās, cilvēkiem, kas, iemīlējušies zemes skaistumā, vienmēr ap sevi jūt nāves eņģeļa spārnu vēdas.

Gandrīz visi tā laikmeta izcili cilvēki viņai izteikuši savu apbrīnu. Rainers Maria Rilke viņas roku vīzionāri dvēselīgo skaistumu ir mēģinājis izteikt vārdos. Rodēns šo vārdos neizsakāmo skaistumu ir mēģinājis ietvert marmora dzejā. Emīls Zolā viņai rakstījis jūsmīgas vēstules. Viņa ir ciemojusies pie Akseļa Muntē Kapri salā. Viņas viesošanās laikā Amerikā lielais izgudrotājs Edisons ielūdz viņu apmeklēt viņa laboratoriju. Mūža vakarā viņu apciemo Musolini, lai viņai izteiktu savu apbrīnu. — Šos nedaudzos piemērus es te minu tādēļ, lai parādītu, ka viņai bija draugi visās tautībās, un tie bija ne tikai vieglāk sajūsmināmi, jauni mākslinieki, bet arī „sausī zinātnieki“, bargi naturālisti un karēivīgi valstsvīri.

Draudzība starp sievieti un sievieti visai reta, jo skaudības velniņš, kas sievietē dzīvēs nekā objektīvās vērtībās noenkurotā vīrietī, allaž pārgriež draudzības trauslo pavedienu, bet arī šai ziņā Eleonora Dūze bija izņēmums. Viņas vislabākā draudzene-sapratēja bijusi Matilde Serao, ar kuŗu viņa iepazinās vēl pirms D'Annuncio posma, un kas viņai uzglabāja uzticību līdz mūža beigām, tā būdama Dūzes pavadone vairāk par

četrdesmit gadiem. Divas sievietes, kas abas bijušas viņas draudzenes, tai veltījušas skaistas grāmatas: daudzu drāmu autore, italiete Džema Ferudža (Gemma Feruggia), savu neaprobežoto apbrīnu izteikusi grāmatā „Kāda mūsu Dūze patiešām bija“ (La nostra vera Duse) un latviete Olga Resneviča, kas, pati būdama ārste, Romā apprecējusi ārstu Siņorelli, sarakstījusi sirsnīgu grāmatu ar daudzām vērā liekamām ziņām.

Kā skaistumā un draudzībā, tā arī mīlestībā, Eleonora Dūze bija nepiesātināma. Tikai mīlot viņa dzīvoja. Domājot par viņas dzīvi, meklējot tai kādu moto, man jādomā par ierakstu mazā Milānas baznīcā Santa Maria della Passione: „*Amori et dolori sacrum*“ — mīlestībai un sāpēm veltīta.

Viņas pirmā mīlestība bija pārskatīšanās, tā nesa smaigu vilšanos. Savu pirmo bērniņu, kas tikko piedzimis jau mirst, viņa dzemdē zemnieku pajumtē, un mazo zārciņu pati savām rokām aiznes uz kapsētu.

Otra mīlestība sakņojas draudzībā. Kad viņa divdesmit gadu, viņa salaulājās ar Teobaldo Kekī (Checchi), un šai laulībā dzimst meitene Enrišeta, kas no mātes mantojusi ļaunās slimības dīgli. Savam bērnam Eleonora pieķeras kaislīgi kā vispār citādi neprata pieķerties. Visiem spēkiem tā cenšas to audzināt tālu no teātra

mānīgās un nemierīgās dzīves. Kādu laiku meitai jārstējas Davosā, jo viņai jau nebija ģenija vairoga, ar ko viņa, līdzīgi mātei, būtu varējusi atvairīt slimības uzbrukumus. Viņa tiek audzināta gan vācu, gan angļu panzijās un italiešu valodu tikai vāji pārvalda. Sastapšanās ar meitu Eleonorai Dūzei vienmēr ir svētki, bet viņas abas pārāk dažādās pasaulēs uzaugušas, viena otra ir svešas. Ar vīru Teobaldo viņa nodzīvo laulībā četrus gadus un šķiras no viņa Buenos-Airesā, kad jūt, ka šai lokā visas iespējamības sāk atkārtoties.

Tad nāca Flavio Ando, ideālais partneris Kamēliju dāmā, viens no toreiz visslavenākiem italiešu aktiejiem. Katram viņas vārdam viņš dod vistīrāko rezonanci. Te mīlestība sakņojas kopīgi veicamā darbā.

Gudrais draugs Arrigo Boīti viņai atklāj mūzikas dvēseli. Viņš ir komponists. Viņai toreiz bija 28 gadi. Šīs attiecības bija vislaimīgākās, ja laime ir harmonija un skanīgums.

Katrā no šīm mīlestībām Eleonora Dūze deva sevi visu, velti meklējama to, kas visu viņu varētu iekļaut sevī. Daži iecirkņi viņas būtībā palika neskārti, tie alka, gaidīja, meklēja.

1896. g., kad viņai jau bija 36 gadi, un kad panākumi viņu bija uzrāvuši augstu kalngalā, un dzīve viņu jau bija rūdījusi pārbaudījumos, viņa Romā pirmo reizi sastop Gabrielu D'Annuncio,

kas izraisa viņā lielāko sāpju un līksmības pārdzīvojumu un top par viņas dzīves likteni. Viņš četrus gadus jaunāks par viņu. Kad viņi pirmo reizi sastopas, Eleonora Dūze jau bija iekaņojusi pasauli, D'Annuncio Itālijā modinājis sensāciju un sašutumu. Viņa Romā tēlo Kamēliju dāmu. Pausē raud aiz noguruma. Pie viņas ienāk jauns, elegants, neliela auguma dzejnieks ar gluži kailu galvu, tvirti zilām acīm: „*O! Grande amatrice!*“ Šos vārdus viņa visu dzīvi glabājusi kā talismanu, kaut gan vēlāk viņš teicis daudz skurbāku un krāšņākus. Otru reizi viņi sastopas Eleonoras Dūzes pilsētā Venēcijā, kur D'Annuncio tik lieliski apdziedājis, Venēcijā, kur „visas vēlēšanās kāpinās līdz drudzim,“ Venēcijā, ko D'Annuncio nosaucis par skaisto pavedēju, šai visizšķērdīgākajā, visteātrālākajā pilsētā, kas dzejniekam bija Eleonoras Dūzes līdziniece, Venēcijā, kur „jūtas pārvēršas mūzikā un domas — gleznās“. Eleonoru Dūzi atkal kādu nakti bija saģrābusi šī dīvainā slimība, ko italieši apzīmē ar nepārtulkojamu vārdu „smara“, alkatīgais nemiers, kas cilvēkam neļauj nekur gūt mieru. Viņa visu nakti viena bija braukusi pa Venēcijas kanāļiem un agrā rīta stundā, kad viņas gondola piestāj pie krasta, tur sastop D'Annuncio, un nu viņi abi spokainā rīta apgaismojumā klejo pa Venēcijas spokainajām ielām. Eleonora Dūze jūt, ka viņā mostas tā lielā un neat-

vairāmā kaislība, ko viņa līdz šim bija tikai tēlojusi uz skatuves. Temperaments, pasaules uzskats bija gluži savādāks. Viņai mīlēt nozīmēja kalpot, viņam — baudīt, un tomēr...

Viņi abi, ļoti jutekliski, bija īsti dienvidnieki. Ne velti Dūzes epitets ornans bija *italianissima* un D'Annuncio vēl šodien tiek uzskatīts par visreprezentatīvāko italiešu rakstnieku. Bet Dūzes juteklība sakņojas kaislībā, turpretī D'Annuncio — intelektā. Un intelektuālisms ir sterils, nedzīvs un bieži — netīrs, bet kaislība, kā jau uguns, šķīstī arī netīro. Viņa, *pellegrina appasionata*, savu dzīvi meta ugunskurā, viņš — renesanses stila *condottiere*, žilbināja prožektora gaismā.

*

D'Annuncio ir 19. gadsimteņa beigās un 20. gadsimteņa sākumā visvairāk redzamā figūra italiešu literatūrā. Viņš nepazīst noslēpumainu ceļu uz iekšpasauli, viņa vērtības un nevērtības atrodas ārpusē. Kā tipisks dienvidnieks viņš pasauli tver jutekļiem, ļoti izsmalcinātiem un vienmēr kāriem uz baudām. Viņa darbos zaigo un žilbina krāsas, reibina smaržas, skurbina skaņas, un mūsu pirkstgali šķiet sajūt smalko audumu pieskārienus. Viņš ir viens no visnacionālākajiem italiešu rakstniekiem, viņa patriotiskās dzijas skolas bērni deklamē svinīgos gadījumos.

Kas pareizi grib saprast D'Annuncio, tam jāņem vērā ne tikai viņa nacionālitate, bet arī laikmets, kuŗā iznāca viņa galvenie darbi. Romāns Uguns parādījās atklātībā 1900. gadā, tas ir gandrīz baigi simbolistiski, jo šis gads ir kā Nīčses, tā Oskara Uailda nāves gads, un D'Annuncio labprāt būtu sevi uzskatījis par abu šo dižgaru mantinieku. D'Annuncio darbos mēs gan sastopam Oskara Uailda sensuālistu un arī viņa pārsmalcināto kultūru, bet trūkst angļu dzejnieka melancholijas, nav ne vēsts no spējas ciest. 20. gadsimteņa sākumā vitālie dzejnieki, pārprazdami un vulgārizēdami Nīčses filozofiju, savos rakstos izmēģina pārcilvēka recepti. Neticēdami tām varām, kas agrākos laikos bija saistījušas cilvēku, neticēdami ne Dievam, ne katēgoriskam imperatīvam, viņi savu Es pārvērš par elku un spēju baudīt — par reliģiju. Viņi nosmeļ Nīčses filozofijas putas, nespēdami ieskatīties Zaratustras runu dzelmē. Šo skurbo un reizēm perverso vitālistu vidū, kas, nepazīdami svētuma pārdzīvojumu, iekāri sauca par svētumu, visdižākais talants bija itālietim, kuŗa darbu vadmotīvs „*immensa gioia de vivere*“. Viņa bagātais temperaments un asais intelekts deva katrai frazei krāšņu orķestrāciju, pieblīvējot to metaforām, epitetiem, reminiscencēm no visdažādāko kultūras tautu posmiem. Viņa lirikā, romānos un drāmās spokojas Nīčses dītirambi bez Nīčses

ģeniālītātes, Uailda pārsmalcinātais sensuālisms bez Uailda baigās vientulības, Bodlēra sensibilitāte bez Bodlēra dvēseles un viņa bailēm tukšuma priekšā, uitmeniskais patētiskums bez Uitmena kosmiskās izjūtas, Vāgnera barokais krāšņums bez Vāgnera skaidrības ilgām. Mūža beigās italiešu valdība D'Annuncio piešķīra dižciltību un viņš katrā savā rindā tiecās piešķirt dižciltību italiešu tautai, proklamēdams to par izredzēto, bet viņa poēzija pēc pasaules kaŗa mira, viņa valoda sastinga. Viņš pieder pie tiem rakstniekiem, kas vairāk nozīmīgi savai tautai nekā visai cilvēcei. Ja D'Annuncio vārdu visā pasaulē nebūtu nesusi Eleonora Dūze, tad par viņu ārzemēs, varbūt, zinātu tikpat maz kā par viņa laika biedru Džovanni Pakolo (1855.—1912.), kas tīri literārā plāksnē nav zemāk vērtējams par D'Annuncio. Tīri literāri, aistētiski vērtējot D'Annuncio vērtīgākais darbs ir viņa dziedājumi „Laudi“, slavas dziesmas Itālijas lielākiem gariem, bet tieši tās ārzemēs vismazāk pazīst.

Viņa tipiski itāliskā ziņkāre bija neapmierināma, bet tai cita sakne nekā Dūzes ziņkāribai, kas sakņojas kosmā. Viņš, kas pats sevi uzskata par brīnumu, tiecas vārdos precizēt ne tikai savas redzes, dzirdes sajūtas, bet arī visdažādākās garšas, ožas, taustes. Viņa mākslā nav ne ētisku problēmu, ne sociālu ideju, ne

maiguma, ne bijības, tur auksts vērotājs intelekts reģistrē instinkta konvulsijas un mākslīgi sakairinātu kaislību izvirdumus. Apbrīnojama spēja sajusto ietvert vārdos. Ļoti itāliska ir viņa, seno gladiatoru pēcnācēja, uztvere, ka izlietām asinīm un šausmās ir savs skaistums. Viņš tēlo noziegumus nevis kā ētiskus pārkāpumus, bet kā nevaldāmas iekāres izpaudumus un tā nonāk līdz melodramatiskiem tēlojumiem un perversitātei. Viņš padarījis par mākslas temu gan incestu, gan sadismu (*L'inocente*).

D'Annuncio tik lielā mērā kā neviens cits jaunlaiku rakstnieks piederējis atklātībai. Viņa biografi un viņu vidū sevišķi viņa sekretārs un draugs, Toms Antondžini (Antongini), sīki aprakstījuši viņa ārienī un dzīvi. Ir fiksēts, cik viņš svēris, cik liels bijis augums, kāda bijusi viņa sejas un kāda pārējā ķermeņa āda! Ir aprakstīti viņa mati, aprakstīts, cik bieži nācis frizieris, kas, blakus minot, glabāja apcirptos matus, lai vēlāk tos pārdotu D'Annuncio cienītājiem. Antondžini savā amizantajā un klirīgajā biografijā mums pavēstī, ka dzejnieka ūsās bija apmēram 40 mati, it kā tas būtu vērā liekams fakts! Ir aprakstītas ne tikai rokas un nagī, bet pat mazie baltie plankumiņi nagos. Ir sīki atzīmēts, cik un ko dzejnieks ēda, ir aprakstīta viņa lieliskā ēstgriba un sagremošanas spējas. Atklātībai sīki zināma viņa dienas gaita. Ir

vēstīts, ka viņš vispamatīgāk ēda vakariņās, bet naktīs strādājis dzēra tikai pienu vai ēda augļus. Šis virtuozais baudītājs dīvainā kārtā neatzina ne kafiju, ne tēju, ne tabaku, pat ne vīnu. Gaužām viņu varēja saniknot, ja parastā laikā nepasniedza vakariņas. Viņam bija tēraudaina veselība. Vienīgais, kas viņu mocīja, bija slikti zobi, kuņģis viņš, bezbailīgais kaņavīrs, baidīdamies no sāpēm, neārstēja. Vienīgā slimība, kas viņu šad tad piemeklēja, — un kad tā viņu piemeklēja, viņš izturējās it kā būtu grūti slims — tās bija iesnas. Par šo „slimību“ viņš svinīgi ziņoja saviem draugiem un ārstiem. Pirmā pasaules karā, būdams veiksmīgs lidotājs, viņš kādā lidmašīnas kļūmē ievainoja aci, kuņģis redze tad stipri mazinājās (ilgāku laiku šī acs bija pat akla). Kopš jaunības viņš bija ļoti tūvredzīgs, bet slēpa to. Valkāja monokli, kuņģis pastāvīgi zaudēja, bet tas viņu maz uztrauca: kabatās atradās vesels rezerves ducis.

Kā aklais neredz krāsas, tā D'Annuncio neredz parādus, vienalga, vai tie bija naudā vai citā veidā nolīdzinājami. Viņš tērēja milzīgas naudas summas. Ja viņam trūkst iespējas apmierināt savas iekāres, viņš visu apkārtni padara atbildīgu par to, ka tā viņam nesagādā vajadzīgos līdzekļus. Kādā vēstulē viņš ir sašutis par cilvēkiem, kas par marku kolekciju vai kādu antīku priekšmetu izdod tūkstošus, un

piemetina, vai tad arī viņš neesot priekšmets ar vēsturisku vērtību? Neskaistā apkārtnē viņš nespēj ne rakstīt, ne mīlēt. Viņam bija vajadzīgs pomps, dekorācija, jutekļu kairinājumi. Viņš pats sev neceļ māju, tas būtu pārāk komplicēti. Kur aizbrauc, tur pērk vai irē jau gatavu māju un tad to liek pārbūvēt un iekārtot pēc savas gaumes, un šī iekārta maksā div- un trīsreiz vairāk nekā pati māja. Bet pēc dažiem mēnešiem, viņš rūpīgi iekārtotu māju pamet, it kā tā būtu viesnīcas istaba. Sevišķi slavenas ir tikušas divas viņa mājas: Kapončina, Florences tuvumā, kur viņš uzrakstījis savus slavenākos darbus un mīlējis Eleonoru Dūzi un Vitoriale pie Gardas ezera, ko tagad uzmeklē neskaitāmi ziņkārīgi tūristi, un kur viņš, triumfators, visvairāk godinātais, fašistiskās Itālijas dzejnieks, bija uzrakstījis savas kara trofejas, uzrakstījis kara memuārus un miris. D'Annuncio mājokļi bija līdzīgi muzejiem, bāztin piebāzti mēbelēm, zīda spilveniem un mākslas priekšmetiem. Intimas dvesmas trūka. Kad D'Annuncio bankrotēja un Kapončina tika izūtrupēta, tad katalogs, kur bija sarakstīti mākslas priekšmeti, aizņēma divdesmit lapaspuses. Mājas iekārtā, Bordža renesanses stilā, šur tur bija pamanāmi franciskāņu mūka untumi. Sienas apvilkta ar kvēli sarkanu vai arī zaļu zīda drēbi. Plauktos vairāk nekā 14,000 grāmatu. Oriģinālstatujas un statuju ko-

pijas. Gultu sedz sarkana brokāta sega, izausta zelta līlijām. Pa labi un pa kreisi gultai — — D'Annuncio pašrocīgi norakstīti Iliadas dziedājumi, skaisti iestikloti. Pie sienas Bēthovena maska. Visās istabās, kuŗu kvadrātūra maza, bet skaits liels, tropisks siltums un kvēpināmo zāļu smarža. Māju apkalpo 15 sulaiņi, stalli 10 zirgi, 38 kurti, 2 foksterjeri, 1 spāniels ar 200 baložiem. Dārzā milzīgas rožu plantācijas. Šeit viņš rīkoja svētkus saviem draugiem, un tādās reizēs viņš sēdēja vienā galda galā un Eleonora Dūze otrā. Viesiem roku noskalošanai sniedza ūdeni sudraba amforās. Tādu patvaļīgu luksu neviens jaunlaiku dzejnieks nav varējis atļauties. Frakotī sulaiņi pieteica kreditorus, ar kuŗiem bija jātiek galā nabaģa sekretāram. D'Annuncio tērēja desmitreiz vairāk nekā ar spalvu spēja nopelnīt. Mīļāko viņš parasti sagaidīja rīta svārkos. Viņai bija sagatavoti vajrāki skaisti kimono. Uz galdiņa gaida tēja, vīns, šokolāde, cigaretes, kaut gan viņš pats, kā jau teikts, nesmēķē un nedzer. Viņš mīl krēslainu gaismu un pārkurinātas istabas. Parasti, izbeidzis kādu mīlestības avantūru, viņš maina arī māju, mīļākā pie mājas pieder kā inventārs. Cita mīļākā, cita māja. Neviena no viņa mīļākām nav drīkstējusi pieskarties iekārtojumam, vai arī kaut ko tur grozīt, mājas iekārtā viņš bija pedants un tīranns, pats noteica malfītes, pats pieņēma

un atlaida kalpotājus. Viņš labprāt pieņēma dāvanas, bet nepūlējās uzminēt savu mīļāko vēles. Obligāto dzimšanas dienas dāvanu viņš nepirka pats, bet uzticēja sekretāram to nokārtot. Viņa primitīvais, vitālais egoisms ārpus sava Es nepazīna pasaules. Kas lasa D'Annuncio vēstules, tam liekas, ka viņš visu mūžu kāvies ar naudas parādiem un ka naudas bads viņu nepārtraukti vajājis. Tas tā, bet patiesības labā jāsaka, ka viņš nabadzību nekad nav pazinis, bet tikai luksa un komforta dažādas pakāpes. Nekad viņš nav dzīvojis nekurinātā istabā, nevienu nakti nav gulējis mitros vai aukstos palagos, nevienu pusdienu nav ēdis *à prix fixe*, nekad nav ceļojis otrā klasē, nekad nav apmeties otras šķiras viesnīcā, bet parasti tur, kur apmetas karaļi un valsts galvas. Viņa izlaidīgā un izšķērdīgā dzīve visgrandiozākais pretstats Dantes dzīvei, kas tikpat lielā mērā, cik D'Annuncio itālisks, ir pārcilvēcīgs un kas sevī nes tikpat lielā mērā ģenija, cik D'Annuncio talanta iezīmes.

D'Annuncio bija amorāls cilvēks. Ne jau, ka viņš darītu morāliskus noziegumus, kā to aplam vēstī sensacionālie anekdoti, bet viņam vienkārši nebija spējas izšķirt labo no ļaunā. Viņa tieksme pēc reklāmas un sensācijas tipiski dienvidnieciska. Viss ārīgais, kas spīd un laistās, saistīja viņa uzmanību. Viņš katrā ziņā gribēja atstāt iespaidu. Tā viņa biogrāfs Antondžini

vēstī, ka viņš kādā dinejā stāstījis, ka bērnu gaļa nevisai labi garšojot, un kad sašausminātā dāma viņam jautājusi, kur viņš to ēdis, viņš mierīgi atbildējis — Afrikā. Viņa svētā Frančesko imitācija arī bija tikai sensācijas kāre. No reliģiozitātes viņam nebija ne vēsts, ne velti pāvests Pījs XI. viņa kopotus rakstus bija aizliedzis iegādāties katoļticīgiem. Saviem viesiem viņš stāstīja, ka zem franciskāniešu mēteļa, kas viņam aizstāja ērtus rītsvārkus, viņš nēsājis virvi, lai sevi šautītu — cik ļoti šīs reklāmas stāsts atgādina Kardāna autobiografiju! Kādam gleznotājam D'Annuncio bija licis sevi zīmēt sv. Frančesko skāvienos gluži kailu ar monoklu aci.

Kā jau īstam dienvidniekam viņa slavas kāre ir neaprstāma, un šausmās, kas viņu visvairāk biedē — aizmirstība. Viņš nepazīst kautrību un bez patētiskas nevar dzīvot, labprāt sevi nostādīdams visspilgtāk apgaismotā vietā. Kā bērns viņš lepojās ar Itālijas un ārzemju ordeņiem un kaņā iegūto grāfa titulu. Jaunībā viņš bija kosmopolīts, jo tai laikā tas bija vismodernākais pasaules uzskats, no sava 30.—40. dzīvības gadam viņš sevi uzskatīja par pārcilvēku, kas neatzīs: iegrožojumus, ko nesaista pienākumi. Pasaules kaņā viņš tapa par patriotu un imperiālista glificētāju. Kā bezbailīgs aviators, kā Fiūmes komandants, viņš guvis lielāku slavu nekā dzejnieks. Viņa vārds neatraisāmi saistīts

ar Eleonoras Dūzes vārdu un Fiūmes aizstāvēšanu. 1919.—1920. gadam viņš, neliela pulciņa priekšgalā, veica to, ko nespēja veikt vesels kara pulks. Ieņēmis Fiūmi, viņš to noturēja 15 mēnešus, spītēdams 4 lielvalstīm. Savus leģionārus viņš bija elektrizējis, tie sajūsmināti izpildīja katru dievinātā komandanta pavēli. Viņš bija kļuvis par italiešu tautas goda simbolu. Bija uzdrīkstējies angļu un franču karavadoņus uzaicināt, lai tie atstātu Fiūmi 24 stundu laikā. Tas likās ārprāts. Vienā pusē Āmerikas atbalstītā Anglija un Francija, otrā pusē — kādi 1000 dēkaiņi, kurus aizdedzina dzejnieka ticības liesma. Par šiem gluži fantastiskiem notikumiem vēlāk stāstījis franču virsnieks Žaks Kahane: „Mūsu pretinieki bija mazā skaitā, bet viņos iemita tāds spēks, kas tos simtkārtoja: viņi visus tiltus uz dzīvi aiz sevis bija nodedzinājuši.“ Toreiz Fiūmē, ko D'Annuncio padarīja par tēvijas simbolu, gan bieži pietrūka maizes, bet nekad nepietrūka sajūsmas, kas dzīvi nesa zelta spārnos — kaut arī pretī nāvei. Tā tas ir, ja priekšgalā nostājas vīrs, kas sevī iemieso to, kas šai tautai visraksturīgākais, visbūtiskākais, kas varmācīgi neuzspiež tautai savu gribu, bet uzmin tautas slepenāko vēlēšanos, citiem vārdiem: sevī nes savas rases ģeniju. Tāds vīrs bija D'Annuncio. Un šim vīram visu savu mīlestību dāvāja Eleonora Dūze.

Eleonora Dūze D'Annuncio izraisīja visas radītājas spējas: viņa tam deva lielāko, ko sieviete spēj dot māksliniekam: radītāja iedvesmi. Turvības laikā ar Eleonoru Dūzi 1897.—1903., viņš radījis savus slavenākos darbus: Mirusi pilsēta 1898. g., Džokonda 1899. g., Gloria 1899. g., Uguns 1900. g., Frančeska da Rimini un Slavass dziesmas 1902. Viņa bija nodibinājusi jaunu ansambli, kam vajadzēja kalpot D'Annuncio mākslai. Viņa ticēja, ka viņa drāmas ir jaunas mākslas sākums un gribēja savu tautu un visas pasaules tautas pārliecināt, ka D'Annuncio tiešām ir ģenijs. Viņa gribēja, lai to, ko viņa mīl, visa pasaule dievinātu, un kaut arī mīlamais viņu pārvērstu par līdzekli slavass sasniegšanai. Šausmīgas mokas viņa, kuņas katrā šūniņā pulsēja dzīvībā, cieta, tēlojot D'Annuncio nedzīvās drāmas. Viņa bija ieradusi suverēni rīkoties ar tekstu, to piemērot sev, šur tur to grozīt, lai dziļāki izteiktu to, ko gribēja izteikt, bet D'Annuncio nepielaida domu, ka viņš varētu kļūdoties, svinīgi sastingušajā tekstā viņa nedrīkstēja pārstāt nevienu kommatu. Ātots bija klāt mēģinājumos un neatļāva ne mazāko patvaļību, katru intonāciju noteica viņa valdnieka griba. Viņš nešaubījās, ka viņa sacerējumos viss ir pilnīgs, un ja kāds to neapbrīnoja, tad viņš bija pārliecināts, ka tā ir nevis viņa, bet skatītāja vai arī tēlotāja vaļņa. Bieži viņš mēģinājumos pārtrauca Eleonoras Dūzes

žestus, laboja viņas balss intonāciju. Viņa mocījās šai sterilajā atmosfērā, pūlējās viņa aizrādījumus ņemt vērā, reizēm pat pāri darīdama sev. Viņa strādāja, kā nekad nebija strādājusi, izšķieda savus spēkus, savu īpašumu, lai piepildītu mīlākā lepnos, godkārīgos sapņus. Insceņējumi, par kuriem stāsta, ka pat pāžu kurpju sprādzes esot bijušas rotātas ar īstiem dārgakmeņiem, prasīja fantastiskas summas, bet viņa toreiz to varēja atļauties, viņa toreiz bija bagāta, un ka reiz nāks diena, kad viņa tāda vairs nebūs, par to viņa nedomāja. Bet ne jau tas bija tas briesmīgākais, ka viņa izšķieda sava maka, talanta, savas dvēseles un sirds bagātības, visbriesmīgākais bija, ka viņa ziedoja arī savu slavu. Viņu, kurai visa pasaule bija uzgavilējusi, kas bija pieradusi, ka publika atbild viņas skropstas mājienam, tagad, tēlojot D'Annuncio traģēdijas, izsvilpa, skatītāju zālē dārdēja *abasso!* saucieni. Divus mēnešus viņa braukā ar Džokonu no vienas Itālijas pilsētas uz otru un beidzot tai arī izcīna uzvaru. Turpretī Gloria izkrit cauri Neapolē un vairs netiek uzvesta. D'Annuncio pavada trupu. Viņš nešaubās, ka viņam taisnība un publika maldās. Ja arī temperamentīgie itālieši izsvelpj lugu, viņš pēc izrādes beigām iznāk uz skatuves, lai smaidīdams pateiktos, tērpts nevainojamā frakā, ar sarkanu vai baltu nelīti poģu caurumā. Kad laikraksti

bez žēlastības notiesāja D'Annuncio drāmas, Eleonoras Dūzes sirdī nebija neviena pārmetuma dzejniekam, viņa tiesāja sevi, pārmeta sev, ka nedzīvi tēlojusi, ka tā viņas pašas vaina, ka nav atskanējušas publikas gāviles. Niecīgas, banālas lūgas viņa bija pildījusi ar savu kvēli, tās padarījusi nozīmīgas, bet D'Annuncio vizuļojošās vārdu lāstekās viņa nespēja iekveldināt dzīvību, un tomēr viņa neatkāpās. Viņa gribēja iekarot cilvēku sirdis D'Annuncio mākslai un kad to nespēja panākt Itālijā, tad brauca uz ārzemēm, jo viņai jau bija divas dzimtenes — Itālija un visa pasaule. No savas mazās mājas Florencē, askētiski vienkāršās Porciunkolas, kas atradās gluži tuvu D'Annuncio Kapončīnai un kur mēbeļu vietā bija grāmatas un dārglietu vietā — puķes, viņa devās tālos ceļojumos, reizēm viena, reizēm kopā ar dzejnieku. Šķirtu no visumijā, viņu pārņem trakas ilgas, ārpriekšīga grūtsirdība, kādai savai draudzenei viņa atzīstas, ka šai laikā viņa raudājusi vairāk kā jebkad. Ārzemēs viņai izdevās vismaz modināt interesi par D'Annuncio darbiem, un ja šur tur izdevās skatītājos izraisīt pat sajūsmu, tad viņai uzkvēloja dzejnieka kaislība, un šie īsie svētlaimes brīži, šķiet, atmaksāja visu. Par šiem mīlas brīžiem viņa bija ar mieru uzņemt vislielākās ciešanas. Toreiz viņa ticēja, ka viņa tam cilvēkam, kas likās skaistāks un pārāks par visiem,

ir nepieciešama. Un šai izjūtā ir spēks, kas spēj izraisīt visintensīvāko svētlaimi. Un ja šī apziņa cilvēkam vispār vajadzīga, tad sevišķi tā nepieciešama sievietei, vienalga, ikdienas vai izcilai. Vīrietis spēj noenkuroties idejā, bet sieviete, un kaut arī viņa būtu tik ģeniāla kā Eleonora Dūze, patiesi dzīvo tikai caur cilvēku, ko mīl. Bet arī šeit ir izņēmumi — viens no tiem ir Malvīda fon Meizenbuga — un šie izņēmumi mūs pamāca, ka nevienu uz cilvēkiem attiecināmu patiesību nedrīkst absolūti vispārināt. Bet atgriezīsimies pie tās, kas bija ģeniāla māksliniece un ģeniāla sieviete, jo viņas mīlestībai nebija robežu. Viņa ticēja, ka viņa kopā ar D'Annuncio dibinās jaunu renesansi italiešu mākslā.

Tad nāca nežēlīgais 1900. gads, romāna Uguns iznākšanas gads. Šai romānā D'Annuncio, kas pazīst katru krociņu Eleonoras ķermenī — bet pazīt nenozīmē saprast — ne tikai bez kautrības un aizturēm, bet pilnīgi bez takta izjūtas atklāj ziņkārīgam pūlim savu mīlestības romānu ar lielo traģēdi. Viņas acis un rokas, viņas balsi viņš tēlojis baigi uzskatāmi, bet viņas dvēseli nogalinājis. Viņu, kaislo, bet biklo mīlētāju, viņš savā tēlojumā padara par novītušu, vecu, nolietotu sievieti, arvienu vēl kāru uz kaislibām. Līdz šim Eleonora Dūze savu personīgo dzīvi bija slēpusi no pūļa ziņkārīgajām acīm, tagad viņa tapa par sensāciju. Grūti māksliniekiem

panest anonimitāti, populāritāte nav nekāda laime, slava ir vainags, kas skatītājam no tālienes izliekas lauru lapām savīts, bet pats nēsātājs zina, ka tas pīts no ērkšķiem; bet visdrausmīgākais, kas māksliniekam var gadīties, ir — būt par sensāciju. Šim netīrajam zaņķim Eleonorai Dūzei bija jāizbrien cauri. Nu beidzot publika, kas neskaitāmas reizes Vecā un Jaunā pasaulē bija redzējusi, kā Eleonora Dūze mīl un cieš uz skatuves, dabūja zināt, kā viņa īstenībā mīl un cieš, un dabūja to redzēt greizā spogulī. Dūze, sevi ieraugot Uguns attēlojumā, sarāvās izbīlī un šausmās, viņai visu laiku bija licies, ka D'Annuncio ir tas, kas redz ne tikai daļu no viņas, bet kas spēj sevi iekļaut viņu visu, bet viņš Ugunī bija atkailinājis tikai viņas miesu, slimības un grūtas dzīves izmocītu. Pats D'Annuncio par sevi Ugunī saka, ka „viņa alka bija neveselīgas un pārmērīgas.“ Eleonora Dūze viņam nebija cilvēks ar sāpēm un ilgām, bet kā viņš pats Ugunī izsakās „viņa tam bija izdomas un vīzijas motīvs, kā pakalni, kā birztaļas, kā lietus.“ Viņa tam bija līdzeklis, lai sakairinātu juteklību, ierosinātu fantaziju, padarītu redzamus savus izdomu tēlus. Šī mīlestība Eleonoras Dūzes sirdī izraisīja traģiskas sāpes nevis tādēļ, ka viņa bija dažus gadus vecāka par D'Annuncio, bet gan tādēļ, ka dzejniekam mīlēt nozīmēja kaut ko gluži citu nekā viņai. Viņš savādāk

nemaz neprata mīlēt, arī citas sievietes viņš nebija savādāk mīlējis. Ne velti viņš, 60 gadu vecumā, atskatīdamies uz savu dzīvi, to nosauc par bezkaunīgu dzīvi.

D'Annuncio viņai iepriekš par romānu „Il Fuoco“ nekā nebija stāstījis, teicis tikai, ka tur tēlojis viņiem abiem dārgas lietas. Kad Eleonoras Dūzes impresārijs, krietnais Šūrmans, no D'Annuncio bija saņēmis manuskriptu — „šo neglīto darbu“ — izlasīšanai — tas bija Ātēnās — viņš neizsakāmi sašutis, bija aizskrējis pie Eleonoras Dūzes un gribējis, lai viņa tam atļautu aizkavēt darba parādīšanos atklātībā, bet viņa atbildējusi, ka pazīst romāna saturu un nepretosies tā iespiešanai. „Lai cik lielas būtu manas ciešanas, tās nav jāņem vērā, kad rodas iespēja italiešu rakstniecībai dāvēt jaunu meistardarbu.“ Angļu rakstnieks Saimons (Symon) sācis tulkot romānu angļu valodā, negribējis to turpināt, baidīdamies aizkart „tik cēlu sirdi“. Bet Eleonora Dūze viņam atbildējusi: „Mākslas darbs ir jāvērtē augstāk par cilvēka ciešanām.“ Ka viņa nav pretojusies romāna publicēšanai, to liecina laika biedri un biografi, bet neizšķirts paliek jautājums, ja viņa būtu pretojusies, vai D'Annuncio būtu uzklausījis viņas lūgumu. Pārāk labi viņa pazina savu vismīlo.

Nekautrīgas uguns mēles, kas viņu spīdināja romānā, viņu tomēr nepiespiež aiziet no D'An-

nuncio. Izlasījusi Uģuni, viņa raud izmisusi, bet nevienu neapsūdz. Kā mīlestības svētlaime, tā mīlestības ciešanas rod savu izpausmi viņas mākslā. Pēc Uģuns iznākšanas viņai vēl pietiek spēka divus gadus nodoties vienīgi D'Annuncio repertuāram. Viņa šķiež milzīgas summas, lai poēta tragēdijas tiktu izrādītas tikpat greznas, kā viņš to iecerējis. Ja daži Eiropas teātri arvien vēl pretojas D'Annuncio nedzīvajai mākslai, tad viņa tos piespiež pildīt savu gribu ar nosacījumu: vai nu D'Annuncio, vai neko! 1902.—1903. g. viņa trešo reizi aizbrauc uz Savienotām Valstīm, uzstādamās vienīgi D'Annuncio lūgās: Džokondā, Mirušā pilsētā, Frančeskā da Rimini, ko autors pats bija nosaucis: dzeja par asinīm un saldkaisli. Viņa ieliek visu savu dvēseli šais skanīgajos zvārguļos, lai tos pārvērstu Eola koklē. Agrāk askētiski vienkārša, viņa tagad top krāšņi izšķērdīga. Viņa dzejniekam nosūta autora honorārus, nekad neaplēšot savus zaudējumus, nepiegiežot vērību tukšām zālēm, kā arī tam, ka publika ietiepīgi novēršas no D'Annuncio asins mūzikas. Kad viņa D'Annuncio gaida Venēcijā ciemā, viņa visas kāpņu telpas liek izklāt ar drānu sarkanā krāsā, taisni tai notonējumā, kuŗu D'Annuncio visvairāk mīlēja. Un dzejnieku Boloņā gaidot, viņa māja tiek izgreznota baltām rozēm — vesela rožu jūra saņem nācēju. Lai radītu Frančesko da Rimini vēstu-

riskos kostīmus, tiek pieaicināti speciālisti, vēsturnieki, gleznotāji, jo viņa gribēja, lai katra kroka būtu tāda, kā dzejnieks to bija iecerējis. Kad viņas izšķērdība radija finansiālas grūtības, kad piesūtītās lēses kļuva lielākas nekā viņas ieņēmumi, viņa arvienu vēl nepiekāpjas, viņa pārdod savu māju Venēcijā un Florencē, viņa grib, lai dzejnieks uzvarētu, un beidzot viņš uzvarēja, un kad viņš bija uzvarējis, viņa vairs nebija vajadzīga.

1903. gadā sākās atsvešināšanās. Kā jau teikts, D'Annuncio mainot mīļākās, mainīja arī mājas un otrādi. Minētajā gadā viņš atstāj Kapončīnu. Viņa dzīvē sākas posms, saistīts ar skaistu, jaunu aristokrāti. Bet uz savām sāncensēm Eleonora Dūze nebija greizsirdīga. Vienīgi savu mākslu viņa greizsirdīgi sargāja. Mākslā viņa nepazīna kompromisa un atkāpšanos. 1904. gadā viņai jā-tēlo Jorio meita, tā paša nosaukuma D'Annuncio lūgā. Kā visas iepriekšējās D'Annuncio lūgas, arī šī viņai šķiet jaunas mākslas kalngals. Bet viņa saslimst mēģinājuma laikā, nedēļu priekš pirmizrādes, kas nolikta 1904. gadā, 3. martā. Sāpīgi, ka pirmizrāde jāatliek — tā tas liekas visiem, tikai ne autoram, kuŗa slavas kārā sirds ir cieta un nevar gaidīt. Ja Dūze nevar tēlot galveno lomu, tad tā jā-tēlo citai. Loma tiek uzticēta Irmai Gramatikai. Kamēr Jorio meitu ar

lieliem panākumiem izrāda Milānā, Eleonora Dūze spiesta palikt gultā kādā Grenobles viesnīcā. Lēnīgā, rāmā Matilde Seroa kopj viņu un klausās, kā Eleonora drudzī deklamē iestudēto lugu, baigi jaukdama autora tekstu ar murgu fantazijām. Viņas miesa izveseļojās, bet viņas sirds palika neizdziedināma rēta. Šo mazisko rīcību, šo nodevību viņa D'Annuncio nevarēja piedot. Kas noliedza viņas mākslu, nogalināja viņu pašu. Pie nepateicīgā dāvanu saņēmēja, jā, pat sāpju raisītāja varēja palikt, bet ne pie nāvētāja. Sešus gadus viņa bija cīnījusies par D'Annuncio uzvaru, savu naudu, slavu, veselību, visu savu sirdi ielikusi šai cīņā un uzvarējusi. Bet uzvaras vainagu pasniedz nevis viņai, nevis viņiem abiem, bet viņam vien. Un viņš to pieņem, spēj pieņemt. Dievinātais dzejnieks pēkšņi liekas tik nožēlojams. Un te paliek neatrisināma mīkla: kā reiz dievinātais var kļūt nožēlojams? Ko Eleonora Dūze šai posmā pārdzīvojusi, to neviens nezina, pat ar Matildi Sereo, kurai viņa visvairāk uzticējās, viņa par to nav runājusi. Mīlestībā tāpat kā nāvē gūto pieredzi nespējam nevienam tālāk pateikt.

Viņa jūta ap sevi baigu tukšumu, tukšumu, kurā mirst visi vārdi. D'Annuncio viņu bija mīlējis, apbrīnojis, dievinājis, un tagad bija palikuši pāri tikai pelni. *Cenere... cenere... ce-*

*nere.... davanti agli occhi: su le labbra, nel
cavo delle mani...**

Tagad nāca gadi, kad visas lēses bija jāaizmaksā, jo par katru lielu uzdrīkstēšanos, kā to zina visi drošuļi un uzdrīkstētāji, ir jāaizmaksā. Drausmi kaili viņas priekšā nostājas viņas dzīve: itāliešu publika top arvienu vēsāka, arī ārzemes viņai vairs neuzgavilē. D'Annuncio lugu uzvedumi bija aprijuši viņas kapitālu. Viņa palikusi bez naudas, bez repertuāra, bez veselības, un kas viņai, lielai mīlētājai varbūt bija visgrūtāki, — bez mīlestības. Pati viņa kādā šai laikmeža vēstulē raksta: „Ir it kā es būtu aprakta.“ Kad viņa pēdējo reizi ar D'Annuncio sastopas, viņa jūt, ka viņiem viens otram vairs nav ko dot, viņa jūt, ka arī viņas kalpošana dzejniekam vairs nav vajadzīga. Viņai, dvēseļu karalienei, valdniecei par miljoniem, bija jāieskata, ka viņa savam dievam lieka. Caur viņu viņš bija cēlies, bet tagad arī viens spēja noturēties slavas augstumos. Viņa bija vajadzīga miljoniem, bet viņas dzīvē bija jēga, kamēr viņa bija vajadzīga viņam, vienam vienīgam. Pār viņu pēdējo sastapšanos lija operācijas istabas drausmi skaidrā un kailā gaisma. Neviena plīvura, neviena aizkara, aiz kuŗa varētu paslēpties Viss zināms. Nekas nav grozāms vai at-

* Pelni... pelni, pelni, uz acīm, uz lūpām, atvērtā rokā.

griežams. Bija jāizcieš šķiršanās operācija. Jāšķirās, — tas ir tāds mazs un vienkāršs vārds, bet tas sevī satur nāves indi, kas nežēlīgi un lēni, bet droši nogalina uzticamas dvēseles. Viņam toreiz bija 40 gadi. Viņai — 44 gadi. Uz ticība un pateicība, gara bruņinieka rotas, viņam bija svešas, bet viņa bez tām būtu jutusies kaila. Viņa bija lielāka, tādēļ arī vairāk cieta.

*

Dvēsele ir kā mirusi, bet jādzīvo tālāk ar neganto nogurumu visos locekļos un sirdī. Sieviete, kuņģa nav radītāja dīgļa, vai arī kas nav pārmērīgi ētiski cēla, tādās reizēs ieslēdzas rūgtuma čaulā, vai arī tver pēc atriebes bultām, kā to bija darījusi fon Šteina kundze, bet Eleonora Dūze no pelniem cēlās augšā. Viņā bija gluži neaptverama elasticitāte. Vēstulē viņa rakstā: „Es meklēju gaismu savai dvēselei, negribu ļaut tai nonīkt.“ Viņa atkal strādā, lai aizmirstu un uzvarētu iznīcības izjūtu sevī. Šai posmā viņa atrod Ibsenu, ko sen jau bija mīlējusi, bet ko tēlot bija piefrūcis drosmes. Ziemeļi un dienvidi sastopas Elonoras Dūzes Ibsena izrādēs, ziemeļnieku apslēptā sirds saule viņas tēlojumos top redzama un dzirdama. Tagad viņa dzīvo Hedā Gablerē, Rebekā (Rosmersholms), Jūras sievietē, Alvīnas kundzē (Spoki), Irēnā (Kad

mēs mironi atmostamies). Neskaitāmas reizes viņa bija mirusi, neskaitāmas reizes augšām-cēlusies. Dabas, līdzīgas viņai, nemirst vienā nāvē. Daudzas reizes nāve bija pieklauvējusi pie viņas nam- un sirdsdurvīm, bet viņa tai nebija izgājusi pretī. Par spīti ciešanām, viņa vēl varēja dot, un devējam jādod līdz galam. Kad viņa tagad runā Rebekas vārdus par ciešanām, kas cēlina cilvēku, tad jauna uguns iedegas viņā.

D'Annuncio lūgas viņa tagad nespēj tēlot, jo nekā viņa neiespēj darīt ar pusi no savas būtes. No Budapeštas oktobrī, 1904., viņa raksta: „Es eju vējā, kā kāds, kas savu ceļu zina, es nedaru nekā cita, kā paklausu iekšķīgam ritmam, kas mani nes arvienu uz priekšu... Ko gan es atradīšu garā ceļojuma beigās? Varbūt... slepenu saldmi, ka esmu paklausījusi savam liktenim...“ „Ja es varu strādāt kā gribu, tad esmu glābta. Strādāt, tā ir vienīgā tversme: ir jāiet, kamēr vien to var. *Il faut aller, aller jusqu'à n'en plus pouvoir.*“* Un viņa brauca atkal no pilsētas uz pilsētu, pāri kalnājiem un līdzenumiem, pāri jūrai, bet neredz ne ainavas, ne cilvēkus, pelni aizsedz viņas skatu. Viņa grib aizbēgt no sevis, no apziņas, ka visumīlais kļuvis svešs, ka liesmas pārvērtušās pelnos, ka saules gaisma

* Ir jāiet, jāiet kamēr vairs nevar.

izrādījusies par skala uguni. Viņa, nestāstīdama par sevi, lai runātu ko runādama, vienmēr stāsta par savām sāpēm apskaidrotā veidā. Vēstulē viņa raksta: „Tūkstoš sievietes ir manī, un katra man liek savā veidā ciest.“ Tā viņa vēl 4 gadus spēlē teātri. Jauna slava aug ap viņu. Aureols veidojās ap lielās mīlētājas un cietējas galvu, bet arī viņa dzīvo, kā bija dzīvojusi pirms savas lielās sāpju stundas. Tikai biklāka un vēl noslēgtāka viņa bija kļuvusi, vēl izvēlīgāka draugos. Par D'Annuncio viņa nerunā ne ar vienu cilvēku. Sveša viņai Euripīda Medeja, kas vienādi spēcīga un aktīva mīlā un naidā. Viņa bija nākusi pasaulē, lai Antigones vārdi nekļūtu par tukšu skaņu, lai tie, kaut pa tūkstoš gadiem reizi iemiesotos dzīvajā cilvēkā: Ne līdzī nīst, bet līdzī mīlēt esmu dzimusi. Četrus gadus viņa gandrīz nepārtraukti ir ceļā, cīnīdamās pret nogurumu locekļos un dvēselē.

Viņa, lielā dzīves apliecinātāja, saka „jā“ savām ciešanām, kā bija teikusi „jā“ savai ārprātīgajai mīlestībai. Lielām un bagātām dabām viss nāk par svētību. Viņa bija tik lielā mērā radoša, ka katrs pārdzīvojums, vienalga, vai priecīgs, vai sāpīgs, izlējās mākslas veikumā. Tā tas bija Gētem, tā tas bija Eleonorai Dūzei. Ja radītājiem gariem vispār ir dota viena privilēģija, tad tā vienīgi ir šī.

Arvien retāka top viņas uzstāšanās, jau izsludinātais vakars bieži jāatsaka vai jāpārceļ. Ar ārkārtīgu gribas spēku viņa veic savas lomas, un kad viņa publikai šķiet visskaistākā, neviens nezina, kādās mocībās viņa izveidojusi savu tēlu, ka divkaujā ar nāvi un nāves vēstnieci, atstātību, viņa guvusi šo apskaidrotību. Viena viņas plauša ir pilnīgi slimības saēsta un arī otra slimības skarta. Viņas sirds pazīst vairs tikai presto tempu, un viņas iekaisušajām acīm, kas pārāk daudz raudājušas, grūti nākas salasīt lomas tekstu. Viņai draudot aklums, tā ārsti saka. Viņa uzklausa šos spriedumus, klusi pasmaidot savu dievišķo smaidu, un atvadās no atklātības, tēlojot Jūras sievieti. Tas bija Berlīnē, 1909. gadā. Par viņas pēdējo izrāžu posmu, viens no viņas labākiem sapratējiem, Hermans Bārs (Hermann Bahr), 1904. gadā bija rakstījis: „Ja viņa runā savu lomu ikdienišķo tekstu, tad reizēm ir, it kā viņa pati sabītos no vārdiem, viņa meklē savas dvēseles veidolus, savas dvēseles, kas mēzumā sastingusi, un kamēr publika viņai uzgavilē, viņa iziet gūsteknes nogurušajā solī, un dzirdīgas ausis, šķiet, sadzird žvadzam smagas ķēdes.“

Viņa bija mīlestības un sāpju gūstekne. Kur lai atpūšas tas, kam visa pasaule bija māja, kam pieder visi un neviens?

Viņas meita Enrišeta bija pieaugusi. Bet svešums starp abām bija izaudzis arvien lielāks. No postītājas slimības dīgļiem viņa meitu bija glābusi Davosā, bet no pasaules plāpām nebija spējusi to glābt. Meita bija lasījusi ciniskos ziņojumus laikrakstos, ka D'Annuncio, slavenākais Itālijas dzejnieks, nežēlīgi pametis viņas māti un novērsies no tās, kas viņu nespēj aizmirst. Toreiz Eleonora Dūze bija aizbraukusi pie savas meitas un viņai teikusi: „Enrišeta, man ir divas rokas, kas man nepieciešamas, lai dzīvotu, viena no tām saucas Enrišeta, otra — Gabriels D'Annuncio... Ja man viena no tām jānogriež, man jāmirst.“ Un meita pēkšņi bija sapratusi vārdos neizsakāmo, bija noskūpstījusi māti. Viss tas bija tik sen. Enrišeta bija dzīvojusī un studējusi vairākās Eiropas pilsētās. Daudzas mākas un zināšanas viņa bija piesavinājusies. Kādā angļu koledžā viņa bija speciālizējusies rožu kopšanas kultūrā. Apprecējusies ar Kembridžas universitātes profesoru, nopietnā, gudrā, dievbijīgā meitene bija kļuvusi par apzinīgu, stingru profesora kundzi. Eleonora Dūze priecājās, ka meitai labi klājas, bet aizbraukt pie tās nevarēja. Āsinīs radiniece, garā svešiniece, viņas izmocītajai sirdij nespēja dot patvērumu.

Viņai bija 50 gadi, un viņa jau bija leģenda. Pēdējos gados bija sakrājies mazs kapitāls, no

kuŗa viņa varēja dzīvot. Viņa apmetās mazā mājiņā Florencē. Starp puķēm un grāmatām viņa dzīvoja noslēgtu dzīvi, atvērda savas nam- un sirdsdurvis tikai nedaudzajiem draugiem, un viens no viņas vismīļākiem draugiem bija Frančesko no Asīzes, kuŗa Saules dziesmu viņa skaitīja kā lūgsnu. Tagad viņa arī labprāt lasa svēto Augustīnu, sv. Teresu un tagad saprot lielās spāņu svētās vārdus: „Es mīlu svēto Augustīnu, galvenām kārtām tādēļ, ka viņš bija grēcinieks.“

Bet nevar lauzt savas dzīves ritmu: devējai jādod līdz galam. Dāvātāja var dzīvot tikai dāvājot. Viņa gribēja atpūsties, dzīvot savrupībā, bet neprata to. Ar 50 gadiem ir grūti kaut ko gluži jaunu iemācīties. Un tā viņa, mūžīgās darbības un iedarbības tieksmes mudināta, Romā iekārto — aizrautīgi un lielā stilā, kā visu darija — atpūtas namu aktieriem — *Casa delle Attrici*, kur miers, skaistums un grāmatas bija sakārtotas tiem, kas bez miera klīst no viena dvēseles mājokļa uz otru. Tas bija maijā, 1914. gadā, bet kaŗš, kas sākās tā paša gada vasarā, neļāva viņas pasākumam uzplaukt. Viņa, kas bija pazīstama ar epitetu *italianissima*, šai kaŗā nevarēja palikt pasīva. Vienu otru reizi viņa spēlēja frontes teātrī, bet nevarēdama iekļauties tur uzstādītās, lētās izpriecas prasībās, drīzi vien aiziet

no turienes, kādu laiku strādā par žēlsirdīgo māsu, kopdama, mīlēdama, kur vien varēdama.

Viņas nemiera gars nupat kā bija iekārtojies mazā pilsētiņā Asolo, netālu no „blondās Trevizo“, Alpu pakājē. Šo sirmveco pilsētiņu viņa bija izraudzījusi tādēļ, ka tā tik klusa, ka tā atrodas netālu no Venēcijas un augsto kalnu apsardzībā. Te viņa gribēja pavadīt savas vecuma dienas, te viņa gribēja arī tikt apbedīta. Kad kuģa vētras nogulstas, viņa aptver, ka zaudējusi visu savu mazo kapitālu, ka pēkšņi atkal kļuvusi tik nabaga, kāda bija pirms 20 gadiem.

Ir jāsāk atkal strādāt. Bet ne jau nabadzība vien viņu dzina jaunajā darbā. Upe kādu laiku var pārklāties ar ledu, bet kad ledus kūst, tai atkal jāstrāvo, savi ūdeņi jānes uz jūru, jāspoguļo krasti, varenais debess jumols un sīkākā smildziņa. Viņa arvien vēl nav mirusi, izbrīnā viņa pati to jūt un nolemj atgriezties pie teātra. Vairāk kā gadu desmitu viņa bija kļusējusi. Atgriešanās nebija viegla. Bet kas tad viņas dzīvē bija bijis viegls? Šķiet, viņa bija dzīvojusi, lai glābtu atziņu, ka arī grūtumā ir skaistums. Viņa, kuģa visa dzīve bija liela uzdrīkstēšanās, uzdrīkstējās atgriezties uz skatuves ar sirmiemi mati. Slava, kad tā sasniegusi zināmu pakāpi, top par aukstu nastu — to viņa labi zināja. Un tomēr gāja... Un gāja ne tikai nabadzības vien dzīta. Viņa atgriezās pie teātra,

jo nespēja mieru rast sevī, nespēja dzīvot tikai sev. Mijiedarbība ar pasauli bija vienīgā, viņai piemērotā dzīve, lai cik grūta tā bija, tā tomēr nežņaudza ar savu šaurību. Viņa atgriezās aiz mīlestības pret cilvēkiem, aiz mīlestības pret vienīgi radošā darbā gūstamo prieku un ciešanām. Laikraksti bija publicējuši viņas vārdus: „Parādīšos publikas priekšā ar savu veco, nogurušo, krunku pilno seju un ar saviem baltajiem matiem un lūkošu skatītājiem dot savu dvēseli. Ja būs kāds, kas mani tādu pieņems, būšu par to priecīga un lepna. Ja nē, atgriezīšos klusumā. Bet nekādu triku, nekādu nolakojumu, nekādu melu.“ Viņa atgriezās uz skatuves ar to pašu lugu, ar kuŗu atvadījās no publikas. 1921. gadā, 5. maijā viņa tēloja Jūŗas sievieti ar baltiem matiem, bez smiņķa; šaurajā, blāvajā sejā, šķita, vienīgi acis bija palikuŗas pāri. Kad viņa parādījās uz skatuves, no skatītāju telpas kā ēŗģeļu skaņas atŗalca ģaviles. Viņa runāja klusi, bez patosa, vairīdamās efekta, bet viņas bals mūzikā bija tāda suģestija, tāds noslēpumains spēks, ka skatītāju acis pildījās asarām. Par viņas atŗrieŗanos teātrī kāds tā laika kritiķis raksta: „Viss tas, ko mēs dzirdējam un redzējam, ir tālu, tālu prom no tā, ko parasti sauc par skatuves mākslu.“ „Viņa mums lika ticēt, ka viņa vēl arvien ir tā pati Dūze. Bet patiesībā viņa tagad bija kaut kas daudz varenāks, daudz

noslēpumaināks, daudz brīnumaini varenāks.“ Skatuve pilna puķēm, gaviļu saucieniem nav gala. Jauni entuziasti izjūdz zirgus un iejūdzas viņas ratos, lai viņu pārvestu mājās. Tas bija Turinā. Vienīgi laikam italieši spējīgi tik dievišķi sajūsmināties, jo vienīgi viņi arī spēj tik neganti svilpt un saukt *abasso*, kā tas bija noticis toreiz Neapolē.

Tas bija pēc pasaules kara, kad desmit miljonu cilvēku bija aizgājuši bojā, kad paši dzīves pamati bija izpostīti. Bet ir kāda katedrāle cilvēku iekšienē, un kamēr tā nav izpostīta, no kara un kaislību gruvešiem arvienu celsies jauna dzīve.

Savam pēdējo gadu draugam un smalkjūtīgam biografam Eduardam Šneideram Eleonora Dūze par savu atgriešanos teātrī teikusi: „Jā, visi bija satricināti, vienīgi es nebiju tāda. Šie panākumi bija veltīti nevis man, bet kādam, kas daudz lielāks par mani, šī sajūsma pāršalca manai galvai pāri, tā bija veltīta spēkam, kuŗu es gan pārstāvēju, bet pati nebiju.“

Visās Itālijas pilsētās tie paši suminājumi viņai, kas gan jau agrāk bija ieguvusi epitetu — nesalīdzināmā.

Sākumā, varbūt, viņas uzstāšanās pēc tik gara pārtraukuma kā sensācija pievilināja publiku, bet viņas māksla bija kļuvusi tik tīrskanīga, vēl vairāk atbrīvojusies no visa neīstā, ka viņas sir-

mās izrādes tapa par skaistuma atklāsmi. Viņa negribēja patikt, viņa tikai gribēja pateikt mūžīgi patiesos vārdus, un cilvēki uz klausīja viņu. Viņa cieta no tā, ka nebija lomas, kur varētu visu sevi ielikt. Viņas agrākās lomas tai bija kļuvušas par šaurām un mazām. Reizēm viņai gribējās apgriezt sirmos, arvienu vēl kuplos matus, ietērpies maisā un izkliegt vientuļā karaļa Līra sāpes. Viņa tagad bija sasniegusi tādu pilnbriedumu, tādu dievišķu dzidrumu, ka bija līdzīga caurspīdīgam traukam, dievišķā gara nesējam. Ne kulises, ne partneri, ne dekorācijas viņai vairs nebija vajadzīgas, likās, viņa varētu aizdedzināt vienkāršu lampu, apsēsties pie tās un lasīt priekšā Plātona Simpozionu, vai arī Sokrata atvadīšanās runu no saviem skolniekiem, lai pateiktu to, pēc kā visi, kaŗa un pēckaŗa ņausmu izmocīti cilvēki alka, bet ko vienkāršie mirstīgie neprata izteikt.

Tagad, pēc vairāk kā 20 gadiem, viņa sastopas atkal arī ar D'Annuncio. Vai viņa bija gribējusi sevi pārbaudīt? Pārlicināties, ka pēdējā uguns dzirksts izdzisusi zem pelniem? To viņa neteica nevienam. Citiem pasakāmais ieganssts bija: ar lielāko jaunās Italijas dzejnieku, varonīgo kondotjeru, Fiūmes varoni, kas bija zaudējis vienu aci, pārrunāt dažus Miruņās pilsētas pārgrozījumus. Ar vieglu irōniju viņa savam draugam ņneideram par ņo satikņanos stāstī-

jusi: „Fiūmes komandants ir publicējis par mani ļoti skaistu vēstuli laikrakstos. Viņš tur paziņo, ka es daudz esmu darījusi savas tēvijas labā un ka tagad Italijai kaut kas būtu jādara manis labā. Ļoti skaista bija tā vēstule, tiešām, satricinoši skaista, bet tas arī bija viss! Lūk, tāds viņš ir, Fiūmes komandants, viņam ir kāda doma, viņš to izsaka, uzraksta. Un kad viņš tai dāvājis formu, to literāri izteicis, tad šī doma viņu vairs nesaista...“ Bet ne D'Annuncio, ne tēvija, un viņš tais gados bija tēvijas reprezentants, nekā faktiskā viņas labā neizdarīja. Viņa bija viena kalnu galotnē, kur pūta auksts vējš. Jaundibinātā teātra trupa prasīja lielus līdzekļus. Viņa bija sākusi atkal strādāt un dzīvot lielā stilā, apstājas nebija...

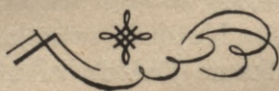
Viņai 64 gadi. Ņujorkā ovācijas sasniedz tādu pakāpi, ka satiksme jāslēdz. Āuto, kas viņu no ostas ved uz viesnīcu, jāšus pavada policisti. Ņujorka, Havanna, Bostona, Baltimora, Pitsburga.

Katrā grāmatā, lai cik gaŗa un ciešanām pilna tā būtu, viena lapaspuse ir pēdējā. Eleonoras Dūzes dzīves grāmatā pēdējā lapaspusē bija ierakstīts: Pitsburga, 1924. gadā, 21. aprīlī. Te viņai bija jāpiekāpjas nāves priekšā, — bija jāpaklausa Lielajam Režisoram, kam visu mūžu bija spītējusi. Darbs, kas viņai bija svētceļojums, bija beidzies. Trauksmainajā murgainajā

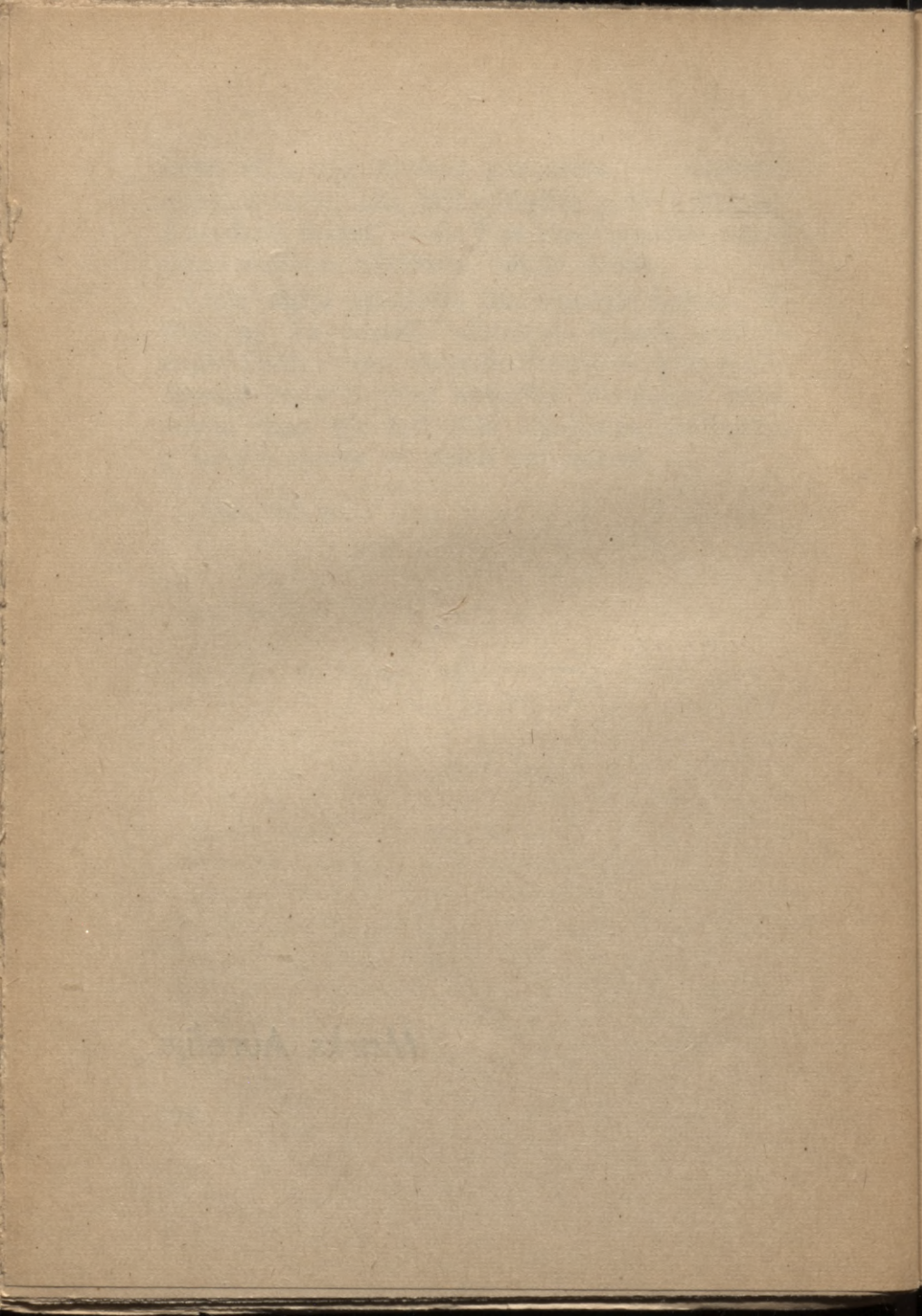
laikā viņa bija kļuvusi par svēto — *pelegrina appassionata*. „Es gribu doties ceļā! Strādāt! Āpsedziet mani!“ — tie bija viņas pēdējie, svešā zemē svešiem cilvēkiem teiktie vārdi.

Lielā sāpju atsedzēja tika apsegta baltām rozēm, un kā varenu valdnieci lepna is italiešu kuģis Duilio viņu aizveda dzimtenē, kur Āsolo mazajā kapsētā viņu apbedīja Venēcijas zemē, kurpu viņa tik ļoti bija ilgojusies atgriezties *o viva o morta* — dzīva vai mirusi.

Rīgā, 1940. g.

Marks Aurelijs

r labi, ja noguruma dienās ir kāds spieķis uz kā atspiesties, ir labi, ja ciešanu laikā sev izraugām nevis kādu literāru tēlu, bet dzīvu cilvēku ar miesu un asinīm, kas ir bijis cilvēks kā mēs, un kam ir bijis tikpat grūti kā mums, jā, varbūt vēl daudz grūtāki, ko mocījušas šaubas un nogurums, ko piemeklējušas slimības un vilšanās un kas tomēr — izturējies. Tāds ir romiešu ķeizars un filozofs, apmaigotais stoīķis, kas valdījis Romas imperijā gandrīz divdesmit gadus (161.—180.) un nostājies pret laikmeta un personīgām ciešanām ar savu personības spēku. Viņa Dienas grāmatu es lasīju gan gulēdama slimnīcā, gan arī tai laikā, kad savā dzīvoklī un istabā vairs nejutos droša, no viņa dzīves atziņām sev izveidodama vairogu, kas mani aizsargāja no ār pasaules bultām un pašas nespēka. Kād labprātīgi biju ieslēgusies Marka Aurelija pasaulē, manī radās doma, ka mēs, jaunlaika cilvēki, gribēdami visam sekot, lasām

par daudz un par ātru. Būtu jālasa mazāk, lēnāk un dziļāk. Ka grāmata izlasīta, to, varbūt, drīkstētu teikt tikai tad, kad to zinām no galvas. Labi ir, ja iemīļotu grāmatu turam savā tuvumā, lai brīžos, kad mēs jūtamies vientuļi un paguruši, varētu to atšķirt un palasīt. Kas ar iemīļoto grāmatu nesadraudzējas kā ar iemīļoto cilvēku, uzskatāms par analfabētu ļoti grūtajā grāmatu lasīšanas mākslā.

*

Marks Aurelijs sāka valdīt kā nobriedis vīrs, kad viņam jau bija 40 gadu. Viņa mērķis bija piepildīt zemes virsū laimi un mieru. Vai viņam tas izdevās? Viņš, kas kaŗu atzina par vienu no visriebīgākām lietām, gandrīz visu savu valdīšanas laiku bija piespiests kaŗot. Viņam bija jākaŗo pret barbariem, kas no ziemeļiem uzbruka romiešu imperijai, bija jākaŗo pret dumpiniekiem pašu zemē. Viņa valdīšanas laikā Tibra izkāpa no krastiem, ūdens plūdi izpostīja zemi, un, kā jau parasti, pēc plūdiem nāca bads, jo cilvēkiem domāto maizi bija aiznesis ūdens. Tad pāri izpostītajai zemei savu melno roku izstiepa mēris. Romas ielas aizsprostoja līķi, un, lai apturētu sērgas izplatīšanos, imperātoram bija jāizdod pavēle par tūlītēju miroņu sadedzināšanu. Likās, pati zeme šīs šausmas nespēja izturēt: tā sāka drebēt. Zemes trīce iz-

postīja to, ko kaņi, plūdi, slimība un bads vēl bija atstājuši pāri.

Tās bija visas tautas ciešanas, bet lēnprātīgā, ģiedrā valdnieka personīgā dzīve nebija vieglāka. Laikmeta biedru raksturojumos viņš tēlots kā skaists un iznesīgs vīrietis, bet viņa ķermeni postīja smagas slimības, kuņas apspiest un apkarot reizēm bija vēl grūtāk nekā uzvarēt barbarus un dumpiniekus. Viņu mocīja smaga kuņģa kaite, kas prasīja stingru diētu, bet kaņa gājienos nebija iespējams to ievērot. Bez tam viņam bija kāda kakla slimība — daži biografi domā, ka tā bijusi tuberkuloze. Vakaros viņš jutās pārmērīgi noguris, žēlojās, ka pat spalvu nespēj noturēt rokās. Mūža beigās viņš spēja runāt tikai gluži klusā balsī un iet gluži sīkiem soliņiem. Un tomēr — viņš valdīja par sevi un visu imperiju, tauta viņu mīlēja, sauca par brāli, par tēvu, bet ienaidniekiem viņa vārds vien iedvesa šausmas.

Personīgajā dzīvē gudrība viņu nepasargāja no vilšanās. Viņa mīlulis bija Avidijs Kasijs, ko viņš bija iecēlis par Sīrijas pārvaldnieku, bet kas uz valdnieka dāvāto mīlestību un uzticību atbild ar nodevību. Marka Aurelija slimības laikā viņš pasludina kaņavīriem, ka imperators miris un viņš — tā pēcnieks. Izceļas dumpis, bet Kasijam neizdodas varu sagrābt savās rokās. Kaņavīri, uzzinājuši Kasija melus,

nocērt tam galvu un aizsūta to imperātoram kā padevības zīmi. Imperātors neatriebjas savvērnikiem, bet augstsirdīgi piedod Kasija radiem un pārējiem dumpja dalībniekiem.

Draudzībā viņam nelaimējas, un arī viņa ģimenes dzīvē bija vairāk ēnu kā saules. Ārkārtīgi viņš bija pieķēries savai sievai Faustīnai, ņēma to līdz pat tālajos ceļojumos uz Grieķiju un austrumiem. Bez Faustīnas imperātoram dzīve likās kā izdedzis krāteris. Faustīna dzemdēja 11 bērņus, no kuriem liela daļa mira vēl gluži mazi esot, un tie, kas izauga, bija tādi, ka nevarēja ielīkšmot tēva sirdi. Imperātors bija gaužām norūpējies par Faustīnas trauslo veselību, bet viņa — tā vismaz biogrāfi stāsta — bija norūpējusies tikai par sevi. Kāra uz būdām, viņa savam vīram neesot bijusi uzticīga, bet kad viņa bija nomirusi, vīrs bezgala skuma un, viņas piemiņu godinādams, viņai uzcēla skaistu templi. Pēc tēva nāves par valdnieku bija jāklūst dēlam Komodam, bet viņš vairāk bija gladiātoru un cirkus akrobāta atvase nekā filozofa dēls. Vislabāk viņš jutās cirka ļaužu sabiedrībā, ar tiem sacenzdamies rupjībā un izlaidībā. Ļaunas mēles melsa, ka ne jau imperātors esot viņa tēvs, tik neiespējami šķīta, ka gudrākā valdnieka dēls — izvirtulis un niekkalbis. Marks Aurelijs sava pēcnācēja izlaidīgo dabu mēģināja savaldīt un pāraudzināt: viņš

tam deva vislabākos filozofus par skolotājiem un audzinātājiem, bet jaunais Komods klausījās viņu mācībās, atņirdzis zobus un žāvādamies kā jauns lauva. Imperātoram, protams, tas nebija noslēpums, bet toreiz romiešu imperijas stāvoklis bija tik lielā mērā apdraudēts, ka imperātoram likās, prātīgāk ir — savai tautai atstāt valdnieku, kaut arī nepiemērotu, nekā to atstāt bez valdnieka.

Ārēju un iekšēju ienaidnieku piemeklēts, Marks Aurelijs raksta piezīmes Sev pašam τὰ εἰς ἑαυτόν, zinādams, ka nemierīgos laikos ir nepieciešams uzcelt templi savā iekšienē. Ievilkties sevī, savā dvēselē, to katrs var kuņā katrā laikā; ja tikai griba stipra un dvēsele bagāta, tad šī vienīgā tversme vienmēr paliek. Dienu aizņēma kara lietas, valsts pārvaldīšana, tikai naktis piederēja viņam. Un naktīs, kad kara troksnis bija apklusis, viņš, viens savā teltī tālu prom no dzimtenes, raksta savas pašatzīšanās — vienuļš sargpostenis zvaigžņotā naktī. Viņa pašatzīšanās aizņem 12 burtnīcas, viņš tās nav rakstījis kā pasaules lāpītājs vai reformātors, bet rakstījis tās tikai sev, uz sevi lūkodamies kā uz vistuvāko un vissvešāko būtī reizē. Bet kā jau teikts, kur visintimākais kļūst vispārcilvēcisks, tur rodas vislielākie mākslas darbi.

Marku Aureliju, tāpat kā Epiktetu un Seneku, pieskaita stoiķiem. Bet patiesībā viņā — kā to

vēlāk skaidrāk aprādīsim — krustojas stoīķis ar kristietī. Kopš sava 12. dzīvības gada Marks Aurelijs ģērbās stoīķa tērpā un labprātīgi padevās stoīķu stingrajam dzīves veidam. Viņš guļēja uz kailas zemes, rūdīja savu ķermeni, vingrināja fiziskos un garīgos spēkus. Veikli viņš pārvaldīja tā laika sporta veidus. Manta viņam bija vienaldzīga: saņemto mantojumu viņš atstāj māsai. No Epikteta filozofijas Marka Aurelija raksti atšķiras ar savu plašumu, viņš nebija ne autodidakts, ne arī kabineta filozofs, bet senās grieķu un romiešu gudrības mantinieks un lielās imperijas valdnieks, kas jutās atbildīgs par savu pavalstnieku labklājību. No Senekas rakstiem viņa filozofija atšķiras ar savu pazemīgumu. Paskāls ļoti pareizi raksturojis Seneku, atzīmēdams, ka tas ir bijis *superbe diabolique* — velnišķīgi lepns. No šā velnišķīgā lepnuma Markam Aurelijam nav ne vēsts. Viņa sirdī mīt maīga pateicība pret vecākiem un skolotājiem, pret draugu, kas viņu pasargājis no maldīgām domām, pret kādu citu draugu, kas viņam iedevis Epikteta rakstus, pret dieviem, kas viņam devuši tik labus vecākus u. t. t. Varētu pat teikt, ka Marka Aurelija būtība sakņojas pateicības izjūtā, un nemaldās tie, kas saka: pateicīgs kā Marks Aurelijs. Viņa raksti, tikumības mācība visiem laikiem, nav uzbūvēti sistēmātiski. Viņš neaizstāv nevienu dogmu, no veciem dieviem viņš

aizgājis, kristianismu nav pieņēmis, kaut gan, pats to nezinojot, ir jau kristianisma ietekmēts.

Taisnība Merežkovskim, kas saka: „Nedomājot par stilu, viņš radījis sirdsapziņas poēmu.“ Viņa pašatzīšanās pastāv no maziem fragmen-
tiem, vienā dienā radīja vienu lapas pusi, otrā — atkal citu, reizēm ierakstīti tikai daži vārdi, citēts tikai kāds viņam dārgs autors — Homērs, Heziods, Plātons, Seneka, Epiktets. Tādas dienas piezīmes ir rakstījuši neskaitāmi cilvēki, bet šo rakstījumu lielākā daļa kopā ar to sacerētājiem iegrimumsi aizmirstības tumsā. Kādēļ tieši Marka Aurelija Dienas grāmata, kur nav ne satricinoši jaunu domu, ne arī žilbinoši izslīpēta stila, palikusi un paliks mūžam dzīva? Tas tādēļ, ka katrs, arīniecīgākais ieraksts nes viņa personības zīmoģu. Paskāls, Marka Aurelija domu lokā ierauts, tik zīmīgi teicis: „Mēs domājam atvērt grāmatu, bet mūsu priekšā atveras cilvēks.“ Marks Aurelijs mums atstājis dzīvu grāmatu, ko gadsimtu putekļi nav spējuši iznīcināt: pat citējot citus, viņš citē sevi. Dzīvu šo grāmatu padara arī tās pretrunas. Būdams stoīķis, Marks Aurelijs tomēr ir arī mīlestības un lēnprātības apustulis. Vai citādi viņš būtu teicis evangēlijām tuvus vārdus: „Kad beidzot tu panāksi mīlestības svētlaimi — mīlēt visus cilvēkus.“ Nesatricināmais dvēseles miērs, kā zināms, ir katra stoīķa mērķis. Bet Marka Aurelija mieru dziļi

satricināja mīlestība — tā vētra uzvanda jūras līmeni, kuŗai pilnīgs miers ir tikai iespējams, apklājoties ar ledu. Es jau pieminēju, cik norūpēm pilna bija viņa mīlestība pret sievu, arī savus bērnus viņš maigi mīlēja, aizkustinošā tonī viņš runā par savu „perekliīti“. Ir pazīstama viņa vēstule kvēli mīlotajam skolotājam Fronfanam, kuŗā viņš raksta par mazās meitenītes Faustīnas slimību, vēstīdams, ka drebējis par mazās dzīvību. Imperātors, no kā drebēja barbari, stāv pie savas mazās meitiņas gultas, drebēdams baigākā valdnieka — Nāves priekšā — šī aina mani aizgrābj līdz sirds dziļumiem. Stoiķim neklājas būt satricinātam. Tīrasinīgs stoiķis likteņa sitienus uzņem pat acis nepamirkšķinādams, bet vai dzīvais, stiprais, mīlestībā un ciešanās noenkurotais cilvēks nav dižāks par statujai līdzīgu stoiķi?

Marka Aurelija iekšējo cīņu mērķis — dvēseles līdzsvars. Savās 12 burtniecās viņš mums vēstī, kā drosmīgā vīra dvēsele pakāpeniski iekaŗo šo līdzsvaru. Ja mēs viņa Dienas grāmatā gribētu atrast kādu visām nodaļām kopīgu viedokli kādu centrālu domu, kas savus starus met pāri visam darbam, tad tā būtu — Nāve. Uz visām lietām, kā tīkamām, tā arī netīkamām, Marks Aurelijs raugās *sub specie mortis*. Ienaidnieku spēki, gan aiz robežām, gan viņa paša valstī, gan viņa paša ķermenī, viņu bija piespie-

duši neskaitāmas reizes lūkoties Nāvei acīs. Nāve bija kļuvusi par viņa kaimiņu, kuŗa tuvumu vienmēr jūtam. Izbēgt no tā nevar, gausties par to būtu vīra un filozofa necienīgi, tātad — bija jāatrod kāds *modus vivendi*. Un Marka Aurelija gara spēks visu cilvēku ienaidnieku Nāvi padarīja par draugu, kas ar savu tuvumu tam nesa svētību. Doma par Nāves neizbēgamību viņa filozofijā top par lielāko mierinātāju dzīves nebalātās dienās. Ja mēs vislielākās sāpēs, vislielākās vilšanās, visskaudrākā pārbaudījumu brīdī sevi novedam līdz apziņai, ka nekas neilgst mūžīgi, tad skaudrākām sāpēm izrauts dzelonis. Cilvēka dvēseles mieru lielā mērā apdraud dusmas, bet pietiek iedomāties, ka cilvēks, par kuŗu mēs dusmojamies, drīz vien gulēs zārkā, nevarēdams vairs izrunāt nevienu jaunu vārdu, nevarēdams vairs pret mums celt roku, un dusmas izgaisīs; sevišķi ātri tās izgaisīs, ja mums pietiks iztēles spēka iedomāties, ka mēs paši jau pēc īsa laiciņa ar savām lielām prasībām, ar savu aizvainoto patmīlību un īgnumu nāves sastindzināti gulēsim kapā. Doma par Nāvi ir labākais dusmu savaldītājs — tā māca Marks Aurelijs. Pastāvīgā doma par Nāvi ir arī labākais līdzeklis, lai ieskatītu visu lietu niecīgumu. Cilvēks: dzīves ilgums Marka Aurelija acīs ir tikai mirklis, un materijs ir ūdens, kas plūst. Bieži viņš pats sev atgādina:

„Lūkojies uz sevi kā uz mirstīgu būti.“

„Neizturies tā, it kā tu dzīvotu tūkstoš gadu.“

„Dvēseles satricinājumi ir sapņi un dūmi.“

Lai mēs viņa Dienas grāmatā uzšķirtu kuŗu lapaspusi uzšķirdami, mums rēģojas pretī dzīves iznīcība:

„Viss, ko tu redzi, drīz pārmainīsies, un tie, kas šais pārmaiņās noraugās, arī ļoti drīz zudīs, un tie, kas mirst sasnieguši lielu vecumu, nav neko vairāk sasnieguši par āgri mirušiem.“ IX. gr. 33.

Šur tur, runājot par Nāvi, Marka Aurelija mierīgā, it kā akmenī kaltā valoda izraujas no saviem parastajiem krastiem, kļūst krāšņi patētiska:

„Ai cilvēk, tu esi bijis pilsonis šai lielajā pilsētā, un tas ir vienalga, vai tu šeit dzīvojis piec- vai trīsdesmit gadu. Tas, kas saskan ar likumiem, nevienam nedrīkst izlikties nežēlīgs. Kas tad drausms, ja ne tiranns, ne arī netaisns tiesnesis, nē, pati daba, kas tevi iavedusi šai valstī, atkal atsauc no tās? Tas ir tāpat, it kā pretors, kas aktierim devis lomu, to atkal atlaiž. — Es neesmu notēlojis visus piecus aktus, bet tikai trīs. — Pareizi teikts; bet dzīvē trīs akti jau ir

vesels gabals. Jo beigās nosaka tas, kas iekārtojīs kopspēli un to šodien noslēdz; ne sākums, ne gals neatkarājas no tevis. Tātad, šķiries laipni no šejienes; arī tas, kas tevi atlaiž ir laipns.“

Marks Āurelijs nemira no ienaidnieka bultas, viņš kaŗa laikā saslima ar tīfu un mira kaŗa nometnē, kur līdz pēdējam mirklim bija vadījis kaŗapulka darbību. Raudošos kaŗabiedrus mierinādam un atvadīdamies no tiem, viņš klusā, lēnā balsī teica:

„Kādēļ jūs raudat, es tikai agrāk aizeju turp, kurp jums visiem reiz būs jāaiziet.“

Bet domas par kaimiņu Nāvi, kas mūžam tiecas ienākt mūsu robežās, Marku Āureliju nav padarījušas par pasīvu pesimistu. Visa viņa dzīve ir spriegā darbība, un viņu varētu nosaukt par aktīvitātes filozofu. No daudziem aforismiem, kas liecina, cik bargi viņš notiesāja vairīšanos no darbības, citēsim šeit vienu:

„Bieži mēs daudz netaišnīgāki esam kaut ko nedarot nekā darot.“ IX. gr. 5.

Bet spriegā aktīvitāte viņu nepadara par robustu, apodiktisku spriedumu izteicēju. Šaubām, ko spēj panest tikai stipra sirds — vājiem vajadzīga absolūta, nesatricināma ticība, — viņš.

ierāda izcilu vietu. Viņš pieļauj domu, ka dievi ir, bet pieļauj arī pretējo domu, ka dievu nav. Pārāk arroganti viņam liktos, ja mazais cilvēka prāts uzdrīkstētos nemaldīgi izšķirt tik lielus jautājumus.

Siltumu viņa kristiānisma gaismas apstarotajai ētikai piešķir sociālais nostādījums, kas vispilgtāk izsakās tādā lakoniskā teicienā:

„Cilvēki radīti cits citam. Tātad pamāci vai pacieti tos.“

Viņš nenoslēdza no cilvēkiem pašpeticīgā pašapmierinātībā. Viņš ieskata savas kļūdas un lūko saprast tuvcilvēku trūkumus:

„Lūko ieskatīties katra cilvēka iekšienē; bet atļauj arī katram ielūkoties tavā dvēselē.“ VIII. gr. 61.

Markam Aurelijam bija tiesība uzstādīt prasību, ka neviena saprātīga būtu nedrīkst dzīvot tikai sev, jo viņš sev dzīvoja tikai nakts stundās — tā vismaz viņam pašam likās, bet patiesībā šais nakts stundās viņš visvairāk dzīvojis visai cilvēcei. Viņa toreiz tik slavenā kara taktika sen pārspēta; kur un kā viņš cīnījies, par to zina vēstīt tikai speciālisti, viņa kara ieroči sen novecojušies, bet viņa filozofija mums arvienu vēl palīdz dzīvot un ticēt, ka cilvēks ir kaut kas

vairāk nekā tikai naida sējējs un daiļuma postītājs. Viņa sociālai ētikai ļoti nobils raksturs. Lieliskais karavadonis, kas prata uzvarēt savus ienaidniekus, māca, kā pret tiem jāizturas: „Labākais veids atriebties — nelīdzināties saviem ienaidniekiem.“

Savā Dienas grāmatā viņš atzīmējis 10 Mūzas dāvanas, ko novecojušos Mozus baušļu vietā varētu mācīt skolās, lai nostiprinātu un atjaunotu cēlumu un cildenumu cilvēkā. Šīs mūzas dāvanas mums palīdz noskaidrot, kādi pienākumi jāpilda pret sevi, kādi — pret tuvcilvēku, kā arī dod mērauklu, ar kuŗu vērtēt sevi un tuvcilvēku, un, beidzot, tās mums rāda ceļu uz līdzsvarotu, cilvēka cienīgu, vakara saules rēnas gaismas apstarotu dzīvi. Nebūs neviena, kam liksies, ka Marka Aurelija Mūzas dāvanas pusotra tūkstoš gados novecojušās, bet cik būs tādu, kam, līdzīgi pašam imperātoram, pietiks spēka un pašsavaldīšanās tās piepildīt dzīvē?

*

„Vispirms ir jāievēro: kādā attieksmē es atrodos pret cilvēkiem? Mēs esam cits citam radīti, bet izejot no kāda cita viedokļa, es esmu nostādīts citu priekšgalā kā auns, kas vada aitas, vai arī kā vērsis, kas vada raģulopus. Bet uz šīm attiecībām var lūkoties arī no vēl augstāka

viedokļa: ja viss ir ne tikai atomu jūklis, tad daba ir visa esošā valdiniece; šai gadījumā zemākās būtes ir padotas augstākām, un augstākās atkal saistītas savā starpā.

Otrkārt. Kā cilvēki izturas pie galda, savā guļamistabā, citur? Un sevišķi ievēro, cik lielā mērā viņu pārlicība saskan ar viņu dzīvi, kā arī, ar cik lielu uzpūtību viņi veic savus darbus?

Treškārt. Ja viņu rīcība ir saprātīga, tad tu nedrīksti būt neapmierināts; bet ja tā nav saprātīga, tad viņi acīm redzot, rīkojas nepareizi vai nu piespiesti vai aiz muļķības.

Ceturtkārt. Arī tu bieži kļūdi un, tāpat, esi līdzīgs pārējiem. Un ja tu arī no dažiem pārkāpumiem atturies, tad tevī tomēr dus šo pārkāpumu iespēja, bet tu aiz bailēm vai godkāres vai kādas citas neslavējamās tieksmes no šīm rīcībām vairies.

Piektkārt. Tu pat lāgā nevari zināt, vai šis un tas tiešām kļūdījies. Jo daudz ko cilvēks izdara apstākļu spiests, un sīki jāpazīst apstākļi, iekām mēs par kādu rīcību drīkstam nodot pamatotu spriedumu.

Sestkārt. Lai cik tu būtu sadusmots un saīdzis, vienmēr atceries, ka mūsu dzīve ilgst tikai īsu brīdi un drīz vien mēs visi gulēsim kapā.

Septītkārt. Nevis citu cilvēku rīcības mūs uztrauc tik lielā mērā, — jo cilvēku rīcības sakņojas viņu pārliecībās — kā mūsu domas par tām. Tātad atbrīvojies no šīm domām un esi nelokāms savā gribā citu cilvēku spriedumus neuzskatīt par kaut ko drausmu un tavas dusmas būs zudušas. Bet kā es no tādām domām varu atbrīvoties? Liec sev pie sirds, ka neviens apvainojums nespēj kaitēt. Tikai netikums ir tas, kas kaitē. Ja tas tā nebūtu, tad varētu secināt, ka tu kļūsti par grēcinieku un laupītāju tikai tādēļ, ka citi to apgalvo.

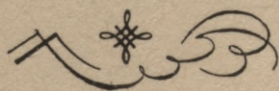
Astotkārt. Dusmas un sirdsēsti, ko mūsos izraisa cilvēku rīcības, mums padara daudz lielākas sāpes nekā pašas tās rīcības, par kuŗām mēs dusmojamies un skuinstam.

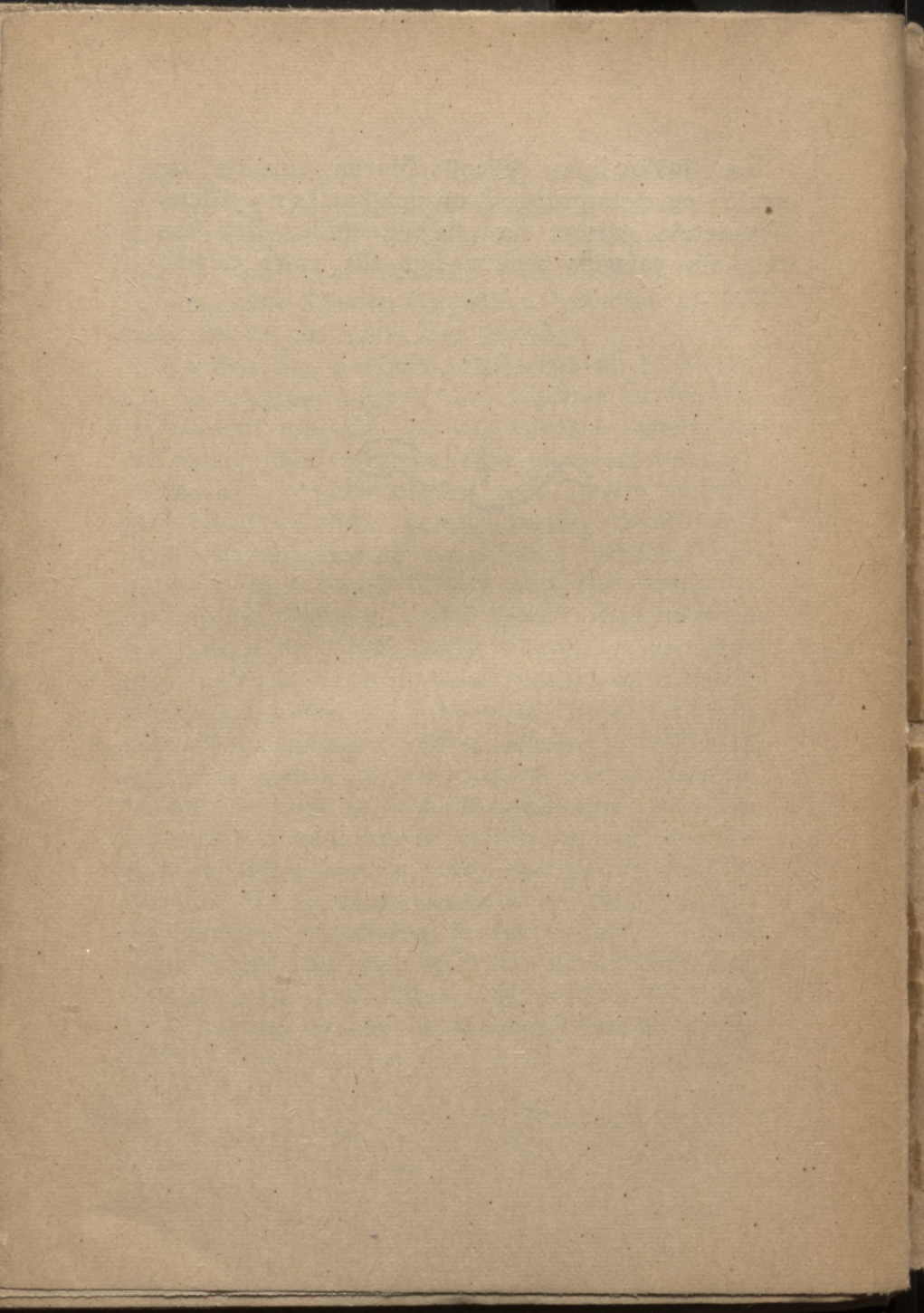
Devītkārt. Ja tava labvēlība ir tiešām īsta bez izlikšanās un liekulības, tad tā ir nesatricināma. Jo ko tad ļaunais cilvēks spēj tev izdarīt, ja tu saglabā pret viņu laipnību un viņu piemērotā gadījumā lēnprātīgi biedini, un proti, taisni tai mirklī, kad viņš tev lūko izdarīt ļaunu, tu viņu mierīgā un pamācīgā tonī apmēram tā uzrunā: „Ne jau tā, mans labais! Kaut kam citam mēs esam radīti. Man tu ar to nekaitēsi, bet gan sev pašam, mans labais.“ Un tad saudzīgā veidā un apdomīgi parādi viņam, ka tas tiešām tā ir un, ka pat bites un citi barā dzīvojoši dzīv-

nieki tā neizturas. Bet tev tas jāsaka bez zobgalības un bez pārākuma izjūtas. Tavā dvēselē jābūt sirsnībai un nedrīkst būt rūgtuma; nepamāci nevienu skolmeistarīgā tonī vai ar nodomu, lai brīninātu nejaušu liecinieku, bet runā ar rājamo divatā un nevis citu klātienē.

Ātceries šos deviņus priekšrakstus, it kā tu tos no deviņām mūzām būtu saņēmis kā dāvanu un beidzot reiz sāc būt par cilvēku, kamēr vēl esi dzīvs. Bet — tikpat ļauni kā dusmoties par ļaudīm ir — viņiem glaimot, jo kā glaimi, tā dusmas kaitē kopībai. Sevišķi dusmu lēkmēs ātceries, ka niknums vēl neaplicina vīrišķību, bet gluži otrādi, to daudz lielākā mērā dara maigums un laipnība; būdamas cilvēcīgākās, abas minētās īpašības ir arī vīrišķīgākās. Maigumā un laipnībā izpaužas spēks, nervu spriegums un drosme, bet nevis īgnumā un nelaiptībā. Jo vairāk tava izturēšanās apliecina bezkaislīgumu, jo vairāk tā apliecina spēku; kā skumjas, tā arī dusmas ir nespēka izpaudums, jo abos gadījumos mēs esam ievainoti un ienaidnieka laupījums. Ja tev labpatīkas, tad saņem no mūzu vadoņa vēl desmito dāvanu. Tā ir doma, ka būtu ārprātīgi prasīt, lai ļaundarī negrēkotu, jo tas nozīmētu prasīt neiespējamo; bet pieļaut domu, ka ļaundarī var būt ļauni gan pret citiem, bet ne pret tevi, nozīmē būt par aplami un tirannu.“ XI. grām. 18. nod.

Kas ilgāku laiku dzīvojis Marka Aurelija pasaulē, top ciets pret sevi un neatkarīgs no citiem. Prometeja gaisma nav mīlīga saule. Bet kas reiz šīs gaismas skarts, bez tās vairs negrib dzīvot.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0305056871

